

افغانستان اوزبیکلری خلق قوشیقلری

Folkloric Songs of the Uzbeks of Afghanistan

داکتر فیض الله ایماق

Faizullah Aimaq

کتاب حامی سی: غزنفر بنیادی

WWW.dordanalar.info

افغانستان اوزبیکلری خلق قوشیقلری

داکتر فیض الله ایماق

افغانستان اۇزىكلرى

خلق قۇشلىقلىرى

(علمى، تدقيقى اثر)

چاپ نوبتى: (۲)

مؤلف:

داكتر فيض الله ايماق

تيله گینگ بولسه گر، الله دن تيله

بالاخص هر عمل سونگيدير، فهميم

هر ايش نى باشله گين الله ناميدن

کتاب بیلگیلری

کتاب آتی: افغانستان اؤزبیکلری خلق قۇشیقلری

مؤلف: داکتر فیض الله ایماق

ناشر و حامی: «غصنفر بنیادی»

چاپ بؤلگن جایى: کابل - افغانستان

چاپ بؤلگن ییلی: ۱۳۹۳ - ییل

صحیفه لاووچی و دیزاینر: علیشیر ایماق

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ حقى ناشر اوچون محفوظ دیر

منتدارچىلىك

خلاقۇزەكى اىجادى، معنوى مىرائىمىز نمونه لرىدن بىرىدۇر.
شونىڭ اۈچۈن ھىم بۇندەكى دۇر دانە اثر لىرىنى تۇپلىش و اۈنى
خلاقۇ يىتكىزىش، علمى جەھتەن تەدقىق ايتىش، خىرلى عملەردىن
حسابلە نە دى.

مىن «افغانىستان اۈزبىكلرى خلاقۇشۇقلرى» كىتابى نى
نەشردىن چىقە رىلىشە، ماددى جەھتەن قۇللە ب - قوۋتە گەن
«غۇنىفر بىئادى» گە، اۈز منتدار چىلىگىم نى اظھار ايتە مەن .

داكتىر فىض اللە اىماق

اۈشبو رىسمى

ع . شەھرانى چىزدى .

بى بى مەفتۇخە اىماق

ھەدىيە :

مىن «افغانىستان اۈزبىكلرى خلاقۇشۇقلرى» كىتابىنى، دىل سۇزلىرى و آنە لىك مەھبىتى نى
نەزمى سەطرلەر ارقە لى بىيان ايتگەن آنە جانىم مەرحۇمە بى بى مەفتۇخە اىماق پاك رۇھىگە ھەدىيە و
تارىقىق ايتىپ، ياتگەن جايىنى ايسە، جەننە مەكان بۇلىشى نى تىنگىرى تەالى دەرگاھىدىن سۇرە ىمەن.
آنەم نىڭ قىسقىچە تەرجىمە ھالى و فولكلور اسلۇبىدە اىجاد ايتگەن نەزمى بىتەكلرى نى، كىتاب نىڭ
سۇنۇگىدە اۋقى آلە سىز.

۷۱	افغانستانلىك اۆزبېكلر خلاق قۇشيقلىرى نىنگ قافيه خصوصيتلىرى
۷۴	افغانستانلىك اۆزبېكلر خلاق قۇشيقلىرىدە ، بديعى تصوير واسطه لرى
۸۷	خلاصه
۸۹	فايده له نىلگن ادبياتلر رۇيخطى
۹۱	مفتوحه ايماق نىنگ ترجمه ھالى
۹۸	مۇلف نىنگ بيوگرافىسى

فهرست مندرجه

عنوان	صحيفه
تىنگرى تعالى نامى بىلن..... *	
كتاب ھديه سى..... ب	
منتدار چىلىك..... ج	
مقدمه..... ۷	
افغانستان اۆزبېكلرى خلاق قۇشيقلىرى نىنگ موضوعلىرى و تصنيفى..... ۱۵	
اۆلىم مراسىمى بىلن باغلىق قۇشيقلىر..... ۲۷	
عرف ، عادت ، موسم و مراسىم بىلن باغلىق بۆلمه گن قۇشيقلىر..... ۳۰	
محنت قۇشيقلىرى..... ۳۱	
لىرىك قۇشيقلىر..... ۳۹	
تارىخى قۇشيقلىر..... ۴۶	
جواز ياۋوى..... ۴۹	
آقچە نىنگ كوره شى..... ۵۱	
باله لر قۇشيقلىرى..... ۵۳	
افغانستانلىك اۆزبېكلر خلاق قۇشيقلىرى نىنگ پايتىك خصوصيتلىرى..... ۵۹	
افغانستان اۆزبېكلرى خلاق قۇشيقلىرى نىنگ كمپوزيتسيه سى و بند توزىلىشى.. ۶۵	

تقریظ

داکتر رحمن خواجه انعام خواجه یف

خلاق حیاتی کؤزگوسی

فولکلور خلاق حیاتی نینگ کؤزگوسی دیگن گپ بار. بونینگ معناسی شوکه ملت نینگ تاریخی تقدیری، اونینگ باسیب اؤتگن یۆلی، شادلیکلری و اندوهی، کیله جککه بؤلگن آرزو و امیدلری، روحی، قیسقه سی، بوتون بارلیغی فولکلورده نمایان بۆله دی. بونی سبزیش، ادراک ایتیش اوچون خلاق آغزه کی اثرلرینی اوقیی بیلش، اولرده افاده لنگن مضمون نی توغری تلقین کیله بیلش لازم. داکتر فیض الله ایماق نینگ اوشبو رساله سی انه شوندی مرکب و خیرلی ایشنی کؤزل بیتیگن.

داکتر فیض الله ایماق علمی دائره لرده خلاق آغزه کی ایجادی نینگ توپلاوچیسی و فولکلور شناس عالم صفتیده تیلگن. اونینگ افغانستانیلیک اؤزبیکلر خلاق آغزه کی ایجادی اثرلرینی تۆپلر نشر قیلیش و اولر نی علمی تحقیق ایتیش گه عائد ایشلری تحسینگه لایق دیر.

حاضرگی دورده اؤرته آسیاده یشاووچی کؤپگینه خلقلر کی اؤزبیکلرهم تاریخ تقاضاسی بیلن بیر نیچه مملکت حدودیده بۆلینیپ یشه ماقده لر. دولترلر آره سیده گی چیرگه لر نینگ قتیقله شیب بارگه نی، باشقه باشقه مملکتلر حدودی ده یشه یاتگن اؤزبیک لر آره سیده گی رابطه لر نینگ سست له شیب بارگه نی سه یین، بیر زمانلر عمومی مدنیت گه ایگه بؤلگن اؤزبیکلر تیلی، مدینیتی،

تفکر طرزیده اؤزینگه خاص عنصرلر کؤزگه چه لینیب بارماقده. بواؤزینگه خاصلیک فولکلورده هم سبزیله دی. قۆلیمیزده گی رساله ده آمو دریانینگ ایکی ساحلیده یشب کیلایاتگن اؤزبیکستان و افغانستان اؤزبیکلری خلاق آغزه کی ایجادی ده گی عمومی لیک و اؤزینگه خاص لیک خلاق قوشیقلری مثالیده تحقیق ایتیلده دی. رساله نینگ اساسینی افغانستان لیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلری تحقیقاتی تشکیل ایتده دی. شونینگ بیلن بیرگه، تحقیقاتچی موضوع نی اؤزبیکستانلیک اؤزبیکلر خلاق آغزه کی ایجادی بیلن قیاسی طرزده تحلیل ایتگن. بو جهتدن خصوصاً “یار- یار” و “ال له” قوشیقلری تحقیقی، دقتگه سزاواردیر.

تحلیلدن شو نرسه عیان کؤرینه دیکه، هر ایکی تامان قوشیقلری عمومی لیکنی سقلب قالگنی حالده، اولر آره سیده معلوم درجه ده اؤزینگه خاصلیک هم موجود، افغانستانلیک اؤزبیکلر فولکلوری عنعنوی عنصرلر نی اؤزیده کؤپراق سه قله ب قالگن کؤرینه دی.

داکتر فیض الله ایماق اؤز رساله سیده افغانستانلیک اؤزبیکلری خلاق قوشیقلرینی یخلیت حالده، هر تمانلمه تحقیق ایتیشگه سعی کؤرستگن. مولف منطقاً اساسلی روشده گپنی قوشیقلر نینگ تصنیفی دن باشله ب، سؤنگره قوشیقلر نی فولکلورشناسلیک عنعنه لرینگه سوبینگن حالده، مراسم قوشیقلری و مراسمگه عاید بۆلمه گن قوشیقلر دیگن ایکی کتته تورکوم گه بۆله دی. کیین ایسه، اولر نی موضوع بویچه محنت قوشیقلری، لبریک قوشیقلر کی گروهرگه اجره تیب، قوشیق لر نینگ ژانر خصوصیتلری، مضمونی و مندریجه سی حقیده سؤز یوریتده دی. افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلری نینگ ایچکی توزیلیشی، بدیی خصوصیتلری هم رساله ده علیحده - علیحده عنوان لر آستیده تحقیق قیلینگن. قوشیقلر گه عائد مساله لر نینگ بوندی بتفصیل قمر ب آلینیشی مذکور رساله نی اوقیگن کیشی ده افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلری حقیده بیر بوتون تصور حاصل کیله دی.

شونی هم ذکر ایتیش لازم که، اوشبو تحقیقات نینگ نظری پایدیواری اؤزبیکستان و روسیه فولکلورشناسلیگی اثرلری اساسیگه قوریلگن. بو خصوصیت بیر تاماندن فایده له نیلگن منبع لرده، رساله ده قؤل له نیلگن اصطلاح لرده اؤز افاده سیننی تاپگن بۆلسه، ایککینچی تاماندن، رساله ده معلوم درجه ده شورالر دوری فولکلورشناسلیگیگه خاص صنفی یانده شونینگ سبزیلیب توریشیده کؤرینه دی. باشقه تاماندن قره گنده، مذکور نظری اساس تحقیقات نینگ یخلیتلیگینی، علمی

صلاحیتینی تامینله گن. بو ایسه ایجابی حالدير.

رساله ده افغانستانلیک اؤزبیکلر خلق قوشیقلرینینگ پائیتیک توزیلیشی، بند، قافیه، ردیف، بدیعی صنعتلرینینگ قۇلله نیشی مسأله لر یگه هم تۇخته لیب اؤتیلگن. فکریمیز چه بو مساله لرینه ده کینگرارق یاریتیلسه رساله نینگ قیمتی بوندن هم آشگن بۇلر ایدی، چونکه فولکلور اثرلری فقط مضمونی بیلن ایمس بلکه بدیعی یتوکلیگی بیلن هم جاذبه لی دور. رساله ده قوشیقلردن کیلتیریلگن پرچه لرده بو نرسه یققال نمایان بۇله دی. مثال صفتیده قوییده گی بیت نی کؤریب چیقہ یلیک :

کۆچه دن اؤتر ایدییم، چارله دی قیز،

چرخیم نی طنابیگه باغله دی قیز.

عاشق – معشوقلرینینگ مناسبتی نی تصویرلاووجی بو بیت نینگ ایککینچی مصراع سیده ابرزلی قیلیب ایتیلیشیچه، قیز عاشقینینگ چرخینی اؤز طنابیگه باغلب آلگن، یعنی ییگیت نینگ اراده سینی طناب بیلن باغلب اؤز اختیار یگه بؤیسوندیرگن. اما معلومکه، اصلیده چرخ طنابگه ایمس، بلکه طناب چرخگه باغله نه دی، یعنی بو جریان ترتیبی اته یله ب اؤز گرتیریلگن. باشقه چه قیلیب ایتگنده، مصراع ده تجاهل عارف صنعتی اؤرینلی ایشله تیلیب، اؤز یگه خاص گوزه ل افاده یره تیلگن.

نورؤزگه بغشلنگن منه بو بیتده هم گوزه ل ومعنادار رمزنی کؤریش ممکن:

هوکوزینگنی باقه میز، شاخیگه گل تاقه میز.

بیتده گی هوکوزینینگ شاخیگه گل تاقیش تصویر ی بیر قره شده غلطی توبولیشی ممکن، اما اصلیده بو نورؤز کونلریده شادلیک و طنطنه بیلن دهقانچیلیک ایشلری نینگ باشله نیشی گه اشاره قیلووجی رمزدير. فولکلور اثرلریده بو کبی گوزه ل صنعتلر، رمز لر کؤیلر اوچره یدی. اولر علمی اساسده تحلیل ایتیلسه، رمز لرنینگ تاریخی ایلدیزلری آجیب بیر یلسه، خلق آغزه کی ایجاد ی نینگ جاذبه دارلیگی سرلری ینه هم انیق نمایان بۇله دی. رساله ده بوندی تحلیل لریؤق ایمس، اما

کیلتیریلگن نمونه لر بو موضوع نی رواج لتتیریش اوچون جوده بای امکانات لرگه ایگه. عین پیتهده، رساله نینگ اهمیتی اوندۀ عملگه آشیریلگن تحقیقات، ایریشیلگن یوتوقلر بیلن اؤلچۀ نه دی. بو جهتدن رساله، شهبه سیز، تحسینگه سزاواردير.

رساله نینگ مقدمه سیده تاکید له نیشی چه، اوندۀ ۱۹۸۰ ییلگه چه نشر ایتیلگن خلق قوشیقلری تحقیق ایتیلگن. آره دن قریب اوتتیز ییل وقت اؤتدی. بو دور افغانستان خلقلری، اولر جمله سیده افغانستان اؤزبیکلری اوچون هم، مرکب و مشقتلی زمان بۇلدی. بو دور نینگ واقعه - حادثه لری هم خلق آغزه کی ایجاد ی نینگ ینگی نمونه لریده اؤز افاده سینی تاپگن بۇلشی طبیعی دور. بو اثر لر هم اؤز توپلاووچیس ی و تحقیقاتچی سی نی کوتماقده. داکتر فیض الله ایماق نینگ اوشبو رساله سی، ینه بیر دانشمند نی مذکور دور فولکلورینی تحقیق ایتیشگه رغبت لتتیرسه عجب ایمس.

داکتر رحمن خواجه انعام خواجه یف

تاشکند دولت شرقشناسلیک انستیتوتی،

امریکا قوشمه ایالت لری اندیانا

یونیورسیتیتی پروفیسری

افغانستان اۆزبېكلىرى خلق قۇشيقلىرى

(مقدمه)

افغانستان نىنگ شمالى ولايتلىرىدە استقامت قىلووچى اۆزبېكلر، باشقە خلقلر قطارى اۆزى نىنگ جوده باى و رنگ به رنگ آغزه كى ايجادى بيلن اجره لىب توره دى. مذکور ميراث نى تۆپله ش و نشر ايتيش، اۆرگه نيش و عامه لشتيريش ايشلىرى سۇنگى يىللر دواميدە يۆلگه قوييله باشلندى. اينىقسە، افغانستان اۆزبېكلىرى خلق آغزه كى ايجادى نمونه لرى نىنگ «خلق در دانه لرى» نامى بيلن ۱۳۵۹=۱۹۸۰ يىلدە كابل دە عليحده كتاب حاليده نشر ايتيلىشى، افغانستان خلقلرى نىنگ ادبى-مدنى حياتيده كتته واقعه بۆلېب قالدى.^۱

مذکور كتاب نىنگ نشر ايتيلىشى، بير تاماندىن، افغانستان اۆزبېكلىرى نىنگ آغزه كى ايجادىنى عامه لشتيريش ساحه سيدة دستله بكى ده دل قدم بۆلسە، ايكيكى انچى تاماندىن، اوشبو مدنى ميراثنى چقور علمى اساسده تدقيق ايتيشده، اونىنگ باشقە خلقلر فولكلورى بيلن، خصوصاً اۆزبېكستان اۆزبېكلىرى خلق آغزه كى ايجادى بيلن علاقه لرىنى كينگراق اۆرگه نيشده مهم منبع بۆلېب خدمت قيله دى.

افغانستان اۆزبېكلىرى خلق آغزه كى ايجادىنى مكمل تدقيق ايتيش، اونىنگ بديعى خصوصيتلىرى و تاريخىنى اۆرگه نيش، بوگونكى ياش اولادنى تربيه لشدە، اولر نىنگ دنيا قره شىنى شكللنتيريشده، مدنى ميراث نىنگ اۆرنى ورولى نى بيلگيله ش كى، قطار مساله لر افغانستان فولكلور شناسلىگى نى و عموماً، افغانستانده فيلالوژى فنى آلدیده تورگن مهم و دالضرب وظيفه لردن حساب له نه دى. شونىنگ اوچون هم افغانستان اۆزبېكلىرى خلق قۇشيقلىرىنى مونوگرافيك شكلده تدقيق ايتيش كتته اهميت كسب ايتە دى.

معلوم كه ، اۆزبېكستان فولكلورشناس ليگى نىنگ تجربه و يوتوق لريگه سوينمىسدىن توريب افغانستان اۆزبېكلىرى فولكلورى بيلن اۆزبېكستان اۆزبېكلىرى خلق آغزه كى ايجادى اؤرتە

^۱ خلق دردانه لرى. توپلاوچى، نشرگه تيارلاوچى، درى تېليگه ترجمه قىلووچى و ايضاحلر مۇلفى داکتر فيض الله ايماق، كابل، ۱۳۵۹ نچى يىل.

سيدة گى مشترک و فرقى تامانلرنى اۆرگنمىسدىن توريب، بوندە ي ايشنى عملگه آشپريش جوده قيين. شونى عليحده تاكيد له ب اؤتيش جايزكى بيز بو تدقيقاتيميزده ۱۳۵۹=۱۹۸۰- انچى يىل گچە اعلان قىلىنگن خلق قۇشيقلىرىدىن فايده لنگنمىز، خلاص .

افغانستان اۆزبېكلىرى خلق قۇشيقلىرىنى اۆرگه نيشده گى دستلېكى اورنيشيلر «خلق دردانه لرى» كتاب نىنگ باسيليپ چيقيشى بيلن باغلىق.

افغانستان اۆزبېكلىرى تاريخى، ادبياتى و فولكلورى باره سيدة چيت ايل عالملىرى نىنگ بو ساحه ده گى معلوم يوتوقلىرىنى قيد ايتيش ممكن. جمله دن، سويدن ليك تركشناس عالم گوناريارىنگ اۆز مقاله سيدة غربى اروپا ده بيرىنچى بۆلېب، افغانستان نىنگ شمالى ولايتلىرىدە يشه يديگن و تركى تىلدە سۆزلە شه ديگن اهالى نىنگ يە شش شرايطلىرى، سانى، مدنيتى، تىلى، عرف - عادتلىرى، فولكلورى، اتناگرافيه سيگه عايد ايرىم معلوماتلرنى كىلتيرگن.^۲

امريكا نىنگ تركشناس عالمى پروفيسر ايليزه لاوده سىرتاوستس افغانستان اۆزبېكلىرى فولكلوريگه عايد مقاله سىنى «اۆزبېكلر اره سيدة اسلامدىن آلدن دورده ترقلگن عرف- عادتلىر»، ديب اته دى. بوندن باشقە داکتر محمد يعقوب واحدى جوزجانى، پروفيسر داکتر عبدالحکيم شرعى جوزجانى، پروفيسر داکتر عنايت الله شهرانى، رحمتلى ابوالخير خيرى ، نظر محمد نوا، حاجى ايرگش اوچقون، استاد محمد امين متين اندخويى، پوهنمل استاد عالم لىيب، پويافاريابى، داکتر شفيقه يارقين، حليم يارقين، داکتر اسدالله شعور، استاد هدايت الله هدايت، داکتر حسن بانو غضنفر ، شهر بانو غضنفر ، عزيز الله آرال، فوزيه آرال، نور الله آلتاي، ذکرا الله ايشانچ ، محمد کاظم امينى، س.ع. الفتى، عنايت الله فرهمند، صالح محمد راسخ، حاجى اشرف عظيمى، عالم کوهکن، حبيب الله همىنوا چغتايى، عبدالله روهين، منان تاشقين، انتظار جوزجانى ، ملا تاج محمد سرپلى، اليم بيات، محمد رفيق عنبر، مرحوم رضوانقل تمنا، يورتداش، صالح محمد حساس، دققاق ، آيخان بيانى، رحمتلى عبدالغفار بيانى، مقدم، انجنير رحيم عابدى، حاجى فدا محمد اۆزبېك ، م. اسحاق ثنا، داکتر عزيز الله فاريابى، امان معاشر، محرم زيبا ايوبى، امان الله خليليار، فروزان خليليار، جليله جان، حاجى محمد ايوب خيرى، يوسف روانيار، مرحوم حاجى مير محمود الياسى،

^۲ خلق دردانه لرى، ۱۳۵۹ نچى يىل، كابل، ۱۸ نچى بيت.

برهان الدین نامق، فیض الله قرداش، عالیہ قرداش، رحمتی عبدالجلیل کاروان، فضلحق یولچی، عبد الله تاشقین، حبیب الله قویاش، الماس بیانی، انابت ایماق و باشقه تدقیقچیلر و آغزه کی ادبیاتیمیز شیدالری، افغانستان اؤزیبیکلری خلق آغزه کی ایجادینی تۈپله ش و عامه لشتیریش ساحه سیده ایش آلیب بارگنلر. اؤزیبیکستان عالملی عارف عثمانوف، تورہ میرزایوف، عبدالله یوف، محمد علی قوشماقوف، عبدالرحیم منانوف، رحمن خواجه انعام خواجه اوف، س. اسدالله یوف، ن. معصومی، و م. خالوف، انور اسماعیل اوف، ا.ش. شاه منصوروف، ع. هیت متوف، شاه میرزا توردیموف و باشقه لر نینگ ایشلری ارزیکولکدیر.

بو ایشلرده افغانستان اؤزیبیکلری نینگ بعضی فولکلور نمونه لریدن کیلتیریلگن بولیب، اولر خصوصیده معلوم فکر لرایتیلگن بولسه ده، بیواسطه بو کتابده بیز کیلتیرگن قوشیقلرگه تیگیشلی فکرلری اوچره تمه یمیز.

کینگی یللرده افغانستان اؤزیبیکلری خلق آغزه کی ایجادی نمونه لرینی، خصوصاً، قوشیقلرنی ترغیب قیلیش و عامه لشتیریشده امریکا قوشمه ایالاتلریده باسیلیب چیه دیگن “پیمان” و “چاپانداز” مجله لری، کانادا نینگ تورنتو شهریده باسیله دیگن “اندیشه نو” و “آشیان” آینامه لری، ترکیه جمهوریتی نینگ استانبول شهریده بیر نیچه ییلدن بویان باسیلیب چیه دیگن “بیدلستان” و “گلدسته” (ایکی کتاب بیر جلد ده)، آلمانده چاپ بوله دیگن “جهش” مجله سی، افغانستانده باسیلیب چیقن “برادرملیتلر” مجله سی، “یولدوز” و “اولوس” جریده لری، افغانستان فنلر اکادیمی قاشیده گی اؤزیبیک – ترکمن بولیمی، معارف وزیرلیگی قاشیده گی اؤزیبیک – ترکمن دیپارتمنتی، کابل دارالفنون ادبیات فاکولته سی نینگ اؤزیبیک بولیمی، افغانستان رادیوسی قاشیده گی اؤزیبیک پروگرامی، تاشکند رادیوسی قاشیده گی وطنداش و افغانستان اوچون نشر بوله دیگن دری تیلیده گی رادیو ایشیتیریشلر بولیم لری، آیینه تلویزیونی، امریکاده گی نور تلویزیونی قاشیده گی “ایپک یولی” و آریانا افغانستان قاشیده گی “نوید” تلویزیون کورسه تولری بولیملری، افغانستان ملی تلویزیونی، اؤزیبیک دستوریده گی (فولکلور) خلق قلبیده گی دینگیزدیر) پروگرامی، آریانا تلویزیونی کورسه تولری، پیام افغان خلق ارا تلویزیونی نینگ کانادا مملکتی تورنتو شهریدن نشر بوله دیگن سیما شوق چوکتیده گی (آیدین) کورسه تولری، شبرغان شهریده گی “جهانی همکارلیکلر” اداره سی، مزارشریف شهریده مدنی فعالیت آلیب باره یاتگن «اولغییک» نشریاتی نینگ فعالیتی دقتگه سزواردیر. اینیقسه، تینمس نینگ «سوزوان

قوشیقلریده اؤزیبیک خلقی نینگ توغولری»^۳، حلیم یارقین نینگ «خاتین- قیزلر مساله سی خلق مقاللری کؤزگوسیده»^۴ ناملی مقاله لرینی علیحده قید قیلیش ممکن. اوشبو تدقیقاتده افغانستان اؤزیبیکلری خلق قوشیقلری اؤزی نینگ برچه کؤرینیشلری بیلن (موسم- مراسم قوشیقلری، محنت قوشیقلری، تاریخی قوشیقلر، لیریک قوشیقلر، باله لر قوشیقلری) همده اساسی بدیی خصوصیتلری بیلن (بند، قافیه، وزن، بدیی افاده، واسطه لری و باشقه لر) بیرینچی اوله راق تدقیق ایتیلگن.

افغانستان اؤزیبیکلری خلق قوشیقلرینی کؤپگینه مساله لرده، اؤزیبیکستان اؤزیبیکلری خلق آغزه کی ایجادی بیلن قیاسی اؤرگه نیش تدقیقات نینگ سلماغینی ینه هم آشیره دی. تدقیقات نینگ علمی ینگ لیگی، ینه شو بیلن بیلگیله نه دی که، اونگه دیبرلی آلدینراق تدقیق قیلینمه گن، حتی بیر قطار اعلان قیلینمه گن مواد جلب ایتیلگن.

مذکور تدقیقات اؤز اساسی تیزسلری و علمی- نظری خلاصه لری بیلن افغانستان اؤزیبیکلری خلق آغزه کی ایجادی نینگ باشقه ژانرلرینی اؤرگه نیشده مهم منبع بولیب خدمت قیله دی. دنیاده گی برچه خلقلری قطاری افغانستان اؤزیبیکلری هم کؤپ عصرلیک بای آغزه کی ایجادیکه ایگه. اؤتگن دور مابینده اؤزیبیکستانده اؤزیبیکلر خلق آغزه کی ایجادینی اؤرگه نیش و عامه لشتیریش ساحه سیده کتته یوتوققه ایریشیلدی. بونی اینیقسه، ه. ظریف، م. افضل اوف، ب. کریم اوف، م. علویه، ج. قابل نیازوف، م. سیدوف، ت. میرزایوف، م. مرادوف، ک. امام اوف، ب. سریمساقوف کیی تولری بوغینگه منسوب تنیقلی فولکلور شناس عالم لر نینگ قطار تدقیقاتلری مثالیده کوریش ممکن. بو تدقیقات لرده، اینگ اول اؤرته گه اؤزیبیک فولکلور شناسلیگی نینگ اینگ مهم پرابلملری قوییلدی و بو مساله لر نینگ کؤپ چیلیگی اساساً موفقیت بیلن حل قیلیندی. اؤزیبیک فولکلورینی تۈپله ش و نشر ایتیش نینگ علمی پرنسیپلری ایشله ب چیقیلدی. اؤزیبیک فولکلور شناس لیگی نینگ علمی میتودالوژی سی شکللندی، عاقبتده اؤز تدقیقات اصولی، نظری سویه سی، عملی تجربه سی بیلن مستقل فن ساحه سی بولیب شکللنگن اؤزیبیک فولکلور شناسلیگی ینگ باسقیچگه - اؤزیبیک فولکلوری بدیعی نی چقور و هر تمانله مه یاریتیش باسقیچگه قدم قویدی.

^۳ تینمس. سوزوان قوشیقلریده اؤزیبیک اولوسی نینگ توغولری «یولدوز» ۳۷- سان، ۴- ديسمير، ۱۹۸۴ نچی ییل.

^۴ حلیم یارقین. خاتین- قیزلر مساله سی خلق مقاللری کؤزگوسیده، «یولدوز» ۱۷- سان، ۱۶ نچی اپریل، ۱۹۸۶ نچی ییل.

«قۇشېق» اۋزېك فولكلور شناس لېگىدە پايتىك ژانرنى افادە لاوۋچى اصطلاح صفتىدە قبول قىلىنغان. ادبيات شناسلىك تېرمىنلارنى ايضاحلىغان لغتلەردە قۇشېق، اساساً تۇرتلىكلەردىن تەشكىل تاپقان، توغلۇقنى بىدىيە افادە لاوۋچى، ايل ارە سىدە كىنگ ترقلىغان و كويگە سالىب ايتىلە دىگن خلق شىئەرى نەمۇنە لرى، دىب تەرىفە نە دى. شو بىلەن بىرگە اۋزېك: يار، اولن، كىلېن سلام، الە وھكزالر كىي ناملرى بارلىكى قىد ايتىلگن. «قۇشېق» افغانستان اۋزېكلىرى اۋرتە سىدە پايتىك ژانرنى بىلدۈرۈچى اصطلاح صفتىدە قۇللە نىلە دى. شو بىلەن بىرگە «قۇشېق» بىلەن يانمە - يان غزل، سەرد، نەقش، بيت، اصطلاح لرى ھەم كىنگ ترقلىغان. بىز بو ايشىمىزدە اساساً «قۇشېق» اصطلاحى دن فايدە لە نىشگە قارار قىلدېك. اۋز نوبىدە، افغانستان اۋزېكلىرى قۇشېقلىرى اىچىدە ھەم يار- يار، اولن «اولنگ»، الە، كىلېن سلام كىي اىچكى بۇلېنمە لر موجود. عىن پىتدە، اۋزېكستان اۋزېكلىرى فولكلورىدە موجود بۇلەمە گن نا- نا، تۇرە كىي كۇرىنىشلى قۇشېقلر ھەم اوچرە يدى.

اۋزېك فولكلور شناسلىگىدە خلق قۇشېقلىرىنى يازىب الىش، تۇپلە ش، اولرنىنگ بىدىيە و غايۋى يىتۈك نەمۇنە لرىنى نەشر ايتىش ايشىلرى ۱۹۳۰ نچى يىللەردن سۇنگ باشلىغان ايدى. شۇندىن كىيىن مەخسۇس علمى تەدقىقاتلر يۈزە گە كىلدى. بو ساحە دە م. علويە نىنگ خەمتلرى دىقتە سزاوار. عالمە «اۋزېك خلق قۇشېقلىرى» موضوعىدە گى تەدقىقاتلرىدە قۇشېقلرنىنگ خلق چىللىگى، جەمئىيەتدە، تارىخىدە خلق مەنۋى حىياتىدە تۈتگن اۋرنى حەقىدە قىمەتلى ملاحظە لر بىلدۈرگن. قۇشېق نىنگ ژانر خصوصىتلرى و بىدىيە تەسۋىر واسطە لرىنى كىنگ يارىتگن.

م. علويە قۇشېق نىنگ ژانر خصوصىتلرىنى اساساً تۇغرى بىلگىلە يدى. يعنى، قۇشېق نىنگ شەكلاً قىسقە لىگى، تىرە ن تەشۋىيە و استعارە لرگە باي لىگى، مەخسۇس كويگە سالىب كويە نىشى، تورموش نىنگ بىرچە قىررە لرىنى قىمراۋۇچى كىنگ مىندرجە لى اىكن لىگى، قۇشېق تورلرى- الە، يار- يار، اولن، يىغى لرگە ھەم غلىحە تۇختە لىب، اولرگە خەس يىتەكچى خصوصىتلر بيان قىلىنغان.^۵

۱۹۷۴ - انچى يىل چاپ ايتىلگن «اۋزېك خلق مەراسىم قۇشېقلىرى ناملى مونوگرافىك تەدقىقاتدە»^۶ م. علويە نىنگ خلق قۇشېقلىرى بويىچە يىتەكچى علمى خەلەسە لرنى اۋز اىچىگە جەملە گنلىگى بىلەن اەتبارلى. مونوگرافىيە نىنگ «قۇشېقلرنىنگ تارىخى اىلدېزى و اولرنىنگ تورلى عرف

^۵ علويە مەزىيە. اۋزېك خلق قۇشېقلىرى، تاشكەند، فن، ۱۹۵۹ نچى يىل.

^۶ علويە مەزىيە. اۋزېك خلق مەراسىم قۇشېقلىرى، تاشكەند، فن، ۱۹۷۴ نچى يىل.

- عادەتلرى بىلەن باغلە نىشى» دىب ناملىگن بىرىنچى بابىدە قۇشېق لرنىنگ صەنئى خەلتىگە اىگە اىكن لىگى، خلق يەر تگن قۇشېقلر نىنگ تەربىۋى اھمىيە كىتە لىگى، اودوملرنىنگ خلق شەرىيەتدە نىچاغلى عەكس ايتىگنلىگى حەقىدە كىنگ تۇختە لىب اۋتېلگن. «مەراسىم قۇشېق» لرىنىنگ اۋزىگە خەس خصوصىتلرىنى ائىقلە ش، كلاسسىفىكەشن قىلىش اوچون عەمۇاً قۇشېق ژانرىگە خەس بىلگىلەرنى كۇرىب چىقىش كىرە ك بۇلە دى. شۇنىنگ اوچون ھەم بو باب قۇشېقلر اصطلاحى و اولرنىنگ اساسى خصوصىتلرىنى تەللىل قىلىشەن باشلە نە دى. بۇندە فقط مەراسىم قۇشېقلىرى گىنە اىمىس، عەمۇاً قۇشېق نەزەردە تۇتېلە دى^۷، دىب يازە دى عالمە. و اىنگ اولە قۇشېق تېرمىنى نىنگ تارىخى مەنبەلەردە كلاسسىك شاعىرلر ائىرلەردە قىسى مەنا دە ايشلە تىلگنلىگى و فولكلور شناسلىكەدە «قۇشېق» تېرمىنى قىسى بىرى تەللىلى اىكن لىگىنى ائىقلەشگە حەركەت قىلە دى، قۇشېقلرنى عەمۇى تەنىف ايتە دى.

«تۇى مەراسىم قۇشېقلىرى» دىب ناملىگن اوچىنچى باب، يار- يار، لە پىر، بيت - غزل، كىلېن سلام بۇلەملەردىن عەبارت بۇلېب، اولردە مەراسىم قۇشېقلىرى حەقىدە قىمەتلى مەلۇماتلر بۇلىشى بىلەن بىرگە بىرەنچە مەناظرە لى اۋزىنلر ھەم موجود. جەملە دن، تۇى مەراسىم قۇشېقلىرى تورىگە «بيت- غزل» دىگن يە سە مە تېرمىن و ژانر نىنگ االىب كرىلگنلىگىنى كىلتىرىش مەمكىن. بىز نىنگەچە، عالمە تامانىدن بو بۇلەنمە دە كىلتىرىلگن قۇشېقلر اساساً لىرىك قۇشېقلردىر. بىرگىنە مەثال:

آق گل بۇلسم، باغىنگدە بىتسم،

قىزىل گل بۇلسم، چەنگدە تورسم،

اۋقىگن بۇلسم، دىتەرگە بىتسم،

نە مەشكەلدېر سىنىنگ اھىنگدە اۋتسم.

قىز:

آق گل نودە سىدېر ارغوانى،

قىزىل گل نودە سى عاشق نىنگ قانى.

^۷ علويە م. كۇرسە تېلگن ائىر، ۳۷ نچى يىت.

قىزىل گل تىگىگە بارسىم كۆلۈم،

سىزنى جان و تىم بىلە سىيورم،

اگر مىندىن اۆزگە گە بىرسىنگىز كۆنگل،

بىلىپ قوينىڭ يۇلىنىڭىزدە اۆلۈم.^۸

بوقۇشلىقلردە يازمە ادىيات نىڭ مەلۇم تائىرى سىزىلىپ تورىدى. لىكن سىمالر، قىاس و افادە، خلىق قۇشلىقلىرىگە خاص. فولكلور شىناس ج. قابل نىازوف نىڭ «اۆزبىك فولكلورنىڭ رواجلە نىش يۇللىرى» مونوگرافىيە سى اۆزبىك خلىق قۇشلىقلىرى نىڭ غايوى جەتدىن تلىقن ايتىشىگە قرە تىلگن.^۹

س. روزىم باى اوف نىڭ خوارزم منطقه سىدە كىنگ ترقلگن قۇشلىقلرگە بىغىشلىگن علمى ايشىدە خلىق قۇشلىقلىرىنى اىككى تور گە: تۇرتلىك شىكلىدە گى قۇشلىقلر و واقىعە بند قۇشلىقلرگە بۇلىپ تدقىق ايتىشى دىتگە سزاوار.^{۱۰}

ك. اچىل اوف نىڭ «اۆزبىك خلىق قۇشلىقلىرى» دىب ناملىگن مونوگرافىيە سى مەلۇم بىر ژانر داىرە سىدە گى قۇشلىقلىرىنىڭ ژانر خصوصىتىلرى تصنىفىگە بىغىشلىگن.

عالم چارواچىلىك، دىقانچىلىك، كسب - ىنر بىلن باغلىق بۇلگن مىحت قۇشلىقلىرى نىڭ تحلىلى، اولرنىڭ تارىخى اساسلىرى، ترقىياتى و غايوى بدىعى خصوصىتىلرى حقىدە كىنگ مەلۇمات بىرگن.

غ. جىهانگىروف نىڭ «اۆزبىك بالە لر فولكلورى» كىتابىدە «بىشىك» قۇشلىقلىرى و «بالە لرقۇشلىقلىرى» بابلىرىدە بالە لرگە مولىلگن خلىق قۇشلىقلىرى نىڭ تصنىفى، غايوى-بدىعى خصوصىتىلرى حقىدە اطرافلىچە فكر يورىتىلگن.^{۱۱}

^۸ علوىە م. كۆرسە تىلگن اثر، ۲۰۴ نچى بىت.

^۹ قابل نىازوف. ج. «اۆزبىك فولكلورى نىڭ رواجلە نىشى يۇللىرى». تاشكند، فن، ۱۹۸۶ نچى بىل، ۶۰ - ۱۰۲ بىتلر.

^{۱۰} روزىم بابوف. س. «خوارزم واهە سى اۆزبىك خلىق قۇشلىقلىرى نىڭ غايوى-بدىعى خصوصىتىلر» تاشكند، ۱۹۷۱ نچى بىل.

^{۱۱} جىهانگىروف غ. «اۆزبىك بالە لرفولكلورى»، ت. «اوقوتۇچى»، ۱۹۱۸ نچى بىل، ۱۳-۲۸ ص.

ع. صفر اوف نىڭ «بالە لرنى اىركە لاووىچى اۆزبىك خلىق قۇشلىقلىرى» كىتابى، كىينىگى وىتلردە چىققن بىرىك علمى ايشىلردىن بۇلىپ، بواثر مەلۇم قۇشلىق تورى اساساً بالە لرنى اىركە لىش بىلن باغلىق خلىق قۇشلىقلىرى نىڭ تارىخى اثرلىرى، تصنىفى و غايوى-بدىعى خصوصىتىلرنى اطرافلىچە يارىتىگنلىگى بىلن دىتگە سزاوار.^{۱۲}

ىرىر خلىق نىڭ شىكل و مضمون جەتدىن نىهاىتدە رنگ بە رنگ و باى آغزە كى اىجادى دە خلىق قۇشلىقلىرى علىحدە اۆرىن اىگللە شى بىچىز اىمس. چونكە قۇشلىق سۇزى صىنعت نىڭ اىنگ قدىمى كۆرىنىشلىردىن بىرى بۇلىش بىلن بىرگە، اۆزىدە خلىق حىياتى نىڭ بوتون مىظرە سىنى، برچە قىررە لرىنى، قلىبى نىڭ اىنگ نازك توىغو و تىبرە نىشلىرىنى، يورە گى نىڭ اىنگ عالى و مىصفا اىستىكلىرىنى عكس اىتتىرە دى، او عصرلردىن بويان مىحتكش خلىق نىڭ باشىدىن اۆتگن فاجىە لرى، ظالم و قانخورلر دىستىدىن تۆكىلگن كۆز ياشلىرى، جىهالت و ظلم پنچە سىدە خوارلىگن خاتىن-قىزىلر فرىادىنى تصدىقلاووىچى گواه نامە لردىر. اونىڭ سىرمىنا سۇزلىرى و تائىرچن مىصراىلىدە خلىق نىڭ اىرك و استىقبال يۇلى دە گى آرزو اىستىكلىرى، الملى اۆتمىشى نىڭ ارمان و مىسرتلىرى مىهرلىگن.

«دىكتور اىماق»

^{۱۲} صفر ف. ا. «بالە لرنى اىركە لاووىچى اۆزبىك خلىق قۇشلىقلىرى»، «فن»، ۱۹۸۱ نچى بىل.

افغانستان اۆزبېكلىرى خلاق قۇشيقلىرى

نىنگ موضوعلىرى و تصنيفى

فولكلور شىناسلىكىدە قۇشيقلىرى، خلاق اغزە كى ايجادى نىنگ لىرىك تورى صفتىدە تحليل ايتىلە دى. لىكن ادبى تور توشىنچە سى اوز हालيچە موھوم بۇلىپ، اولر ژانرلر مثاليدە گينه انيق معنا گە اىگە بۇلە دى.

ھرقندە ى بديعى اثر نىنگ قيسى ژانرگە منسوبلىگىنى انىقلە ش ادبيات شىناسلىك و فولكلور شىناسلىكىدە علمى تدقيقات نىنگ دستلە بكى باسقىچى حسابلە نە دى.

روس فولكلور شىناسلىگىدە فولكلور ژانرلىرىنى تصنيف قىلىش پرنسىپلىرى، ژانرنىنگ تارىخى ترقىياتى و كۆرىنىشى، اىچكى تورلرى حقيدە چقور علمى - نظرى مونوگرافىلر، مقاله لرىرە تىلگن.^{۱۳}

بو تدقيقاتلر دە فولكلور شىناسلرنىنگ ژانر پرنسىپلىرى حقيدە گى كىنگ قىمراولى قرە شلىرى ھم اۇز افادە سىنى تاپگن. عالملر فولكلور ژانرلىرى تصنيفىگە اجتماعى، اىستىتىك كى تولىچە نقطە ى نظردن يانداشگنلر. بولر ارە سىدە تىنقىلى فولكلور شىناس و. ى. پروف قرە شلىرى كۆپچىلىك تامانىدن جۇزى اۇزگرتىرىشلر بىلن قبول قىلىنگن. و. ى. پروپ فولكلور ژانرلىرىنى انىقلاشدا گى پرنسىپلر حقيدە شوندا ى يازە دى:

«... ژانر اونىنگ پايتىكە سى، تورموش دە گى اۇرنى و قۇل لە نىلىشى، اجرا شكلى، موسيقە بىلن مناسبتى ارقلە لى انىقلە نە دى. بو خصوصىتلر عليحده-عليحده نمايان بۇلگندە ايمس، بلکہ فقط جمعلنگن تقدىردە گينه ژانر حقيدە توشىنچە حاصل قىلىنە دى.^{۱۴} اۆزبېكىستان فولكلور شىناسلىگىدە فولكلور ژانرلىرىنى انىقلاشدا و. ى. پروف نىنگ انه شو نظرىە سى گە تە يە نىب ايش كۆرىلماقدە.

^{۱۳} Kollektiv.Problemi folklor.M., 1975; Kollektiv. Russkiy folklor.M.,Kh.T; Kollektiv. Spesifika folklornikh janrov, M.,1973; Bogatov P.G.Woprosi teorii narodnogo iskusstva,M.,1971; Propp B.Ya. Folklor i deystvitelnost. M., 1976; Kononeva N.P. Pesni i lyudi; D.N.Sokolov Yu.M. Russkiy folklor. M.,1941.

^{۱۴} پروپ و. ى. فولكلور اى دىسپت وىتلىنوست. م. ۱۹۷۶ نچى يىل.

بو تجربە بىزنىنگ علمى كوزە تىشلىرىمىز اوچون ھم اساس بۇلە دى. اۆزبېكىستاندە قۇشيق تدقيقاتچىلىرى بو ژانر تصنيفىگە بىرىنچە بار قۇل اورىشگن. جملە دن، عالمە م. علويە قۇشيقلىرى بويىچە اوزاق يىللىك كوزە تىشلىرى اساسىدە اولرنى قويدە گىچە تصنيف ايتە دى:

۱- لىرىك قۇشيقلىرى.

۲- مەر بىتلىرى.

۳- تىرمە لرى.

۴- محنت قۇشيقلىرى.

۵- موسم - مراسىم قۇشيقلىرى.^{۱۵}

فولكلور شىناس آ. صابروف تصنيفىدە موسم - مراسىم و عرف - عادت قۇشيقلىرى، محنت قۇشيقلىرى، لىرىك قۇشيقلىرى و تىرمە لرى صفتىدە تۇرت عمومى گروھگە اجرە تىلە دى.^{۱۶}

كۆرنىب تورىيدىكە، قۇشيقلىرىنى تصنيف ايتىشى نىنگ يگانە پرنسىپى ھلى ايشلە ب چىقىلمە گن. بىزنىنگچە، قۇشيقلىرىنى فولكلورنىنگ باشقە تور و ژانرلىرى قطارىدە خلاق حياتىدە توتگن اۇرنىگە كۆرە اجرە تىش مقصدگە موافق دىر. معلومكە، فولكلور اساسلىرى خلاق معبىشى حياتىدە توتگن اۇرنىگە كۆرە، اىككى كىتتە گروھگە: الف - موسم و مراسىم؛ ب - موسم و مراسىمگە علاقلە سىز قۇشيققە بۇلىنە دى. اۇز نوبتىدە قۇشيق ھم: الف- تورلى عرف - عادت و موسم- مراسىم بىلن باغلىق؛ ب - عرف - عادت و موسم - مراسىم بىلن باغلىق بۇلمە گن قۇشيقلىرىگە اجرە تىلە دى.

شو اساس دە افغانستان اۆزبېكلىرى قۇشيق فولكلورنى قويدە گى طرزده تصنيف ايتىش ممكن:

۱- تورلى عرف - عادت، موسم و مراسىم بىلن باغلىق قۇشيقلىرى. بو گروھ اۇز نوبتىدە اىككى تورگە اجرە لە دى:

الف- تۇى مراسىم قۇشيقلىرى.

ب- عزا قۇشيقلىرى.

^{۱۵} علويە م. كورسە تىلگن اثر ۴۹۰ نچى بيت.

^{۱۶} آ. قۇشيقلىرى. اۆزبېك خلاق اغزە كى پايتىك ايجادى، ت، اوقوتوچى، ۱۹۸۰ نچى يىل ۷۵۰ نچى بيت.

موسىم - مەراسىم قۇشلىقلىرى

موسىم - مەراسىم ۋە عرف - عادەتلەر بىلەن باغلىق قۇشلىقلار دۇنيادە كى بىرچە خەلقلەر ئاغزىدا كى پائىتەككە ئىجادىيەتدە فولكلور ئىنىكە ئىنىكە قەدىمىي نەمۇنە لىرى سەفەتدە قەلە لىدى. مەلۇمكە، مەراسىم بىيواسىتە مەنتە جەريانى ئاساسىدە پىدا بۇلگەن. ئىتدائىي ادەملەر ئۇرتە سىدە تورمۇش مەنبەي بۇلگەن ئۇنىنىك ھەر تامانلە مە موفىتەللى ئۇتىشىنى تەمىنلە ش مەقسەتدە عىنا ئۇ جەريانىنى عەكس ئىتتېروچى مەراسىم ئويىنى تەشكىل ئىتەلگەن. بۇ مەراسىم ۋە ئويىنلەر دائىرە سى كىنگە بىيىب ئولردە تورلىي ادەلرگە اتلگەن قۇشلىقلار ھەم ۋەجۇدگە كىلدى. بۇ گۇنگى مەراسىملەردە كى قۇشلىقلار ئىنىكە تۇب ئاساسى، عىنا ئۇشە قەدىمىي مەنتە جەريانى بىلەن باغلىق مەراسىم قۇشلىقلارگە بارىپ تەقە لىدى.

ئۇزبېك فولكلور شىناسلىقىدە مەراسىم فولكلورىگە بىغىشلەنگەن قەتار ئىشلەر مۇجۇد. م. علوىيە ئىنىكە «ئۇزبېك خەلق مەراسىم قۇشلىقلىرى»^{۱۷} مۇنۇگرافىيە سىي جەمە جەتەدن ھەم مۇادەلرنى قەمرە ش كۇلە مى بىلەن ھەم سەلماقلىي ئىشلەردەن بىرىدەر. ئالەمە ئىنىكە تۇي ۋە مەراسىم، ئۇلىم مەراسىم قۇشلىقلىرى بۇيىچە كۇزە تىشىلرى دقتەگە سزاۋار.

ئۇزبېك خەلق موسىم - مەراسىم قۇشلىقلىرى ئىنىكە قىسقىچە ۋە ئىزچىل تەسەۋۋۇپنىيەتە. ح. خاتەم ئوف، ب. سەرىمساقوف لىرىنىكە «ادىيات شىناسلىك تىرىمىنلرى ئىنىكە روسچە - ئۇزبېكچە ئىضاحلىي لغەتە» دە ئۇچرە تە مەيىز. مۇلقلەر ئازىشلەرىگە كۇرە مەراسىم قۇشلىقلىرى ئاساساً ئىككى تور كۇمگە بۇلىنە لىدى.^{۱۸}

قۇشلىقلار. بۇلرگە ئار - ئار، ئولن، كىلەن سەلام، بىيىغە - بۇقلاۋۇ، رەمزان كىيىلەر كىرە لىدى.

تورلىي موسىملەر بىلەن باغلىق مەراسىملەردە ئىتەلە دىگەن قۇشلىقلار. بۇلر ئىنىكە جەمەيگە نوروز بىرە ملەيدە، بەھار كىلەشى، ئازكىلەشى ياكە بىرىنچى قارىباغىشى مەناسەتە بىلەن ئىتەلە دىگەن قۇشلىقلار مەناسەتە بىر.

^{۱۷} علوىيە م. ئۇزبېك خەلق مەراسىم قۇشلىقلىرى. تاشكەند، فەن، ۱۹۷۴ ئىچىيىل.
^{۱۸} م. ئوف ن. سەرىمساقوف ب. ادىيات شىناسلىك تىرىمىنلرى روسچە - ئۇزبېكچە ئىضاحلىيات لغەتە. ت. ئوقىتۇچى ۱۹۸۳ ئىچىيىل ۲۲۳ - ۲۲۴ بىتلەر.

۲- عرف - عادەتلەر موسىم ۋە مەراسىم بىلەن باغلىق بۇلەمە گەن قۇشلىقلار. بۇ گروە گە ئايدە ئىللەر قۇيەدە كى ئىچكى تورلەرگە بۇلىنە لىدى:

الف - مەنتە قۇشلىقلىرى.

ب - لىرىك قۇشلىقلار.

ج - تارىخىي قۇشلىقلار.

د - ئالەلر قۇشلىقلىرى.

بیز نینگ قۇلیمیزده موجود بۇلگن افغانستان اۇزبیکلری مراسم قۇشیقلری کۇپراق بیرینچی تورکومگه منسوب، یعنی تۇی - حشم و اۇلیم مراسملریده ایتیلوویچلردن عبارت. ایککینچی تورکومگه منسوب قۇشیقلر یازیب آلینگن ایمس، لیکن افغانستان اۇزبیکلری اۇرته سیده ، بو تورده گی قۇشیقلر نینگ موجودلیگی انیق. چونکه «نوروز» بیره می جانہ جان اولکه میز افغانستانده ینگ ییل بیره می صفتیده رسمی نشانله نه دی. بو بیره مگه خلق علیحده تیارگرلیک کۆره دی. عاموی خلق سیللیری اۇتکه زیله دی. سیللرده یاشلر تامانیدن اجرا ایتیلوویچ قۇشیقلر نینگ معلوم قسمی بیواسطه مراسم بیلن باغلیق. لیکن بیز بو موادنی سیستیمه لی، تۆله یازیب آلامه گه نیمیز سببلی بو ایشیمیزده اولردن فایده له نیشیمیز امکانتیگه ایگه ایمسیمیز. خصوصاً، اوشبو لیریک قۇشیق مضمونینگه اعتبار بیره یلیک:

هوکوزینگنی باقه میز،
شاختیگه گل تاقه میز.
تماغینگ نینگ تگیگه ،
اۇن بیرته شمع یاقه میز.
اقره شیرین تیلمنی،
آلیکی بلبلیمنی.
امان بۇلسه کۆره میز،
باغده گی باغ گلیمنی.
یوقاریدن کیله من،
نوروز گلی تیره من.
تیرگن نوروز گلیمنی،
دوگانمگه بیره من.
اقره شیرین تیلمنی،
آلیکی بلبلیمنی.
امان بۇلسه کۆره میز،
باغده گی باغ گلیمنی...^{۱۹}

قۇشیقده افاده لنگن نوروز مراسمی تصویر افغانستانده گی نوروز بیره می واونده ایتیلوویچ قۇشیقلرنی علیحده، هرتمانله مه، تدقیق ایتیش کیره کلیگینی کۆرسه ته دی.

افغانستانلیک اۇزبیکلر تۇی مراسمی قۇشیقلری:

تۇی انسان حیاتیده گی مهم واقعه لردن حسابله نه دی. اوزاق عصرلر دوامیده پیدا بۇلیب،

^{۱۹} خلق در دانه لری. غ. غلام نامیده گی ادبیات وصنعت نشریاتی، ۱۹۸۶ نچی ییل. ۳۷ نچی بیت.

شکله نیب تورغون عنعنه توسیگه کیرگن بو مراسم و اولرده اجرا ایتیلوویچ قۇشیقلر تۇی نینگ انسان حیاتیده گی اۇرنی نینگ نه قدر مهم لیگینی ایضاحله یدی. هر بیر خلقدہ بۇلگه نی کیی اۇزبیکلر اۇرته سیده هم بای فولکلور اثریگه ایگه تۇیلردن بیرى نکاح تۇیدیر. عالمه م. علویه نکاح تۇییده اجرا ایتیلوویچ قۇشیقلرنی قوییده گی ژانرلردن عبارت دیب کۆرسه ته دی:

۱- اولن «اولنگ»

۲- یار- یار.

۳- له پر.

۴ - بیت- غزل.

۵- کیلین سلام.

۶- خۇش کیلیبسیز.^{۲۰}

بیز بو تصنیفگه اساسلنگن حالده، قۇلیمیزده موجود مواد لرنینگ خصوصیتلریدن کیلیب چیقیب، افغانستانلیک اۇزبیکلر نکاح تۇییده ایتیلوویچ قۇشیقلرنی قوییده گیچه تصنیف ایتدیک :

الف. یار- یار،

ب. نای- نای،

ج. اولنگ،

د. کیلین سلام.

م. علویه تاکیدله گه نیدیك «یار- یار»، قیز اوزه تیش کیچه سی ایتیله دیگن اساسی قۇشیق توریدیر.^{۲۱} یار افغانستانده اساساً عیاللر تامانیدن اجرا ایتیله دی. افغانستانلیک اۇزبیکلر یار- یارلری مضموناً و شکلاً اۇزبیکستان منطقه سیده ایتیلوویچ یار- یارلرگه جوده یقین توره دی.

^{۲۰} علویه م. اۇزبیک خلق قۇشیقلری، ۱۵۳ - ۲۱۵ - انچی بیتلر.

^{۲۱} علویه م. اۇزبیک خلق قۇشیقلری، ۱۸۴ نچی بیت.

بو طبعىي حالدير. چونكه يار- يار اۇزىك فولكلورى نىنگ نسبتاً قديمى ژانرلىرىدىن بۇلىپ، اۇز وقتىدە امير عليشېرنوايى حضرتلىرى ھم خلق شىعريتى نىنگ بوتوريگه اعتبار بيرگن ايدىلر. ^{۲۲} عىن پىتدە بو ايككى منطقە دە موجود يار- يار معلوم تفاوتلرگە ھم اىگە.

افغانستان لىك اۇزىكلرنىنگ «يار- يار» لرى اۇزىگە خاص باشلىنمە بىلن كويلە نە دى :

اىلدە يدە گى يىگىتلر، يۇلنى باشلىگ يار- يار،

كېكسە - كېكسە خاتىنلر، تۇينى باشلىگ يار- يار.

كېكسە - كېكسە خاتىنلر بارىپ كېلىنگ يار- يار،

اىككى يارنى كۇندىرىپ، تۇينى قىلىنگ يار- يار.

كوشش قىلىنگ جۇچىلر، تۇى ارتىلىسىن يار- يار

آغە گىنم بختلىرى تىز، آچىلىسىن يار- يار. ^{۲۳}

«يار- يار» دوامىدە «جوچى» (ساووجى) لرنىنگ بارىشى، تۇىگە راضىلىك آلىشى، تۇىگە آتلگن نرسە يوكلرنىنگ يوبارلىشى تصوير لە نە دى. بىز مثال طرىقە سىدە كىلتىرە ياتگن بو يار- يارلر مضمون جەتدن نكاح تۇيى نىنگ بوتون تفصىلاتى نى قمرە يدى :

قطار- قطار تىوہ گە تۇى آرتىنگلر يار- يار،

تاغدە يورگن سورودن قۇى آرتىنگلر يار- يار.

اۇلنگ ايتىپ بارە مىز، تۇىخانە گە يار- يار،

تۇيدى قوتلىغ ايتە مىز، دوگانە گە يار- يار.

تۇيدى ايشى كۇپ بۇلر آدم كىرە ك يار- يار،

خوشلىك قىلىپ چاقماققە، بادام كىرە ك يار- يار.

^{۲۲} ملە يوف ن. عليشېرنوايى وخلق آغزە كى ايجادياتى.

^{۲۳} خلق در دانه لرى. تاشكند ۷۰۰ نچى بيت .

اوزون - اوزون ارغمچى كۇككە يىتر يار- يار،

آغم بيرگن تۇيلرى اىلگە يىتر يار- يار... ^{۲۴}

«يار- يار» دە گى تصوير كىلپن طرفىگە اۇتە دى و قىزنىنگ ترددلە نىب كىاو اويىگە جۇنە شى تعريف ايتىلە دى:

يىغلە مە قىز، يىغلە مە، اۇى سنىكى يار- يار،

پنجره لىك، آيىنە لىك، تام سىنىكى يار- يار،

پنجره لىك آيىنە لىك، تام مبارك يار- يار،

اۇز بۇيىنگە مناسب، يار مبارك يار- يار. ^{۲۵}

اۇزبېكىستاندە كىنگ ترقلگن يار- يارلر عىن شو اۇرىندىن، يعنى كىلپن نىنگ كىاو اويىگە جۈنە تىشدىن باشلە نە دى. م. علويه يار- يار دە گى بو اۇرىن نى قويدە گىچە تلقن ايتە دى: «اولردە (يار- يار لردە) آنە نىنگ اق سوتىگە راضى بۇلىشى، آتە نىنگ قاضى بۇلىپ اھمىت لىك بۇلىشىدن تارتىپ، تۇى جريانى، مثلاً تۇيىدە قتله مە لر قتله نىشى، ينگە لرنىنگ تۇيىدە قىزنى آلىپ آتله نىشى اۇز افادە سىنى تاپگن» ^{۲۶}

موجود يار- يارلرنى اۇز ارا قىاسلە ب افغانستان اۇزىكلرى اۇرتە سىدە يشە ياتگن واريانت، نسبتاً تۇلە لىگىنى حسابگە آلىپ، اۇزبېكىستان دە گى يار- يارلردە بيرىنچى قسم اونىيتىلگن بۇلسە كىرە ك، دىگن خلاصە گە كىلىش ممكن.

افغانستانلىك اۇزىكلر يار- يارلرى نىنگ باشلە نىشى قسمىدن ينە بير مثال كىلتىرە يلىك:

زرگر قىلگن زنجىرنى اوزىپ بۇلمس يار- يار،

اىككى يورە ك قۇشلىسە، بوزىپ بۇلمس يار- يار.

^{۲۴} خلق دردانه لرى. ۷۱ نچى بيت.

^{۲۵} خلق دردانه لرى. تاشكند، ۱۹۸۶ نچى يىل، ۷۲ نچى بيت.

^{۲۶} علويه م. كۇرسە تىلگن اثر.

آق تېپە دن اۇتتىز قۇى سوردى كىاو يار- يار،

اىپىك سىللە قىسم تۇن، كىيدى كىاو يار- يار... ۲۷

معلوم كە، مضمونلى مىصراىلر توگە گندىن كىين، يار- يار عمومى تىلىك بىلدىروچى قىسم بىلن تمام بۇلە دى.

نىكاخ تۇيىدە قىزلر تامانىدىن ايتىلووچى عىلىدە قۇشلىق تۇرىدىن بىرى ناي- ناي لردىر. اولر:

ناى - ناي ايتىگىم كىلە دى، طلا تاققىم كىلە دى.

تختە مۇترگە مىنىب، كاويل ۲۸ كىتگىم كىلە دى.

ناى- ناي گە نايچى بۇلە ى، قىزلرگە جۇچى بۇلە ى.

آغە جانىم تۇيىگە، اۇزىم ناي- ناي- نايچى بۇلە ى. ۲۹

كىى عنعنوى باشلە نمە گە اىگە. ناي- نايلىرىنىڭ كىيىنگى تۇرتلىكلىرى اساساً مضموناً عشق- مىحبت موضوع سىدە گى لىرىك پرچە لردىن تشكىل تاپە دى. ناي- ناي نىڭ يار- يار كىى قافىيە لە نووچى كۆرىنىشلىرى ھىم يۇق اىمس:

ناى- ناي ايتىگىم كىلە دىيە، ناي- ناي،

طلا تاققىم كىلە دىيە، ناي- ناي.

زىيا جانىم اويىگە يە، ناي- ناي،

مىھمان بۇلگىم كىلە دىيە، ناي- ناي. ۳۰

حجماً ناي- ناي ۲۰- ۳۰ مىصراع اطرافىدە بۇلىب، عنعنوى باشلىنمە دن كىين كىلووچى تۇرتلىكلىرىدىن عبارتدىر. بو تۇرتلىكلىر تورغون اىمس. كۆپچىلىك لىرىك تۇرتلىكلىرىم ناي- ناي آھنىگە سالىب ايتىلىشى و ناي- ناي كىموزىگە سىنگىدىرىب يوبارىلىشى مىمكن. شو جەھتدىن ناي- ناي، لىرىك قۇشلىقلرگە يقىن تورە دى.

۲۷ خلق دردانە لرى. تاشكند، ۷۴ نچى بىت.

۲۸ كابل

۲۹ اوشە اثر.

۳۰ خلق دردانە لرى. تاشكند، ۶۷ نچى بىت.

اۇزبىكىستاندە عاموى «اولن» دىب ناملە لە نوچى قۇشلىق، عادتدە «قىزلربىر تامان، يىگىتلر بىر تامان بۇلىب، دىالوگ شىكلىدە ايتىلە دى» ۳۱ افغانىستان اۇزبىكلىرى تۇى قۇشلىقلىرىدىن بىرى بۇلمىش، «اۇلنگ» بو ترتىبدە اجرا ايتىلمە دى. اۇلنگ توزىلىشى، اجرا اصولى و مضمونىگە كۆرە اۇزبىكىستان نىڭ بىر قنچە جايلرىدە ترقلگىن خصوصاً (فرغانە وادىسىدە گى) يار- يارلرگە يقىن تورە دى. مثلاً بىز فارىاب ولايتىدىن يازىب آلگىن اۇلنگ، قويدە گىچە كۆرىنىشگە اىگە:

قىزىل- قىزىل خورازلر، خرمان ساجر، ھاي اۇلنگ

قىز كۆرمە گىن يىگىتلر، تنگە ساجر، ھاي اۇلنگ.

اۇلنگ-اۇلنگ جان اۇلنگ، اۇلنگ كۆپتىر، جان اۇلنگ

اۇلنگ بىلگىن تىلىنگىدىن، مىنگە اوپتىر، ھاي اۇلنگ. ۳۲

عىن شو مىصراىلرنىڭ وارىانتىنى اۇزبىكىستاندە ايتىلووچى «يار- يار» لردە اوچرە تە مىز:

ھاي- ھاي اولن، جان اولن، اولن كۆپتىر يار- يار، اولنكۆپتىر.

اولن ايتگىن تىلىنگىدىن، مىنگە اوپتىر، يار- يار. ۳۳

شو بىلن بىرگە لىكدە اۇلنگ تركىيىدە كىلگىن كۆپچىلىك بىندلرنى «يار- يار» لردە ھىم اوچرە تە مىز:

چىمىلدىغىنىڭ چىپ چىنار، بۇيىنىڭ چىنار، ھاي اۇلنگ،

بۇيىنگە كۆز تىگمە سىن، آلې طومار، ھاي اۇلنگ.

الە قاپگە سوينگىن آنىڭ مىدى، ھاي اۇلنگ،

كۆزىدىن ياش آقمە دى، اۋگە يىمىدى، ھاي اۇلنگ. ۳۴

كىلتىرىلە ياتگىن يار- يار تركىيىدە ايتىلگىندە «ھاي اۇلنگ» ردىفى اۋرنىگە يار- يار قۇشلىلە

۳۱ علويە م. كۆرسە تىلگىن اثر.

۳۲ خلق در دانە لرى. تاشكند، ۶۸ نچى بىت.

۳۳ آق آلەم، قىزىل آلەم، غ. غلام نىشرىاتى، ۱۹۷۲ نچى يىل، ۱۵۸ نچى بىت.

۳۴ خلق دردانە لرى. تاشكند، ۶۹ نچى بىت.

دى. فولكلور شىناس م. علويە «اولن» حقىدە يازار ايكن، يار- يار ردىفلى اولنلر موجودليگىنى، ليكن ايتىشوجىلر يار- يار ايتدىك ديمە ي اولن ايتدىك، ديب ايتىشلىرىنى يازە دى.^{۳۵}

موجود قارىشلىق حالتلر اولن و يار- يارلر نىنگ تارىخا بىر ژانر بۇلىپ، سۇنگرە ايكنى مستقل ژانرگە اجرە لگن بۇلىشى احتمالىنى اۇرتە گە قۇيە دى. خصوصاً، افغانستانلىك اۇزبىكلر اۇرتە سىدە اولن و يار- يار نىنگ دىيرلى بىر - بىرلىدە بو حالت ايزلرى نىنگ موجود ليگى فكريمىزنى معلوم مقدارده تصدىقلە يدى.

بوندىن تشقىرى «اولن» بىلن «يار-يار» لرنىنگ تارىخى جەھتدىن بىر ايلدىزگە باغلىقلىگىنى، عمومأ، «اولن» لرنىنگ قدىمدىن «يار-يار» ردىفى بىلن ايتىلگنلىگىنى ايرىم ايشانچلى تارىخى منبىلرهم تصدىقلە ب تورىيدى. ظەيرالدىن محمد بابىر اۇزى نىنگ عروض نظريە سىگە بغيىشلىگن «مختصر» ناملى اثرىدە بىر شىرىي اھنگگە مناسبت بىلدىرىپ يازە دى: «نيچونكىم، عجم شىراسى رباعى وزنيجە حدى معين مقرر قىلىيتورلر، تورك فصحاسى هم بو وزنكە حدى معين مقرر قىلىپ ايكنى بيت ايتىپ دورلر. انداق كىم، مذکور بۇلدى تورك ارە سىدە بىر اھنگ بار كىم «اۇلنگ» دىرلر. بو وزن انچە مخصوص تور اولە اھنگكە تقسىم قىلوردە هر مصراعدن اھنگ يار- يار لفظىن كىلتورور».^{۳۶}

«كىلىن سلام» خوددى «يار-يار» كىي تۇي مراسىمدىن قىطعى اۇرىن آلگن مراسىم قۇشلىقلرىدىن بىرى حسابلە نە دى. «كىلىن سلام» كىلىن كىياو اويىگە كىلتىرىلىپ، گلخن اطرافىدىن ايلنتىرىلگىچ، مخصوص چىنگىراققە گل اسىب ايتىلە دى.

كىلىن كىياوگە مناسب،

كىلىن كىياوگە بىر سلام.

گردنى اش تخته ده ي،

ساققالى اق پخته ده ي،

گرنىگ بايگە بىر سلام^{۳۷}

^{۳۵} علويە م. كورسە تىلگن اثر، ۱۶۴-۱۶۵ يىتلر.

^{۳۶} بابىر ظ. م. مختصر. تاشكند، فن، ۱۹۷۱ نچى يىل، ۸۹ بيت.

^{۳۷} خلاق دردانه لرى. ۷۷ بيت.

ھرىر سلام ايتىلگندە، كىلىن و ينگە لرى يىغىلگنلر آلدىدە تعظيم ايتىشە دى. كىلىن سلاملردە كىتتە لرگە، كىاونىنگ آتە - آنە سىگە حرمت سۇزلرى بىلدىرىلسە، ياشلرگە، بعضى بىر كىشىلرگە نسبتأ ھزل - مطايبە طريقە سىدە شىخصأ ياعومى طرز دە كولگىلى سلاملر ايتىلە دى.

الە قاپنىنگ بورچى دە ي،

شلىپنىگ قولاق گورچى دە ي،

دايە سىگە بىر سلام.

ھنگرە دە گى پخالدە ي،

يوگورىپ يورگن شىغالده ي،

خان صاحب گە بىر سلام.

اۇتلە ب يورگن پادە دە ي،

يىردن چىققن خادە دە ي،

اويلاو سىزگە بىر سلام.^{۳۸}

مطايبە لى روح سىنگدىرىلگن كىلىن سلاملر، تۇي نىنگ قىزغىن، كۇتە رىنگى اۇتىشى اوچون خدمت قىلە دى. كىلىن سلام مضمونى وضعيت و شرايطكە قرە ب اۇزگە رىب تورىشى ممكن. بو اۇرىندە ايتووچى نىنگ مھارتى شاعر صفتىدە گى استعدادى كىتتە رۇل اۇينە يدى. استعدادلى بدىيەھ گوى ايتووچى كىلىن سلامنى عنعنوى شكل دە اىستلگنچە دوام ايتىيرىشى ممكن.

^{۳۸} خلاق دردانه لرى. ت، ۷۷ نچى بيت.

افغانستان اۆزبېكلىرى اۆرتە سېده، ينه بير خيل يىغى قۇشيقلىرى «سوزوان» لرهم باركه،
اولر نېنگ مضمونى عموماً اۆليم، اۆليم نېنگ دهشتى نى، المېنى بيان قىلىشگه بغىشلنگن.

مثلاً:

آسماندىن يىغاق توشىپ، چاقىلمە سېن،
قۇى اۆلىپ، قۇزى سى منگرە ب قالمە سېن.
قۇى اۆلىپ، قۇزى سى منگرە ب قالمە گر،
يېگىت اۆلىپ، يارى جورە ب قالمە سېن.

ياكه:

قلدىرغاچ كىلدى قلعه نى آلكه نى،
عزرايىل كىلدى جانېم نى آلكه نى.
عزرايىل، آتنگ اۆلسېن، آنگ اۆلسېن،
قويمە دېنگ آتە - آنمنى كۆرگە نى.^{۴۳}

دېب ايرتە وفات ايتگن نوجوان تىلىدىن ايتىلسە، باشقە بير تور تىلىكدە:

آه اورسېم آھېم ملامت دور منگە،
يىغلە سېم كونلر قىامتدور منگە.
تېرىكلىكدە آتە - آنمدن ايرىلدىم،
بو نېچوك قىامت دور منگە،^{۴۴}

^{۴۳} خلق دردانه لرى. ت. ۴۵ - بېت.

^{۴۴} خلق دردانه لرى. ۴۵ - بېت.

اۆليم مراسىمى بىلن باغلىق قۇشيقلىرى

افغانستان اۆزبېكلىرى اۆرتە سېده اۆليم مراسىمى قۇشيقلىرى «يىغى» ياكە «اى شاه حسن -
اى شاه حسين» دېب، يوريتىلە دى. قۇشيق، عليحدە تيارگرلىك كۆرگن پروفېشنل يىغى چى گوېندە
عيال تامانىدىن بلند آوازده ايتىلە دى. عزاگە كىلگن باشقە خاتىنلر ايسە، «اى شاه حسن، اى شاه
حسين» دېب، مۇستلرىنى كۆكرە كلرېگە اورىپ، اونگە جۇر بۆلىپ، قۇشيله دى:

قنى همراە دېگن آتلىك، قنى كۆرىنگ همراە آتلىك.
اولو^{۳۹} كىتدى همراە آتلىك اى شاه حسن، اى شاه حسين.
قنى بۆلسە، اۇغىل قىزى، بېران وقتدە قىلسە يىغى.
انه شونداغ همراە اۆزى، اى شاه حسن، اى شاه حسين.^{۴۰}

بېز بو قۇشيق نى فارياب ولايتىگە تېگىشلى اندخوى منطقه سى قۇرغان شېھرى باغبوستان
قىشلاغىدە استقامت قىلووچى «همراە» اسملى دهقان نېنگ وفاتى كونى يازىب آلگنمېز. قوشىقنى
معراج كمپىردىگن يىغى چى خاتىن ايتگن. (۱۳۳۷نچى يىل) قۇشيق نېنگ عمومى مضمونى، همراە
نېنگ حياتى، ايرتە خزان بۆلگنى حقيده ايدى. بو خىلدە گى مرثيه تورلرىنى اۆزبېكستان اۆزبېكلىرى
اۆرتە سېده هم اوچرە تە مېز. بو اۆرىندە «امېنە خان» حقيده گى قۇشيق نى ايسلە ش كفايه.^{۴۱}

عموماً مرثيه نېنگ بو كۆرىنىشى تارىخى ايلدىزگە اېگە بۆلىپ، اونېنگ يارقېن نمونە لرىنى
قدىمگى توركى يادگارلىكلردە اوچرە تە مېز. جملە دن، «كول تگىن»، «تانيوكوك»، «بېلكە قا آن»
آتيگە بېتىلگن ايپىگرافيه لر (قبرستان اوستى يازولر) بېواسطە انه شو خيل مرثيه لر اساسى دە يره
تىلگن.^{۴۲}

^{۳۹} اولىپ.

^{۴۰} خلق دردانه لرى. كابل، ۱۳۵۹ نچى يىل، ۱۹۹ بېت.

^{۴۱} آق آلمە، قىزىل آلمە، ۸۱ - بېت

^{۴۲} قېوم اوف ا. قدرت ابدە لرى. تاشكند، غ. غلام، ۱۹۷۲ نچى يىل.

عرف - عادت، موسم و مراسم بېلن باغلىق

بۇلمه گن قۇشېقلىر

تورلى عرف - عادت و موسم - مراسم بېلن باغلىق بۇلمه گن قۇشېقلىر افغانستانلىك اۇزبېكلر قۇشېق فولكلورى نېنگ اساسى قىسمى نى تشكىل اېته دى و خلق حياتى نېنگ برچه جھتلىرىنى اۇزېده بديعى عكس اېتتېرىش بېلن اجره لېب توره دى. بو قۇشېقلىرىنى شرطلى روشده قويده گى گروه لرگه اجره تېب، تدقيق اېتېش ممكن.

۱- محنت قۇشېقلىرى.

۲- لېرىك قۇشېقلىر.

۳- تاريخى قۇشېقلىر.

۴- باله لر قۇشېقلىرى.

دېب، وفات اېتگن آته - آنه سېنى قومسه ب يېغله ېدى.

عموماً افغانستان اۇزبېكلرى مرثيه لرى خلق نېنگ تورموش طرزى و روحى بېلن باغلىق حالده اونېنگ حياتى نى اېنگ حل قىلووچى اُنلرېده كېچېرگن حس - توېغولرېنى عكس اېتتېره دى. خوددى شو معناده مرثيه خلق پايېتېك تفكرى نېنگ معين بېر كورېنىشى صفتېده معلوم اېستېتېك قېمتگه اېگه.

محنت قۇشېقلىرى

اۋزېك فولكلور شناسلىگىدە محنت قۇشېقلىرى دېيىرلى برچە قۇشېق تۈپلەملىرىدىن جاى الگن. ك.اچېلوف ايسە «اۋزېك خلق محنت قۇشېقلىرى»^{۴۵} موضوع سىدە نامزاد لىك رساله سىنى ياقله دى. ك. اچېلوف محنت قۇشېقلىرى خلق شعريتى نىنگ قديمى تورلىرىدىن بىرى بۇلىپ، بىواسطه كىشى لرنىنگ محنت قىلىشگە اۋرگە نىش جريانى بىلن باغلىق لىگىنى تۇغرى كۆرسە تە دى. بو فكرنى آ. صابروف نىنگ اۋزېك آغزە كى پايتىك ايجادياتى درسليگىدىن جاى الگن «محنت قۇشېقلىرى» بۇلىمىدە گى فكرلىرىدە هم اوچرە تە مىز.

ك. اچېلوف محنت قۇشېقلىرىنى:

۱- دهقانچىلىك قۇشېقلىرى.

۲- باغ - باغدارچىلىك قۇشېقلىرى.

۳- چارواچىلىك قۇشېقلىرى.

۴ - كسب - هنر قۇشېقلىرى تورلىرىگە بۇلىش ممكن لىگىنى تاكيد له ب، اۋز نوبتىدە بوگروه لرنى محنت نىنگ معين تورىگە كۆرە هم تصنيف ايتىش ممكن دىب كۆرسە تە دى.^{۴۶} آ. صابروف ايسە، محنت قۇشېقلىرى مضموناً دهقانچىلىك، باغ و باغدارچىلىك، چارواچىلىك، اۋچىلىك، معمارچىلىك و باشقە كسبلرگە خاص خصوصىتلرنى عكس ايتتىرە دى، دىب دهقانچىلىك بىلن باغلىق قۇشېقلىرىنى:

الف- قۇشچى قۇشېقى؛

ب- اۋرىم قۇشېقى؛

ج - خوب مىدە ؛

د- يارغىچاق؛

^{۴۵} اچېلوف ك. اۋزېك خلق قۇشېقلىرى. تاشكند، ۱۹۶۷.

^{۴۶} اچېلوف ك. محنت قۇشېقلىرى حقيده، ت، غ. غلام. نشرىياتى ۱۹۸۴- يىل، ۳۲۸ بىت.

(ياورچاق) قۇشېقى استىدە، باشقە نمونه لرنى عمومى معمارچىلىك قۇشېقلىرى بۇلىمىدە بيان قىلە دى. هر ايككى يازووچى هم اساس اعتبارنى قۇشېقلردە خلق حياتى نىنگ، تورموش طرزى نىنگ نىچاغلى عكس ايتىشىگە قرە تىشگن.

افغانستانلىك اۋزېكلر محنت قۇشېقلىرى هم بىواسطه محنت جريانى نىنگ پايتىك محصولىدېر. بىزنىنگ قۇلىمىزدە موجود قۇشېقلر اساساً قىيلە سالارلىك دورىدە يرە تىلگن بۇلىپ، اولردە مذكور جمعيتدە گى محنت و محتكشلىرنىنگ حياتى ، آرزو- ايتىلىشلىرى عكس ايتتىرلە دى. شو سببلى بو نمونه لر محنت قۇشېقلىرى نىنگ ابتدائى كۆرىنىشىنى قندە ى بۇلگنلىگى حقيده انىق تصور بىرە آلە دى. لىكن شونى ايتىش كىرە ك كه، برچە خلقلر فولكلورىدە بۇلگە نى كى افغانستانلىك اۋزېكلر محنت قۇشېقلىرى هم كىشىلرنىنگ جماعه بۇلىپ محنت قىلىشى اساسىدە كىلىپ چىققن اونداه و هيجان خطابلردن تشكىل تاپگن بۇلىشى كىرە ك.

بو اونداه و خطابلر محنت جريانىگە ماس رىتمىك تكرارلرنى تشكىل ايتگن بۇلىشى ممكن. عىن پىتدە «ساغىم» قۇشېقلىرىدە گى «هوش»

هوش»، ينجىق قۇشېقلردە گى «آلهو» تكرار لرى انه شو قديمى اونداهلرنىنگ بوگونگى قۇشېقلر تركىبىدە سقلە نىب قالگن عنصرلرى بۇلىشى كىرە ك.

افغانستانلىك اۋزېكلر محنت قۇشېقلىرى قويدە گى موضوعلرگە بۇلىنە دى:

۱ - محنت تورى و جريانى بىلن باغلىق تورلى محنت قوراللىرى، و واسطه لرىگە مراجعت.

۲- اجتماعى تىنگسىز لىك ، آغىر محنتدن شكابت.

۳- لىرىك قهرمان نىنگ عشقى و آرزو- اىستكلرى.

عىن پىتدە محنت قۇشېقلىرى تورلى محنت تورلرى بىلن باغلىق حالده قطار ژانرلردن تشكىل تاپە دى. بو ژانرلرنى معين گروه لرگە اجرە تىب، علمى تصنيف ايتىب، تحليل قىلىش لازم.

^{۴۷} صابروف آ. اۋزېك خلق آغزە كى پايتىك ايجادياتى ، ت.

بىز قۇلىمىزدا گى موجود مواد اساسىدا افغانستانلىك اۆزبىكلر محنت قۇشلىقلىرىنى اۆزبىك فولكلور شناسلىقىدا موجود تصنيفلار اساسىدا قويىدا گى گروه لرگه اجره تيشىنى مقصدگه موافق دىب حسابله يميز:

۱ - دهقانچىلىك بىلن باغلىق قۇشلىقلار.

۲ - چارواچىلىك بىلن باغلىق قۇشلىقلار.

۳ - كسب - هنر بىلن باغلىق قۇشلىقلار.

دهقانچىلىك افغانستان خلقلىرى نىنگ ازلى مشغولاتىدىن بىرى حسابله نه دى. افغانستان دهقانلىرى نىنگ محنتى اغىر بۇلىپ، اساسى ايش ، قۇلدا بجرىلگن. تخنىك نىنگ يۇقلىقىدىن دهقان ، عادى ابتدايى ايش قوراللىرىدىن فايدا له نىشىگه مجبور ايدى . بو حال قۇشلىقلاردا هم اۆز عكسىنى تاپگن.

دهقان ، قىشدىن امانت گىنه چىققن هوگىز ياردمىدا يىرنى اماچ بىلن هيده ايدى. ناچار احوالى دردىنى ، هوگىزىگه قۇشلىق ارقه لى بيان قىله دى.

شاخلىرىنگ قولاج - قولاج ، يۇق مدارىنگ قارنىنگ اچ.

تىپىنگگه قۇنر قلدېرغاچ ، سىن قندە ى قۇشگه يره يسن! ۴۸

كۇپ زحمت عوضىگه ييتىشتىرىلگن حاصل ، اۇراق بىلن اۇرىلگن. دهقان اۆزى نىنگ بىر كفت يىرىدىن چىققن حاصلنى اۇرىشگه اولگورمى باله - چقه سىنى باقىش امىدىدا ، باى نىنگ يىرىدا ايشله شگه مجبور بۇلگن. كتنه يىر اىگه لرى و بايلر يىرىدا ياللا نىب ايشله گن اۇراقچىلر حياتىدىن حكايه قىلووچى « اۇراق قۇشىغى » چقور اجتماعى مضموندارلىگى بىلن عليحده اجره لىب توره دى.

۴۸ خلق دردانه لرى. تاشكند، ۱۵ - يىت.

تعريفى نى ايله يىن بىرنىچە موزى باى نى،

گردنىمگه الدە ب اۇردى، بىر پىكال بوغدايىنى.

هيچ بندە نگنى خدا، اۇراققه دوچار ايله مه. ۴۹

قۇشلىق ، باى توزاغىگه توشگن ناچار دهقان حالتى نىنگ بيانىدىن باشله نه دى. دهقان بو عدالت سىزلىكنى كۇرىب بىلىپ توره دى اما اجتماعى شرايط اونىنگ كىسكىن تدبىرلر كۇرىشىگه يۇل قۇيمە ايدى.

د مگىنم ايچىمگه توشدى ، كىمگه ايتە ى واينى.

اننه كىين چۇتلە مه سنگ، چۇتلە گىن اوچ آينى.

هيچ بىر بندە نگنى خدا، اۇراققه دوچار ايله مه. ۵۱

عدالت سىزلىك كىلىك قىلگندىك، دهقان اوچون بىرىله دىگن غذا نىنگ صفتى هم جوده يامان ايدى. كىشى نىنگ قدرى بىرچقه دن پست تورگن چىركىن آدملىر بشره سى قۇشلىق نىنگ اوشبو مصراعلىرىدا ينه ده يارقىنراق عكس ايتە دى:

يوزىدىن قورىتىپ قانى نى، عذابگه قۇيىپ جانى نى.

چاشگاه ده بىررايدى، چارتىككه گىنه نانى نى،

هيچ بىر بندە نگنى خدا، اۇراققه دوچار ايله مه. ۵۲

قۇشلىق قهرمانى، اۆز دردى نى گىنه كويله ب قالما ايدى. او اطرافىدا اۆزى كىي مىنگله ب اۇراقچىلرنى كۆره دى، اولرنىنگ اغىر حياتىدا اۆز فاجعه سىنى كۆره دى، اولر بىلن همدرد لىگىنى انگله ايدى:

۴۹ خلق دردانه لرى. كابل، ۱۷۵ - يىت

۵۰ خلق دردانه لرى. ت. ۱۰۰ - يىت

۵۱ اوشه اثر.

كۆچمەن جايىدىن كۆچە دى، قىتالى قوشىدە ى اوچە دى.

ھربىر اۇراقچى نى كۆرسىنگ، تۇرت كۆزە سوو ايچە دى.

ھربىر بىندە نىكىنى خىدا، اۇراققە دوچار ايله مه. ۵۲

اغير محنت، دايمى تحقير آدمنى بىرىنچى نوبىتدە معنوى جەھتدىن اۆلىمىگە دوچار قىلدى. باى و بايانلر اوچون ايسە فايدە، مال دنيا آلديدە آدم نىنگ چيويىنچە ليك قدري يوق.

اۆلتىرىپ چۆت، ايتە دى، چار طرفدىن اۆتە دى.

بو اۇراققە اۆلگەن آدم، بى جنازە كىتە دى.

ھىچ بىندە نىكىنى خىدا، اۇراققە دوچار ايله مه. ۵۳

شونچە قىيىناق يىتمە گندىك، اۇراقچى اوچون بىرىلە دىگەن حق ھم چىگىرىلىپ، ارزىمە گن چقە - صدقە طرزىدە ترقە تىلە دى:

مىدە گللىرىنى تىرە دى، يار و دوستلىرىنى كۆرە دى.

بايلرى بى انصاف اىكن، حقىنى كم بىرە دى.

ھىچ بىندە نىكىنى خىدا، اۇراققە دوچار ايله مه. ۵۴

«اۇراقچى» قۇشلىغى افغانستان ليك اۆزبىكلىرى فولكلورى نىنگ تىپىك محنت قۇشلىقلىرى قىتارىگە كىرە دى. عىن پىتدە بىواسطە اۆرىم بىلن باغلىق، اۆرىم قوراللىرىنى مدح ايتىپ ىرە تىلگەن قۇشلىقلر ھم يوق ايمىس:

اۇراغىم الماس، اۆرىمدىن قالمىس،

سىرە ھم تالمىس، اۆرمە سىم بۆلمىس. ۵۵

۵۲ بىز اوراقچى قوشىغىنى خلق خوانىدە سى خىدايقىل اندخويى تىلىدىن يازىپ آلىپ، خلق در دانه لرى كىتابىگە كىرىتىدىك.

۵۳ خلق در دانه لرى. ت. ۱۱۰ - بىت.

۵۴ اوشە اثر.

۵۵ خلق در دانه لرى. ت. ۱۴۰ - بىت .

ياكە:

اۇراغىم چىققان، سىن مىگە ياقىن،

لگىنىم چىققان مىحتىدە باققىن. ۵۶

بو قۇشلىقلر آھنىگ و مضموناً بىواسطە ايشى جربانى بىلن ھماھنىگ خالىدە اۇراقچى نىنگ اغير محنتى نى يىنگىللە تيشى اوچون معنوى مدد بىرووچى نمونە لردىن دىر.

اۆزبىكىستان اۆزبىكلىرى قۇشلىقلىرى آرە سىدە ھم بو قۇشلىقلر عىناً اوچرە ىدى. بو فقط يوقارىدە كىلتىرىلگەن دىھقانلر رىبىرتوارىدە اولاد دىن اولادىگە اوزاق يىللر دوامىدە اۆتىپ كىلە ياتىگە نىنى كۆرسە تە دى. معلوم كە، يىغىپ آلگەن خاصل بىر جايىگە يىغىلىپ ىنچىلە دى. غللە نى ىنچىشىدە اساساً ھوكىزدىن فايدە لىگەن. يىغىن قۇشلىقلىرى انە شو محنت جربانىدە ايتىلگەن:

شاخلىرى بار ماكىكى دە ى، توياغلىرى پاككى دە ى

الا ھى، الاھى. ۵۷

دەھقان اۆزى نىنگ صادق ياردىمچى ھوكىزىنى مىقتە ىدى. اونى ايشىگە اونىدە ىدى:

بازار بارىنىگ چىنگ باسر، قىصاب لىنگىنىگەن آسر.

الاھى، الاھى. ۵۸

دىب، يالغاندىن تەھدىد قىلىپ قۇيە دى. ىنچىق قۇشلىقلرىدە اساساً ىنچىشىدە اشتراك ايتىگەن جىوان تعرىفى، دەھقان نىنگ خاصلنى كۆپ آلىشى كىبى آرزو- اىستىكلىرى اۆز عكسىنى تاپىگەن.

اۆزبىكىستان اۆزبىكلىرى محنت قۇشلىقلىرى نىنگ قىتار نمونە لرى جاي آلگەن «باى چىچىك» تۆپلە مىدە چارواچىلىك بىلن باغلىق «قۇى باقىش»، «تۆرە ى- تۆرە ى»، «چورە ى- چورە ى» (قۇى ساغىش) «ھوش - ھوش» (سىگىر ساغىش) و «آت» حقىدە بىر قىچە قۇشلىقلر اۆرىن آلگەن. بو خال

۵۶ اوشە اثر

۵۷ خلق در دانه لرى. ت. ۱۵ - بىت.

۵۸ خلق در دانه لرى. ۱۵ - بىت. بىز بوقۇشلىقنى ۱۹۸۴ نچى يىلى سرىل شىھرىدە استقامت قىلووچى ۸۴ ياشر آرتىق اوغلى خوشوقت عمكى دىن

يازىپ آلگەن مىز.

قدىمدىن چارواچىلىك بىلەن شىغلە نىب كېلە ياتىن اۋزىك خلقى محنت نىنگ بو تورىگە عايد قۇشېق
بىرە تىشكە موافق بۇلگە نىنى كۇرسە تە دى.

بىز يىققن موادلر آرە سىدە ھىم سىگىر ساغىش وقتى ايتىلووچى قۇشېقلر بار.

سەرە لب يىدىنگ اۋتىنگى، ھوش-ھوش،

ايە ب بىرگىن سوتىنگى، ھوش-ھوش.

آلمە زار بولاق اۋتىنگ بار، ھوش-ھوش،

آقر بولاق سوتىنگ بار، ھوش-ھوش،

تۇيە قالگىن جانور، اييە قالگىن جانور.^{۵۹}

«بايچىچك» تۇپلە مىدە كىلتىرگىن ساغىم قۇشېقلىرى كىبى بو قۇشېقدە ھىم سىگىر ايركە لب
مقتلماقدە. ھربىر مصراع سۇنكىدە كىلە ياتىن ايركە لاووپى «ھوش،ھوش» ردېفى ساغووپى
حركتىگە ماس تكررلە نە دى. بو قۇشېق سىگىرنى ساغىشكە تيارلش بىلن بىرگە، ساغوچىگە ھىم
روھى دلە بىرلىشى بىلن اۋزىگە خاص دىر.

افغانستان اۋزىكلىرى محنت قۇشېقلىرى نىنگ معلوم قسىمى نى ھىرمندچىلىك بىلن باغلىق
قۇشېقلر تشكىل ايتە دى. مذكور قۇشېقلردە قدىم زمانلردن بويان محنتكش عامە نىنگ مادى-
معىشى حياتىدە مھم اۋرىن اىگللە گن بۇزچىلىك، تۇقىمە چىلىك كىبى ھىرلر بىلن باغلىق محنت
جریانى اۋز عكسىنى تاپگن:

شقر- شقر ماكى اۋتر، دوگانە سىگە اۋرگە تر

بۇز قىلىب بازارگە ساتر، آقچە شېر نىنگ قىزلىرى.

تېيە گە چقىب اۋيىن قىلر، آلتى قۇيى سويىن قىلر.

«كىلىنگ، قىزلر»، دىب ايقىرر، اۋن پىكال اۋى نىنگ قىزلىرى.^{۶۰}

^{۵۹} خلق دردانه لرى. ت. ۱۵ - بىت.

^{۶۰} اوشە اثر ۱۳ - بىت.

بو كىبى قۇشېقلردە، بىرتماندىن تۇقىمە چىلر محنتى نىنگ اغىرلىگى، محنت شرايطى و جريانى
نىنگ مشققتلرى تصويرلنسه، ايككى نچى تاماندىن، عامە نىنگ اۋز حلال محنتىگە مھر و محبتى
اونىنگ قىيىن چىلىكلىرىنى يىنگىش يۇلىدە گى آرزو ايتىلىش لرى عكس ايتە دى .

اۋرە لە شىب تىوہ باقر، سلسلە زلفىگە تاقىر،

آدم بارسە ايچىن ياقىر، تر كمن بىكلىرىنىگ قىزلىرى.

آلە قويلرىنى سويىر، برچە سى گوشتىدىن تويىر.

شقىرلە تىب قالىن توقىر، چارشىغى اۋزىك قىزلىرى.^{۶۱}

شوندە ى قىلىب، افغانستان لىك اۋزىكلىرىنىگ محنت قۇشېقلىرى تورلى كسب و ھىر اىگە
لرى نىنگ - دھقان لرىنىگ، چارواچىلرىنىگ، تۇقىمچىلرىنىگ و باشقە كسبە كارلرىنىگ محنت
شرايطى و جريانىنى تصويرلش بىلن بىرگە، محنت كش خلق عامە سى نىنگ اعتراضى ھىم افادە لە
نە دى.

^{۶۱} خلق در دانه لرى. ت. ۱۴ - بىت.

گلياره جان بۇيلرنىڭ گلياره جان گلياره.^{۶۵}

نوبتدە گى ھەر بىر تۇرتلىكدىن كىيىن:

گلياره جان بۇيلرنىڭ گلياره جان گلياره.

نقارتى تىكرارلە نىب كىلە دى. بو كىي اھنگىنى تامىنلاوچى يۇللار ھەر بىر مىصرع سۇنكىگە قۇشېلووچى معلوم سۇزلردن ھم عبارت بۇلىشى مەكىن.

مثال:

برماغىنىڭ مىدە ابرور، بىللرىنىڭ مورچە مىان، تە لە لىلى.

كولىك اىچرە بدە نىنىڭ، صاف ابرور آب حىيات، تە لە لىلى.

اى بارە دى باتگە نى، يار كىلە دى ياتگە نى، تە لە لىلى.

زمانە دن قۇرقە مىز، قۇل سالىب اويغىتگە نى، تە لە لىلى.^{۶۶}

لىرىك قۇشېقلىر اجراسىدە بو كىي يۇللارنى تامىنلاوچى بىت و سۇزلار اۋزىيىكىستان خلقى لىرىك قۇشېقلىرىدە ھم موجود لىگىنى فولكلور شناس آ. صابروف «كليناي قۇشېقلىرى» تۇپلە مىگە يازگن سۇزباشى سىدە ايتىپ اۋتگن. قۇشېقلىردە نقارت ھربىر تۇرت لىكىنى بىرىرىگە اولە ىدىگن يىتكىچى واسطە حسابلە نە دى و او قۇشېق لىرىنىڭ دواملى اىكن لىگىنى بىلدىرىپ تورە دى. اىپىك دىك مە يىن، دلگە آرام بىغىشلە ىدىگن نقارتلار تۇرتلىكدە گى مضمون بىلن ھماھنگ بۇلە دى. بعضى قۇشېقلىر نقارتدن باشلە نە دى:

«يۇل بۇلسىنا، يۇل بۇلسىنا، باسگن ايزلرىنىڭىز گل بۇلسىن.

^{۶۵} خلق دردانه لرى. ت. ۳۱۰ بىت.

^{۶۶} اوشە اثر، ۳۹- بىت. بىرىنچى بۇلىپ بو قۇشېقنى سىزە گل اندخوبى اجرا ايتگن.

ياكە:

گلياره خان، بۇيلرىنىڭ گلياره.

ياكە:

ترللىھا، ترللىھا، ترللىھا، ترللىھا، ترللىھا - لای»^{۶۷}

افغانستان لىك اۋزىيىكلر قۇشېقلىرى تركىيىدە ھم «كىلىنگلر يار اۋىنە يلىك» كىي نقارتلار كۇپ. افغانستانلىك اۋزىيىكلر لىرىك قۇشېقلىرى آرە سىدە ىنە بىر قۇشېق موجود كە، اولردە گى تۇرتلىكلرنى بىرگىنە نقارت اىمس، بلكە تۇرتلىك لىرىنىڭ مضمونى ھم بىر بوتون حالدە بىرلشتىرىپ تورە دى. بو تورە گى قۇشېقلىرگە «اندخوى نىنىڭ قالىنلرى»، «حوىلى سى بار قلعه دى» كىي نمونه لىرىنى كىرىتىش مەكىن.

افغانستانلىك اۋزىيىكلر لىرىك قۇشېقلىرى نىنىڭ اىرىملرى اجراچىلرگە كۇرە اىركك لىر و عىيال لىر قۇشېق لىرىگە بۇلىنە دى. «سوزوان» قۇشېقلىرى، عموماً خاتىن قىزلر تمانىدن ياورچاق تارتىش، چرخ اىگىرىش، قالىن-گىلم تۇقىش، سومە لك پىشبرىش پىتلىرى ايتىلە دى، البتە موسىقە سىز.

اىرككلر قۇشېقلىرى اساساً دىمورە بىلن اجرا ايتىلە دى و «تۇرە»، «بىت»، «نخش»، «قۇشېق»، «غزل» دىگن ناملر بىلن ھم يورىتىلە دى. لىكن اىرككلر قۇشېقى دىب ايتىلووچى قۇشېق آرە سىدە بىواسطە عىيال (قىز) لىر حىياتىگە تعلق لى بىت لىرىم تىز- تىز اوچرە ب تورە دى.

دنیا دە گى برچە خلقلر لىرىك قۇشېقلىرىدە بۇلگە نى كىي افغانستانلىك اۋزىيىكلر قۇشېقلىرىدە ھم اساسى موضوع عشق- محبت دىر. عاشق- معشوق نىنىڭ سىيوگى اضطرابلرى، اولىرىنىڭ آرزو- امىدلرى، بخت و فاجعە لىرى قۇشېقلىردن كىنگ اۋرىن آلگن. قۇشېقلىردە معشوقە اۋز عاشقىگە «آغە»، «آغە جان»، دىب مراجعت قىلىشى تىز- تىز اوچرە ب تورە دى.

مثلاً:

تام اوستىگە ناغاره تۇنتىر دىلر،

آغه جانىم ايتدى دىب اختر دىلر.

آغه جانىم ايتگە نى يالغان ايكن،

خاتىنى نىنگ قۇينىدە ياتگن ايكن.^{۶۸}

عاشق ايسە، معشوقە سىگە «پرى» «پرى جان» دىب ايركە لاووجى سۇزلر بىلن مراجعت

قىلە دى:

سوو كىلە دى اۇيناغله ب، ايللى(ايللىك) روات (رباط)نى چاغله ب،

پرى جان اۇتېب كىتدى، يوره ك بغرىمنى داغله ب.^{۶۹}

قۇشيقلىردە انسان روحيتى نىنگ تورلى- تومن حالتلىرىنى كۆره ميز و قۇشيق خلق قلىبى نىنگ كۆزگۇسى ايكن ليگىگە ينه بىر بارگواه بۇله ميز.

قېقرا دور ككلىگىم دى كۆزلرى،

نمايشگە اۇلتىرىب دور اۇزلرى.

بىرگىيم بار يوزمه - يوز ايتالمە يمن،

عقلى بۇلسە انگله ب آلسين اۇزلرى.^{۷۰}

بو تۇرتلىكدە معشوقە نىنگ ارداقلى سىوگى سرى، آرزوسى، عاشق نى سىومه ياتگنى آغرى

نىشى اۇزەكسىنى تاپگن.

^{۶۸} خلق در دانه لرى. ت، ۵۰- بيت.

^{۶۹} اوشه اثر

^{۷۰} خلق در دانه لرى. ت، ۴۱۰ - بيت.

قۇلىمدە گى اوزىگىم يىتر مىنگە،

دۇست دن هم دشمن سۇزى اۇتر مىنگە.

ساغ بو لىنگ امان بۇلىنگ، اى دۇستلرىم،

هر يىردە آوازه نگيز يىتر مىنگە.^{۷۱}

فدايى قلب نىنگ قىناق نفسى بۇلگن بو مصراع لر هر قندە ى يوره كنى جنبشگە كىلتيره دى. غم توشىنچە سى افغانستانلىك اۇزىيكلر لىرىك قۇشيقلىرىدە يىتكچى اۇرىن نى تشكىل ايتە دى.

آق گل ايدىم، قىزىل گل گە چىتدىلر،

غرىب باشىم بندى قىلىب ساتدىلر.

بارىب ايتىنگ آنم بىلن آتمگە،

مىنى ساتىب، نى مرادگە يىتدىلر.^{۷۲}

لىرىك قهرمان تىنگ سىز نكاح قربانى بۇلگن، آتە- آنە كون كىچىرىش، آچدن اۇلمسلىك اوچون اوز فرزندلرىنى نامناسب كىشى گە ساتىشگە مجبور بۇلگنلر. بو ترتىبدە گى عدالت سىزلىك هر دايم تورلى جامعە لردە اوچرە ب توره دى.

يار دىدىم، يار ادا قىلدى منى،

عقيق ايدىم كهربا قىلدى منى.

قطيدە گى عطارى ايپك ايدىم،

يىرگە تشله ب كمبها قىلدى منى،^{۷۳}

دىب لىرىك قهرمان پايمال بۇلگن محبتى، قدر- قيمتى حقيده اوکىنچ بىلن كوبله ىدى.

^{۷۱} اوشه اثر، ۴۱ - بيت.

^{۷۲} اوشه اثر

^{۷۳} خلق در دانه لرى. ت، ۴۷ - بيت .

تارىخى قۇشلىقلار

اۋزبېكىستان اۋزبېك فولكلور شىناسلىقىدە تارىخى قۇشلىقلار نظرى جەھەتتىن دىستىلە ب فولكلورىست ب. سىرىمساقوف نىڭ «خلىق داستانلىرى تىنىقى و ارە لىق شىكللار مىسالە سى»^{۷۶} ماقالە سىدە مىستىل ژانر سىقتىدە اساس لە ب بىرىلدى. عالم اۋزبېك تارىخى قۇشلىقلار نىڭ ژانر خىصوصىت لرى، سوژىت و كىمپىزىسىون جەھەت گە كۆرە خىللىرىنى كۆرسە تە دى.

و. جىمىنە نظروف «خلىق اغزە كى اىجادىدە تارىخى قۇشلىق ژانرى» دىب ناملە نىڭ نامزادلىك رسالە سىدە اۋزبېك فولكلورىدە گى تارىخى قۇشلىقلارنى مونوگراف پلانىدە مخصوص تىدقىق ايتدى.^{۷۷} بو رسالە دە اۋزبېك تارىخى قۇشلىقلارنىڭ ژانرخىصوصىتلىرى، تىنىقى، اساسى خىللىرى، تورلىرى و پايتىكە سى خىصوصىدە قىمتلى فكرلار ايتىلگن. تىدقىقاتچى نىڭ فكرىچە، تارىخى قۇشلىق دىگندە، تارىخى – سىياسى واقىعە – حادثە لىر ياكە مەين تارىخى شىخىسلر فعالىتى بىلن بىواسطە علاقه دار قۇشلىقلار كۆزگە توتىلە دى. كىلىپ چىقىش اعتبارى بىلن اۋزبېك تارىخى قۇشلىقلارى اىپىك خىستىگە اىگە بۇلىپ، كىيىنچە لىك دور اۋتىشى بىلن بىرگە، اولردە اجتماعى- تارىخى واقىعە – حادثە لردن تاثيرلە نىش نىتىجە سىدە اويغانگن حس – تويفو، اىچكى كىچىنمە لىر، فكر- اۋىلر، آرزو- امىدلر بىانى كىنگ اۋرىن آلە باشلە گن. اىپىك تىسۋىر بىلن لىرىك كىچىنمە لرنىڭ اۋز ارا اويغونلە شوى نىتىجە سىدە لىرا- اىپىك خىستىلى تارىخى قۇشلىقلار مىدانگە كىلگن. بو فكر لرنى افغانستان اۋزبېكلىرى تارىخى قۇشلىقلار مىثاليدە ھىم كۆرىش مىمكن.

مەلوم كە، تارىخى قۇشلىق ژانرى نىڭ اىنگ مەھم خىصوصىت لرىدىن بىرى اونىڭ مىندىرچە سى و اوندە اشتراك ايتگن شىخىسلر فعالىتى نىڭ مەين تارىخىگە اساسلە نىش دىر. فولكلور شىناس ب. ن. پوتىلوف ايتگە نىدىك: «... ژانرىنىڭ مەين تارىخى خىستىلى مطلقا اوندە رىال فكتلر اىزى نىڭ موجودلىگىدە اىمس، بلكە قۇشلىقلردە مەين تارىخى سوژىتلر طرزىدە مذكور تارىخى واقىعە لىر، خلىق اوچون مەھم بۇلگن رىال سىياسى قرە مە قرشىلىك نىڭ عكس ايتىشىدىر. مەين تارىخى خىستىلى بو قۇشلىقلار پىرابىللىرىنى بىلگىلە ب بىرە دى. قەھرىمانلر ايسە اولرنىڭ حىياتىدە قندە ى بۇلگن

^{۷۶} سىرىمساقوف. خلىق داستانلىرى تىنىقى و ارە لىك شىكللار. اۋزبېك تىلى وادىياتى. ۱۹۸۱، ۳۰- سان. ۳۷۰، ۳۷۱.

^{۷۷} جىمىنە نظروف و. اۋزبېكىسكى نىرودى سىتىرىچىسكى پىسىنى اك د. ت. ۱۹۸۳، بىل.

افغانستان اۋزبېكلىرى قۇشلىقلارلىرىدە كۆپ اوچراۋوچى اجتماعى تىنگىسىزلىكدن، ظلم و سىتمدىن شكايتدىر. بو حال طىبىعىدىر، چونكە انسان قلىبى نىڭ كۆزگوسى بۇلمىش قۇشلىقىدە اىجادكار خلىق نىڭ حىياتى روى- راست عكس ايتە دى.

ايشىگىمنى كۆزىگە توت بىشىيدى،
دىشمىنىم نىڭ كۆزىگە گل توشىيدى.
اويىنىڭ كويگور باى قىزىنى قۇلىدىن،
حىدرآباد كۆچە سىگە خون توشىيدى.^{۷۴}

ياكە:

شىرشەرە دن سوو آقر،
قۇىلر قولاغىن قاقىر.
باى حقىنى بىرمە سە
چوپان قچان قۇى باقىر.^{۷۵}

بو خىلدە گى قۇشلىقلار دە مىحتىكش خلىق نىڭ باىلرگە مىناسىبىتى انىق افادە ايتىلماقده.

خلاصە شوكىبى لىرىك قۇشلىقلار تورلى دورلردە، تورلى اجتماعى سىياسى شىرايطلر بىلن باغلىق حالده اۋز موضوع كۆلە مىنى كىنگە يىتىرىشى آرقە لى خلىق آرزو- اىستىكلىرى نىڭ، ايتىلىشلىرى نىڭ ، مەركب حس – تويفولرى نىڭ بدىعى افادە سى اولە راق كىنگ ترقلىدى.

^{۷۴} اۋشە اثر

^{۷۵} اۋشە اثر، ۲۶- بىت.

لىكلىرىدىن قطع نظر تارىخىدە اشتراك ايتووچى شىخىس صفتىدە نمايان بۇلە دىلر. معين تارىخى خصلتكە بناءً تارىخى قۇشيقلىرىدە تارىخى حرىكت جريانى، اونىنگ خلق تمانىدىن قندە ى بهالنگە نى عكس ايتە دى». ليكن هر قندە ى اؤتمىش حقىدە گى قۇشيق تارىخى بۇلە ويرمە ىدى. تارىخى قۇشيق معين تارىخى واقعه - حادثه لر و شىخىسلر فعالىتى نى عكس ايتىپروچى اثرلر دىر. تارىخى قۇشيقلىرىدە معلوم تارىخى واقعه اثر اوچون اساس بۇلىپ خىدمت قىلە دى. مثلاً، اندخوى شىهرى و اونىنگ اطرافىدە معلوم و موجود بۇلگن «جواز ياولى» قۇشىغىنى آلە يلىك. قۇشيق افغانستان نىنگ «ظاهر شاه» حكمرانلىك قىلگن دورىدە بيرعسكر باله نىنگ قىرچىغى جواز آتى بىلن باشىدىن كىچىرگن قىيىن چىلىكلىرىنى حكايه قىلە دى. قۇشيق حىمى ۲۲۴ مصراعدن عبارت بولىپ، ۷ بۇغىن لىك تۇرلىكلردن تشكىل تاپگن. ليكن عسكر لىك، لىرىك قۇشيقلىرىدىن فرقلى اوله راق، بو قۇشيقلىر مضموناً بىر- بىرى نىنگ دوامى صفتىدە كىلە دى.

زاوود چىغە رر پختە،
عسكر ايدىم «وندى» يە،^{۷۸}
عسكرمن پادشاهيه،
سه ويل بيرجواز ياولى
در غه له، يىندى كاندن،
ايرته ى^{۷۹} مېنن جۇنە دىم
قالين ميدانى تخته.
ايناغه لر بير وقتدە.
ايكى كۇزىم باييه.
چهره بۇلدى پايم يە.
بايدى ايمله دوكاندن
دۇستله قلعه شىرخاندن.^{۸۰}

«جواز ياولى» و بو خىلدە گى اثرلرنىنگ خلق آرە سىدە مخصوص بىر عمومى اته مه سى يۇق. اولرنىنگ هر بىرى اۇز نامى بىلن يورىتىلە دى. بىز «خلق دردانه لرى» تۇپلە مىدە اولرنى حىجماً كىتتە لىگى و معلوم واقعه نىنگ به تفصیل ايىپك تصويرىنى بىرگىلىگىنى اعتبار گە آلىپ شىرطلى روشدە «داستان» دىب اته گن ايدىك. ليكن كىيىنگى ايزلە نىشلر بو اثرلرنىنگ داستان اىمس، «تارىخى قۇشيق» ژانىرگە مناسب لىگىنى كۇرسە تە دى. چونكه داستانلرگە خاص سوژىت نىنگ سىر ترماقلىگى، ايىپك كۇلە م كىنگ لىگى بو اثرلردە موجود اىمس. اولردە بىرواقعى يونه لىش

^{۷۸} يە - گە

^{۷۹} ايرته ى - ايرته سى

^{۸۰} خلق در دانه لرى. ت، ۸۷ - بىت.

اساسى موجو، خلاص. فولكلور شناس ب. سىرىمساقوف داستان و تارىخى قۇشيق اۇرتە سىدە فرقلى خصوصىدە شوندى ى يازە دى:

«سوژىت نىنگ ... همه وقت بىر واقعه اساسىگە قورىلىشى فقط تارىخى قۇشيقلىرگە خاص خصوصىتلردن بىرى حسابلە نە دى. اولردە خلق ايپاسىگە خاص كىنگ كولم، كوچلى ايدىياللىشتىرىش، مونومىنتلە لىك، شىرطلى تصوير نىنگ دامىنتلىگى كۇزگە تشلىمە ىدى. تارىخى قۇشيق فقط شىعرى شىكلگە اىگە بۇلىپ، حىمى جىهتدىن قىسقه، اما واقعه نى اۇتە دىنامىك ترنگ لىكدە عكس ايتىپرىش بىلن فرقلى نە دى. اوندە خلق ايپاسى نىنگ پايتىكە سى اوچون خرە كىترلى نثر و نظم نىنگ المە شىنىپ كىلىشى، واقعه لر دىنامىكە سىدىن ترە دىتسىون اصولى همده واسطه لر قوللە نىلمە ىدى، يعنى واقعه لر اۇز رىيال حياتى ايزچلىگىدە عكس ايتە دى».^{۸۱} «جواز ياولى»، «آقچە نىنگ كوره شى» «بايجوره» كى قۇشيقلىردە عىناً شو حالنى كۇرىشىمىز ممكن. افغانستانلىك اۇزبىكلر تارىخى قۇشيقلىرىدە پايتىكە سى معلوم درجه ده لىرىك قۇشيقلىر پايتىكە سىگە يقىن تورسە ده، قويدە گى خصوصىت لرىگە كۇرە فرقلى نە دى.

۱- تارىخى قۇشيق معلوم بىر تارىخى شىخىس و واقعه اساسىدە وجودگە كىلە دى. لىرىك قۇشيقلىردە بو حال كۇزگە تشلىمە ىدى.

۲- تارىخى قۇشيقلىر قىهرمانى كۇيىنچە انىق بىر تارىخى شىخىس بۇلە دى. لىرىك قۇشيقلىر قىهرمانىنى بو طرزده انىق بىلگىلە ب بۇلمە ىدى.

۳- تارىخى قۇشيقلىردە معلوم بىر واقعه حكايه قىلىنە دى و يىخلىت سوژىت موجود. لىرىك قۇشيقلىردە موجود واقعه نىنگ قىهرمان قلىبدە توغدىرگن عكس صداسى كويلە نە دى.

۴ - تارىخى قۇشيقلىر حىم جىهتدىن هم لىرىك قۇشيقلىر دن فرقلى نە دى. جملة دن بىز يازىب آلگن افغانستان اۇزبىكلرى نىنگ قۇشيقلىرى هر بىرى ۱۵۰ مصراعدن ۲۵۰ مصراع آرە ليغىنى تشكىل ايتە دى.

۵- تارىخى قۇشيق مىتنى لىرىك قۇشيقلىرگە نسبتاً تورغون بۇلە دى.

^{۸۱} سىرىمساقوف ب. كۇرسە تىلگن اثر ۴۲۰ - بىت.

جواز ياۋى

جواز ياۋى قۇشلىقى نىنگ قەرمانى، پادشاھلىك قشونىدە خىزمەت مەدەنىيەت ۋە گەن ئادەتلىرى. قۇشلىق ئەنە شۇ ئىسكىرىنىڭ پادشاھ لىك تامانىدىن بىرىلگەن بىر قىرچىنىڭ ئادەت كىچىرىگەن سىر گەزىتىلىرى ھەكايە قىلىنەتتى. پادشاھلىك تۈزۈمى، ئونىڭ اردوسىدە گەن ئادەتلىرى، بىدائەتلىكلىرى ئاچىپ تىلەنەتتى.

ئىسكىرىن پادشاھىيە،^{۸۲} ئىككى كۈزۈم پايىيە.

سەۋىل بىر جواز ياۋى، چەتە بۇلدى پايىمىيە.^{۸۳}

قۇشلىق بىۋاسىتە ئىسكىرىن ئالە نىڭ تىلىدىن ئېتىلگەن.

ئەنە راست لە دىم يۇل يە، سۈۋەننى ھەيدە دىم كۈل يە

بىر كىچە يۇلدە ياتۋو ئىشەردىم قەتە مەۋل^{۸۴} يە.^{۸۵}

ئەنە يۇلگە چىققەن ئىسكىرىن بىر مەنزل يۈرگەچ، ئەنە نىڭ دەرمان سىز ئىكەن لىگەندە يۇلدە قالىپ كەتتى. ئوۋچ قىرانلىك بىدە ئالەپ ئەگە بىرەتتى.

لىكەن قىرچىنىڭ، بىدە گە ھەم قەتە ئالەمە يەتتى. ئەنە شۇندە:

سۈتەن ئاق ئىكەن تېشى، سىرە يەنە قوشى .

تېشى يە خادە سالو تورغەزدى ئوچ - تۇرت كېشى.

ئەنە تىلەنەن ب كېتىپ بۇلمىس ئېدى. شۇ سىز ھەم خىزمەت مەدەنىيەت دىن ئارتىق ئىسكىرىلىككە يۈرگەن ئالە، ئەنە ئۇلدىرەسە، يەنە قەتەگە باتىر ۋە ئارتىقچە ئىدەت تارتەتتى.

^{۸۲} پادشاھىيەگە

^{۸۳} خەلق دەرمانە لىرى، ت. ۸۷-بەت.

^{۸۴} ئىندەخۇي ئىدەتقەن گەن شەھەر نامى.

^{۸۵} خەلق دەرمانە لىرى، ت. ۸۸-بەت.

قۇي ئىدە سىن پىادە، ئىمەرىنك بۇلىسەن زىادە.

«سەرمەت» ۸۶ يە جۇنە دىم، ئەت ئۇنكىمەدە، پىادە.^{۸۷}

لىكەن:

قۇلتىغىمەدە، يىرەم نەن، بۇلدى يۈرە،^{۸۸} ئىشەم قەن.

سەۋىل مۇرگىلاۋ تاختاۋ، ئىقلىمەننى قىلدى ھىران.^{۸۹}

نەئەلەك لىكەن ئىسكىرىن يىلقى نى جەدۋەننى ئالەپ ئۇز بۇلىمەگە بارەتتى ۋە بېشى ئەيدىن سۇنكە قەتەتەپ، ئەنە جايگە ئېلتەتتى.

قۇشلىق:

بەلەننى ئالەمەنى، سۈتەن ئاق ئىكەن تەن.

قىرچ ئولۇ قىرچ تېرىلدىم، ھەلەلەم بۇلىسەن مەن.

ئەنە بەلەن ھەم پەلەس، سۈۋەن تۇلەمە گىلەس

مەنە دەرەتە قىلگەن، بار جواز يەۋەنكە خەلەس.^{۹۰}

^{۸۶} جەنەننى نامى

^{۷۸} جەنەننى نامى

^{۸۸} «يۈرەك»

^{۸۹} ئوشە ئىر.

^{۹۰} ئوشە ئىر.

اَجو^{۹۶} اُورى^{۹۷} نى اَلدى،

اندخوى نى پالوانلرى.

قىزىل المە نى نقشى،

تامدە سىپرە ىدى بخشى.

قۇى - قۇيىه ىلى ايناغە

افسانە دن گپ ىخشى.^{۹۸}

تۇرتلىكلرى بىلن تمام بۇلە دى. برچە پالوانلر تارىخى شىخصلر بۇلىپ اۇز اۇرىغى، ايلاتى،
عارىتى اوجون كورە ش توشگن خلق نىنگ سىويىملى قهرمانلريدير. خلق انه شو نىنگ اوجون اولر
شانىگە اوشبو قۇشلىقنى تۇقىگن.

اَقچە نىنگ كورە شى

«اَقچە نىنگ كورە شى» قۇشىغى انىق بۇلىپ اۇتگن واقعه اساسيده ىرە تىلگن بۇلىپ،
اونده اندخوى پالوانلرى نىنگ اَقچە گە بارىپ شان - شهرت تاپىپ كىلگنلىگى حكايه قىلىنە دى.
قۇشلىق نىنگ عمومى حجمى ۱۶۴ مصراع بۇلىپ a-a-b-a,b-b-c-b,c-c-d-c طرزىده قافيه لنگن.
هرىبىرمصراع ۷ بوغىندن عبارت تۇرتلىكلردن تشكىل تاپگن.

مىشكاوله نى مىشى ىه، تانگده كۇرگن توشى ىه.

اَقچە تويىدن خط كىلدى، قوس نى اۇن بىشى ىه.

اۇردە ى له نى په تى ىه، چىغدى چپركتى ىه.

اَقچە تۇيىدن خط كىلدى، پالوانله نى اتى ىه.^{۹۱}

قۇشلىقده مهمانلر نىنگ ىيغى لىشى، تۇيده چاى اىچىلىپ كورە ش دورە سى نىنگ قورىلىشى
به تفصيل تصويرله نه دى.

قرە اىچكى سۇيىلدى، يانباشىدن اۇيىلدى.

چايدن فراخت^{۹۲} بۇلدى، پالوان تواغ قۇيىلدى.^{۹۳}

قۇشلىق نىنگ كىينگى مصراعلىرى اىككىنچى واوچىنچى مرته طواق (سالىش) قۇيىلىشىنى
تصويرله ىدى. قىسى پالوان يىنگىب نىچىنچى جفت پالوانلر دورە گە كىلگن لىگىنى خبر بىرە دى.

قۇشلىق:

سوز^{۹۴} قىزىل سانلرى،

رىپىغ^{۹۵} جانە جانلرى.

^{۹۱} خلق در دانه لرى. ت، ۹۷ - بيت.

^{۹۲} فارغلىك، توگه تيش

^{۹۳} اۇشه اثر. ت، ۹۸ - بيت.

^{۹۴} سبىز

^{۹۵} رقيق

^{۹۶} عجب

^{۹۷} اُبرىوى

^{۹۸} خلق دردانه لرى. ت، ۱۰۳ - بيت .

باله لر قۇشيقلىرى

باله لرفولكلورى نىنگ اساسى قىسمى نى تشكىل ايتووچى باله لر قۇشيقلىرى نى اۇرگه نىش، كىتته علمى و تربىوى اهميت گه اىگه. اۇزبىكىستان فولكلور شىناسلىقىدە باله لر فولكلورى نمونه لرى نى تۇپله ش، نشر ايتىش و تدقيقات ايشلىرى يىگىرمە – انچى عصر نىنگ ۷۰-انچى يىللرىدن باشله ندى. جملە دن فولكلور شىناس غ. جھانگىروف نىنگ «اۇزبىك باله لرفولكلورى»^{۹۹} و آ. صفروف نىنگ «باله لرنى ايركە لاووجى اۇزبىك خلاق قۇشيقلىرى»^{۱۰۰} نامى بىلن اته لووجى رساله لرى نىنگ يوزه گه كىلىشى بوساحه ده گى جدى يوتوقلىرىندىر.

غ. جھانگىروف اۇز كىتابىدە باله لرنىنگ قۇشيق فولكلورىنى قويدە گى بۇلىملرگه اجره تىب بىره دى:

۱- بىشيك قۇشيقلىرى. تدقيقاتچى بو بۇلىمنى «ال له» و اۆيتمه چاقلر نامى بىلن قىسملرگه اجره ته دى.^{۱۰۱}

۲- باله لر قۇشيقلىرى. بو بۇلىمدە «باله لر محنت قۇشيقلىرى» عليحده سرلوحه استىدە باشقه قۇشيقلىردن اجره لگن حالده تدقيق ايتيله دى.

آ. صفروف ايسه فولكلور شىناس لىكدە آنه لىك پايىزىه سىنى بالر فولكلورى تركىبى گه كىرىتىش ياكه كىرىتمىلىك خصوصىدە گ.س. ويناگراڧوف، اى.آ.كتىدە، و.پ.انىكىن، ا.ا. كىيف، م.ن.مىلىنىكوف كىى عالمر فكرلىرى بىلن اۇز ارا ملاقات گه كىرىشه دى و آنه لىك فولكلورى نى كىتته لر اجرا ايتسه ده، اساساً باله لرگه اتلگن ليگى اوچون باله لر فولكلورى دايره سىدە تدقيق ايتىلىشى كىره ك دىگن فكرنى قوتله يدى. او باله لرنى ايركە لاووجى قۇشيقلىرنى اجرا ايتىش اۇرنى، دورى و خصوصىتلىرگه كۆره ايككى گروه گه اجره ته دى :

۱- بىشيك قۇشيقلىرى. بونگه ال له لر واپرىم اَلقىشلىرنى كىرىته دى.

۲- سىويش قۇشيقلىرى. بو بۇلىمدن ايركە له مه، اۆيتمه چاق، قىزىقمه چاقلر كىى باله لر فولكلورى ژانر لرى جاي آلگن .

افغانستانلىك اۇزبىك باله لر قۇشيقلىرى هم باشقه كۇپچىلىك آغزه كى ايجاد نمونه لرى قطارى هه لى اۇرگه نىلگن ايمس. «خلاق دردانه لرى» كىتابىگه كىرىتىلگن نمونه لر باله لر قۇشيقلىرىنى نشر قىلىش ساحه سىدە گى دستلىكى تجربه لردن حسابله نه دى. مذكور مواد نى دستلىكى اۇرگه نىش اولر حقيده ايرىم خلاصه لرگه كىلىش امكانىنى بىره دى.

اۇزبىكىستان باله لر قۇشيقلىرى فولكلورىدە بۇلگىنى كىى افغانستان لىك اۇزبىكلر اۇرته سىدە باله لر قۇشيقلىرى نىنگ عاموى ژانر لردن بىرى «ال له» حسابله نه دى.

«آنه لرنىنگ فرزندىگه، بىشيك يانيدە آيتگن لىرىك كويلرى اۇزبىكلر ده كوپىنچه «ال له» نامى بىلن يورىتىله دى^{۱۰۲}، دىب يازه دى غ. جھانگىروف. فولكلور شىناس آ. صفروف ال له گه بىرمونچه به تفصيل تعريف بىرگن. «ال له بىشيك قۇشيقلىرى نىنگ كىنگ ترقلگن عنعنوى ژانر حسابله دى...» ال له لر اجتماعى- اىستىتىك قىمتىگه كۆره ايككى وظيفه نى بجره دى: بىرىنچى سى باله لرنى اوخله تىش: اصلىدە «ال له» سۆزى نىنگ لغوى معناسى هم ال له له ش، اۆيتىب، اويله ب اوخله تىشدن عبارت. بوندە ى ال له له تىب اۆيتىش ياكه اۆيتىش اوخله تىش كويله ش جريانىدە عملگه آشىرىلىشده نمايان بۇله دى.^{۱۰۳} خوددى شو اساسده اونىنگ ايككىنچى تربىوى اىستىتىك ماهىتى نمايان بوله دى. حقيقتدن هم ال له لردە، آ. صفروف كىلتىرگن ايككى مهم خصوصىتنى كۆره ميز. شو بىلن بىرگه لىكدە ال له، اجراچى آنه نىنگ اۇز فرزندلىرىنى، بخت و قوانچىنى، درد و المىنى اظهار ايتووچى واسطه هم دىر.

اۇزبىكىستان منطقه سىدن يازىب آلىنگن اكثريت ال له لر كىى افغانستانلىك اۇزبىكلر ال له لرىدە هم اساسى موضوع نى باله نى ايركە له ش، او حقيده گى آرزو تيله كلرنى اظهار ايتىشدن عبارت بۇله دى.

^{۹۹} غ. جھانگىروف. اۇزبىك باله لر فولكلورى. ت. اوقوتوچى، ۱۹۷۵- يىل

^{۱۰۰} آ. صفروف. باله لرنى ايركە لاووجى اۇزبىك خلاق قۇشيقلىرى. ت. فن، ۱۹۸۳-نچى يىل.

^{۱۰۱} غ. جھانگىروف. كۆرسه تىلگن اثر. ۲۷-۱۳۰ بىتلر.

^{۱۰۲} جھانگىروف غ. اۇزبىك باله لر فولكلورى. ۵- بىت

^{۱۰۳} صفروف آ. كۆرسه تىلگن اثر.

خلاق قوشیقلری

ال له، ال له جانیم باله م،
 یاتیب قالگین جانیم باله م.
 ال له بؤلگین کوزیم نوری،
 قربان بولسین جانیم بری.
 یاتیب قالگین ناز اویقوگه،
 یاتیب قالسین ساز اویقوگه.
 ال له، ال له جانیم باله م،
 یاتیب قالگین جانیم باله م.
 ال له قیلیب باقه ی سینگه،
 طومار قیلیب تاقه ی سینگه.
 قیغولرنی یوته ی سینگه،
 قربان بولیب کیته ی سینگه.^{۱۰۴}

ال له نینگ دوامیده بیواسطه آنه نینگ باله حقیده گی آرزو- تیلکلری یوزه گه چیقہ دی.

مکتب باریب سباق اوقی،
 اویگه کیلیب، ینه اوقی.
 اوقیب بولیب منصب آلسنگ،
 ینه خللقه خدمت قیلسنگ.
 ال له، ال له جانیم باله م،
 یاتیب قالگین جانیم باله م.^{۱۰۵}

باله لر فولکلوریده بیواسطه باله لر تامانیدن اجرا ایتیلوویچى نمونه لردن بیرى باله لر قوشیق لریدیر.

بیزنینگ قۇلمیزده گی افغانستانلیک باله لر قوشیقلری نینگ اۇندن آرتیق نمونه لری موجود.
 اولر خلق اۇرتہ سیده یوریتیلوویچى ناملربیلن «خلق دردانه لری» توۋپله میگه کیريتیلگن. «امه
 تا-صمه تا»، «ایه جانیم ایه»، «آیدین آپم کیلینچک»، «جبارقل»، «اهمبا»، «اله تای یورغه له
 تای»، «چیقمه چقیلداق»، «دیلان- دیلان»، «غیلدیر- غیلدیر تاش»، «های- های»، «آفتاب چیقدی
 عالمگه» (ایککی وریاننده)، «له له ی- له له ی باقى، دسته گلی ساقی»، «غیلدیرماچ» شولر
 جمله سیدندیر. بو قوشیقلر کمپوزیسون توزیلیش، قافیہ له نیش سیستمه سی، ماهیت-اعتباری
 بیلن آ. صفروف نینگ «باله لرنی ایرکە لاوویچى اۇزییک خلق قوشیقلری» کتابیده «قیزیقمه چاقلر»

^{۱۰۴} خلق دردانه لری. مزارشریف، ۱۳۸۲- ییل، ۱۰۰ - بیت.
^{۱۰۵} اوشه اثر، ۱۰۱- بیت.

خلاق قوشیقلری

نامی آستیده تلغین ایتگن قوشیقلرگه عیناً ماس کیله دی. آ. صفروف «قیزیقمه چاق» تیرمینی نی
 روس فولکلور شناس لیگی تیرمینالوگییه سی اساسیده آلگن و بو ژانر نینگ ییتکچی خره کتیرلرینی
 بیلگیله گنده روس فولکلور شناسلری ای. آ. کتیده، م. ن. میلنیکوف، و. پ. انیکین لرنینگ نظری
 خلاصه لریگه ته ینگن. آ. صفروف: «قیزیقمه چاقلرباله اوچون بییشیک دوری توگه گندن کیینگی
 معنوی احتیاج تقاضا سیگه کۆره پیدا بؤلگن. ال له لر، اویتمه چاقلر فونکسیه سی توگله نیب،
 آته - آنه وباله لر اۇرتہ سیده گی معنوی علاقه ده قیزیقمه چاقلر ییتکچی اۇرین گه چیقہ دی»،
 دیب یازہ دی و فولکلور شناس م. ی. میلنیکوف فکری اساسیده . قیزیقمه چاقلر باله نینگ معنوی
 کمالاتی ینگى اذیق طلب قیلیشى نتیجه سیده، باله نینگ اۇزی کۆرگن بیلگن لرنی، ایشیتگن
 لرنی سیستمه گه سالیب اۇز حالچہ قہ یتہ کشف ایتیشی و اوندہ گی ایتیلیکتول چیکلنگنلیکینی
 یینگیشده کمک که کیلگن فکتور نینگ محصولی ایکنلیگینی اوقدیریب اوتہ دی. بیز بو حالتنی
 افغانستانلیک اۇزییکلر قیزیقمه چاقلریده هم کوره میز:

امه تا صمه تا
 دروازه ییز بلند تا.
 دروازه دن آشالی،
 قالین گیلہ م توشالی.
 قالین گیلہ م اوستیده،
 مرجان ایپہ ی^{۱۰۶} ایشالی.
 مرجان ایپہ ی توپگونچه،
 عوض مرجان کیلگونچه.
 عوض مرجان نی زلفی،
 تیمیرقالانی قلفی^{۱۰۷}
 تیمیر قلا اچیلدی،
 تویمه^{۱۰۸} لریم ساجیلدی.
 تویمه نی تیره - تیره،
 قناتلریم قہ ییریلدی.
 قنات بیرینگ اوجالی،
 آستانه گه توشالی.
 آستانه نی قیزلری،
 قیزیل - قیزیل یوزلری.
 حسن-حسین اوریشدی،
 قیزیل قانگه بولشدی.

^{۱۰۶} ایپک
^{۱۰۷} قلعہ
^{۱۰۸} توگمه

قىزىل قاننى كېم ايچدى
الە گورجى قە يېرگە قاچدى
الە گورجىلر ايچدى
بارو خندققە توشدى

خندق دىمىدىن توتدى. ۱۰۹

بىر قرە شىدە بو قۇشيقلىرىدىن ھېچ بىر عموم مضمون چىقمە يىگىنگە اوخشە يىدى. لېكن اونى آيتە ياتگن بالە نىنگ تصورى نقطە ى نظرىدىن قرە لسە، ھمە سىمالر اۋرىن- اۋرنىگە توشە دى. قۇشيق نىنگ اھنگدارلىگى، تىلنىگ دىتلىرىنىگ قىزىقلىلىگى بو قۇشيق نىنگ بالە خاطرە سىدە تىزىسقلە نىشىگە امكان بىرە دى. بالە نىنگ اطراف محيط نى انگلە شىدە، نرسە و حادثە لرنىنگ توب ماھىتى گە يىتتىشىدە ياردەم بىروچى «اھمبا» دىب ناملە نووچى قىزىقمە چاق اۋزىگە خاسدىر.

كون چىغدى كلچە بىشىدى،
بوويمگە قۇيگن اشنى،
قرغە گە كېسك ائىدىم،
پرني عطارگە بىردىم،
ايپكنى قىزگە بىردىم،
قېلغانى بېككە بىردىم،
قمچىنى يىرگە اوردىم،
شوواقنى قۇيگە بىردىم،
قۇزى نىنگ بېغە سى،
بو رزىمگە كۇنمە دىم،
يمان كون نىنگ قۇلىدىن،
مامامدى ائشى بىشىدى،
قرغە لر چۇقىب قاچتى،
قرغە مېنگە پر بىردى،
عطارمگە ايپك بىردى،
قىز مېنگە قېلپاغ بىردى،
بېك مېنگە قمچى بىردى،
يىر مېنگە شوواق بىردى،
قۇى مېنگە قۇزى بىردى،
نان و نصىبە بىردى،
عمرىمدە ھم تىنمە دىم،
قىغو- غم نىنگ مۇلىدىن.

۱۰۹ خلق در دانه لرى. ت، ۱۲۲- بىت.

حسن- حسين اورىشىدى،
قىزىل قان نى كېم ايچر؟
بارىب تاغلرگە قاچر.
پولدارلرنى غم باسر.
قىزىل قانگە بولە شدى.
اَقىنە گورجىلر ايچىب،
تاغلرنى تومن باسر،
اوستىگە زور كىلگندە،

اۋزىنى دارگە اَسر. ۱۱۰

كىلتىرىلگن قىزىقمە چاق نىنگ مېم بىر خصوصىتى شونىدە كە، او بالە تصورىگە عالم نىنگ دىئالىكتىك بىرلىگى حقىدە دستلە بكى معلومات نى اَلِيب كىرە دى. قىزىقمە چاقلرنىنگ يىكونمە لرى اكثريت حاللردە ھجوى- طنز طرزىدە بۇلە دى. بو حالدە قۇناق يىكونمە بالە اوچون ذوقلى ايش بىلن بىرگە بالە تصورىدە اىزگۈلىك و ياۋزلىك، يىخشى و يامان حقىدە گى توشونچە لرنىنگ تىزىشكەلە نىشىگە ياردەم بىرە دى. بىز مثال طرىقە سىدە كىلتىرگن ھر اىككى قىزىقمە چاقىدە ھم حسن- حسين بىلن باغلىق ماتىولر موجود. بونىدە ى تورغون تصويرلى ماتىولرنىنگ بىر قىزىقمە چاقدن اىككى نچى سىگە كۇچىب تورىشىنى تىز- تىز اوچرە تىش مېم. اجراچىلرنىنگ قىزىقمە چاقلرنى قە ى درجە دە بۇلىشى، اولرنىنگ قۇشىققە اىركىن مناسبتى ھم مېم حسابلە نە دى. لېكن بو فكر قىزىقمە چاقلرنىنگ، اساساً تورغون متن گە اىگە اىكن لىگىنى انكار اىتمە يىدى. بىر سۇزىلن ايتىگندە، قىزىقمە چاقلر اۋزىك بالە لر فولكلورىدە قىدىمىدىن كىلە ياتگن يىتكىچى فولكلور ژانر لرىدىن بىرىدۇر.

افغانستانلىك اۋزىكلىر خلق قۇشىقلىرى ژانر خصوصىتىلرنى سېنىچىكلە ب اۋرگە نىش و عموم لىتىرىش اساساً اىككى مېم خلاصە گە اَلِيب كىلە دى. بىرىنچىدىن، مذکور قۇشىقلىرىنىڭ پىدا بۇلىشى، شىكلە نىشى و ترقياتى بىواسطە خلق نىنگ تورلى ساحە لردە گى محنت فعالىتى بىلن، محنت فعالىتى نىنگ تورلى باسقىچلىرى بىلن، ھمدە خلق نىنگ تورموش طرزىدە گى عرف – عادتلر و مراسملر بىلن باغلىگن. اىككىنچىدىن، مذکور قۇشىقلىرى نىنگ ژانر خصوصىتىلرنى بىلگىلىشە اولرنىنگ اجرا اۋرنى و اصولى، تصوير اَبىيكتى و تصوير اسلوبى علىحده اھمىت كسب ايتە دى .

۱۱۰ خلق دردانه لرى. ۱۲۵- بىت.

۳- افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلری نینگ کمپوزیتسیه سی و بدیعی توزیلیشی.

۴ - افغانستانلیک اؤزبیک خلاق قوشیقلریده بدیعی تصویر واسطه لری.

وزن خصوصیتلری: معلوم که، وزن شعرى متنگه آهنگ بخش ایتووجی اساسی واسطه لردن حسابله نه دی. افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلری قدیم زمانلردن باشله نیب، حاضر گچه برماق وزنیده یره تیلیب کیلماقده. برماق وزنی ترکی خقلرنینگ، جمله دن اؤزبیک خلقى نینگ آغزه کی شعریتی نینگ اساسی وزنی حسابله نه دی.^{۱۱۱} عروض وزنیدن فرقلی اوله راق برماق وزنی بوغینلر نینگ اوزون- قیسقه لیگیگه ایمس، سان جهتدن تینگلیگیگه اساسله نه دی. برماق وزنی بوغینلر نینگ و تۇرتلیکلر نینگ سانیکه و جایله شیش ترتیبیگه قره ب توریچه کورینیشلرگه ایگه. افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلریده یتى و اؤن بیر هجالی مصراعرلر کینگ ترقلگن بؤلیب، آغزه کی پاییتیک ایجادنینگ اساسی خصوصیتلریدن بیرینی تشکیل ایتنه دی. بونینگ اؤزیکه یره شه تاریخی ایلدیزی موجود. یتى و اؤن بیر بوغینلی شعر: عموماً تورکی خقلرنینگ آغزه کی پاییتیک ایجادیده قدیم زمانلردن بویان کتته اؤرین ایگلله یدی. تدقیقاتچیلر نینگ فکریگه کؤره، اولر نینگ شکله نیشی جوده قدیم زمانلر نینگ محصولی بؤلیب، خلاق آره سیده کینگ ترقلگن آهنگلر بیلن باغلنگن.^{۱۱۲}

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلریده یتى هجالی مصراع لر نینگ اوچ خیل کورینیشی اوچره یدی. بیرینچی کورینیشده تۇرت بوغینلی توراق آلدین، اوچ بوغینلی توراق کیین کیله دی. یعنی توراقلر ۴-۳ ترتیبده جایله شه دی. بو کورینیش خلقوقوشیقلریده انچه ترقلگن. مثلاً:

چیقیب کیلدییم | سای بیلن، سودا قیلدییم | باى بیلن.

باى نینگ قیزی | کیتیبیدی قشقه جیره ن | تای بیلن.^{۱۱۳}

ایککینچی کورینیشده، عکسینچه، اوچ بوغینلی توراق اول، تورت بوغینلی توراق کیین کیله دی، یعنی توراقلر ۳-۴ ترتیبگه ایگه بؤله دی.

^{۱۱۱} Zhirmunski V.M. O tyurkskom narodnom stikhei-Tyurkskiy geroicheskiy epos. L. Nauka, 1974, str. 680; Izzat Sul-ton. Adabiyot nazariyasi. T. O'qutuvchi, 1980, 314 -341 betlar.

^{۱۱۲} Korsh F.E. Drevniy narodniy stikh tyurksikh plemyon. 3130 PAO, T.XIX, vip. P.Sh. 1909, str. 139-167.

^{۱۱۳} خلاق دردانه لری. ت. ۲۳۰- بیت.

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلری

نینگ پاییتیک خصوصیتلری

معلوم که، هر قنده ی بدیعی اثر نینگ فضیلتلری فقط اونینگ مضمونیکه تیگیشلی خصوصیتلر بیلن چیگه ره لنمه یدی. پاییتیک اثر مضمون جهتدن قیزیقلی و تاثیرچن بؤلیشی بیلن بیرگه، شکل جهتدن هم مکمل بؤلیشی کیره ک. بو سؤز صنعت نینگ اینگ اساسی و مهم قانونیتلریدن بیریدیر.

پاییتیک مهارت مساله سی خلاق آغزه کی ایجادیده هم کتته اؤرین ایگلله ب، اونینگ تاثیرچن و اؤقیشلی بؤلیشی نی تامینله یدی. فولکلور اثرلری نینگ عصرلر دوامیده دللردن- دللرگه یؤل تاپپ کیلیشی نینگ باش سببی اولر نینگ یوقاری مهارت بیلن ایجاد ایتیلگن لیگیدیر. عین یتنه مذکور نمؤنه لر تاریخی ترقیات دوامیده بدیعی خصوصیت جهتیدن ینه هم تکامللشتیره دی، اونینگ پاییتیکه سی ینه هم باییدی و مهارت جهتدن بارگن سری مکمل لیکه ایریشه دی.

فولکلور اثرلری نینگ، جمله دن، خلاق قوشیقلری نینگ پاییتیک خصوصیتلرینی اؤرگه نیش ساحه سیده اؤزبیکستان فولکلور شناسلیگی کتته تجربه آرتتیرگن.

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلری نینگ پاییتیک خصوصیتلرینی کؤپراق انه شو اولکن تجربه گه سونگن حالده تحلیل قیلیشگه حرکت قیله دی.

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلری نینگ پاییتیک کؤله می جوده کینگ بؤلیب، اؤزیده قطار بدیعی خصوصیتلر نی، یوکسک مهارت سیرلرینی عکس ایتتیره دی. مذکور پرابلمنی بیر نیچه جهتدن کؤریب چیقیش ضرورتی تۇغیله دی. بولر قوییده گیلردن عبارت:

۱- افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلری نینگ وزن خصوصیتلری.

۲- افغانستانلیک اؤزبیک خلاق قوشیقلری نینگ قافیه خصوصیتلری.

تىگىرمان | ايلە نە دى، پرره گى | چە ينە لە دى.

بو كىچە | نىمە كىچە، زىبا جان | اويلە نە دى.^{۱۱۴}

اوپىنچى ۋرىنىشده، بىرىنچى و ايككى نچى كۆرىنىشلىرى دن فرقلى اولە راق، توراقلىر تورلى مصراعلرده تورلىچە جايله شه دى. مثلاً قويىده گى تورلىكده توراقلىر بىرىنچى مصراعده ۴-۳، ايككى نچى مصراعده ۴-۳، اوپىنچى و تورلىنچى مصراعلرده ينە ۴-۳ تر تىيىگە اىگە:

دانه دانه | داننگدن، كيله من | گلخاننگدن.

بوساغنگگە | باش قويىب، تيله ب آلى | آننگدن.^{۱۱۵}

بعضاً بىرىنچى مصراع ۴-۳، ايككىنچى مصراع ۵-۲، اوپىنچى مصراع ۴-۴، تورلىنچى مصراع ۵-۲ شكلىده توراقلى نىشى ممكن:

سوو كيله دى | اويلناغله ب، ايليک رباطنى | چاغله ب.

برى جان | اۋتېب كىتدى، يوره ك بغرىمنى | داغله ب.^{۱۱۶}

اوپىنچى مصراعده گى سكتە ليک قۇشلىقچى تامانىدن آهنگ ياردمىده تىكسلە ب يۇباريله دى. بوندە ى حاللر خلق آغزە كى ايجادىده تىز- تىز اوچرە ب تورە دى. افغانستانلىك اۋزىيىكلر خلق قۇشلىقلىرىده ۱۱ ھجالى قۇشلىقلر ھم بىرىنچە ۋرىنىشگە اىگە.

بىرىنچى كۆرىنىشده اول تۇرت بوغىنلى توراق، كىين ينە تورى بوغىنلى توراق، اوندن كىين اوچ بوغىنلى توراق كيله دى. يعنى توراقلىر ۴-۴-۳ شكلىده جايله شه دى.

مىن كە كويدىم | مىنگە ھىچ كىم | كويمە دى،

كويگن جانىم | كويىب ادا | بۇلمە دى.

^{۱۱۴} خلق دردانه لرى. ت، ۲۲- بيت.

^{۱۱۵} اۋشە جاي.

^{۱۱۶} خلق دردانه لرى. ت، ۴۴- بيت.

كويگن جانىم | كويىب ادا | بۇلمە سە،

باشىم ياستىق | كوكسىم كۆرپە | بۇلمە دى.^{۱۱۷}

ايككىنچى كۆرىنىش اوچ بوغىنلى توراق نىنگ تورى بوغىنلى توراقلىر اۋرتە سىدە كىلىشى بىلن اجرە لىب تورە دى. يعنى، مصراعلىر توراقلىرگە ۴-۳-۴ شكلىده بۇلىنە دى:

بالا خانه | اوستىده | بوغدايىم بار،

عسكىر يازىم | كىتسە لر | يوز واهىم بار.

عسكىريازىم | كىتسە لر | حق يۇلىگە،

كىمر بىندىم | يره شر | آق بىلىگە.^{۱۱۸}

اوپىنچى كۆرىنىش اول اوچ بوغىنلى توراق نىنگ، كىين ايككى تە تورى بوغىنلى توراق نىنگ كىلىشى بىلن خرە كىتيرلە نە دى. بوندە ى توراقلىر ۴-۴-۳ تر تىيىدە جايله شه دى.

مثلاً:

كۆچە دن | اۋتر ايدىم | چارلە دى قىز،

چرخىمنى | طنابىگە | باغله دى قىز.

شونچە كە | جىجىللە دىم | قۇيمە دى قىز،

آخرى | نالىشىمگە | يىغله دى قىز.^{۱۱۹}

تورلىنچى كۆرىنىش، مصراعلىر نىنگ تۇرت توراققە بۇلى نىشى بىلن اجرە لىب تورە دى. بۇندە اول اوچ بوغىنلى توراق، كىين ايككى بوغىنلى توراق، اوندن كىين كىتمە - كىت ايككى تە اوچ بوغىنلى توراق كيله دى.(۳-۳-۲)

^{۱۱۷} اۋشە اثر، ۵۵- بيت

^{۱۱۸} خلق در دانه لرى، ت، ۴۴- بيت.

^{۱۱۹} اۋشە اثر، ۵۵- بيت.

مثلاً:

يوگورېب | چىقديم | اريق نينگ | باشيگه،
ايككى قيز | اؤسمه | قۇيه دى | قاشيگه.
آنه سى | كوليپ | قره يدى | قيزيگه
آته سى | اؤليم | تيله يدى | باشيگه. ۱۲۰

بيشينيچى كۆرينيشده هر مصراع ايككى توراقدين عبارت بۇليپ، اول آلتى بۇغينلى توراق
كيين بيش بۇغينلى توراق كيله دى (۵-۶).

مثلاً:

ياريمگه يوباره ي | رومال باغله سين
اوچيده گى خطنى | كۆريپ ييغله سين.
اوچيده گى خطنى | كۆريپ ييغله سه،
مين بارگونچه يوز و | خاطرسقله سين. ۱۲۱

آلتينيچى كۆرينيشده هر مصراعلر ايككى توراقدين عبارت بۇله دى. ليكن اول گى كۆرينيشدن
فرقلى اوله راق توراكلر ييتى بۇغينلى و تورت بۇغينلى بۇله دى (۷-۴).

يوقاريدين كيله من | آتيم «تورسين»
مس تواققه سوسالى | تنيپ تورسين.
زرگرگه يوبارگنديم | طلا حلقه،
ايچيگه مس قوشيبدي | قۇلى سينسين. ۱۲۲

۱۲۰ اؤشه اثر، ۴۲۰ - بيت.

۱۲۱ اؤشه اثر

۱۲۲ اؤشه اثر

افغانستانليك اۆزبيكلر خلق قۇشيقلىرى اساساً ييتى ليك و اؤن بير ليك بوغين سيستيمه
سيده يره تيلگن بۇلسه هم، بعضاً اولرده باشقه چه سيستيمه نى و اؤزگچه توراق ترتيبى نى هم
اوچره تيش ممكن.

مثلاً:

اؤراغيم | چققان، سين مينگه | ياققن.
قۇلگينم | چققان، محنتده | ياققن. ۱۲۳

ياكه:

كۆچه دن | اؤتيب باره دى | اله چه تۇنليكيكىم،
قه يريليپ | بير باقمه دى | قرچيغى بۇيليكيكىم.
قرچيغى | بۇيليكيكىمگه | كيم بيربيدى خام شراب،
كۆزلىرى | اؤتده ي يانه دى | قيلدى بغيريمنى كباب. ۱۲۴

بيرينيچى مثالده بيش هجالي مصراعلر يره تيلگن بۇليپ، اوندە گى توراكلر اوچ بۇغيندن و
ايككى بۇغيندن تشكيل تاپگن. ۳-۲). ايككى نچى قۇشيق اون بيش هجالي مصراعلر دن عبارت
بۇليپ، اونينگ هر مصراعسى اوچ توراقدين عبارت. اول اوچ بۇغينلى توراق، مصراع اؤرتە سيده
بيش بۇغينلى توراق، آخريده ييتى بۇغينلى توراق كيله دى (۳-۵-۷).

خلص، افغانستانليك اۆزبيك خلق قۇشيق لرى نينگ وزنيده گى بو رنگ به رنگ ليك اولر
گه عليحده بير جاذبه، تاثيرچنليک و اويناقليک بخش ايتگن بۇليپ، بو قۇشيقلرينيگ يوكسک
بديعتيني بيلگيلاووجى مهم عامللردن بيرى حسابله نه دى.

۱۲۳ اؤشه اثر، ۱۴ - بيت.

۱۲۴ خلق در دانه لرى، ت، ۶۳۰ - بيت .

افغانستان اۆزبېكلىرى خلاق قۇشيقلىرى نىنگ

كمپوزيتسىيە سى و بند توزيلىشى

معلوم كه، خلاق قۇشيقلىرى اساساً لىرىك خرە كىترگە ايگە بۇلىپ، خلاق حياتى نىنگ، تورموش طرزى نىنگ تورلى ساحە لرى و تورلى لحظه لرى بىلن باغلىق اونىنگ روحيىنى، كىفيتى نى، سىرقىررە و مركب حس- تويغو لرىنى عكس ايتتىره دى. لىكن بو خلاق قۇشيقلىرىدە سوژيت و كمپوزيتسىيە بۇلمە يدى ديگن گپ ايمس. خلاق قۇشيقلىرى خلاق تاريخى نىنگ تورلى باسقىچ لرىدە اونىنگ روحيىتى نى و تورلى اجتماعى مساله لرگە مناسبتى نى عكس ايتتىره دى. دىمك، اولردە خلاق حياتىدە گى تورلى واقعه لرنىنگ معين بىر سوژيت اساسىدە تصويرلە نيشى طييعى. ياكە بىران بىر تويغو نىنگ ترە نى، مثلاً عشق- محبت موضوعى معلوم بىر سوژيت آرقة لى عكس ايتيشى ممكن.

افغانستان اۆزبېكلىرى خلاق قۇشيقلىرى نىنگ بىر قسىمى معلوم بىر واقعه حادثه لر بىلن باغلىق بۇلىپ، تصوير جريانيدە لىرىك قهرمان نىنگ اؤشه واقعه لرگە تورلى مناسبتى نى افاده له يدى. بونگە اينىقسە، «جوازىاوى»، «آقچە نىنگ كوره شى»، «بايجۇره» طيبدە گى قۇشيقلىرىنى مثال كىلتىريش ممكن. مثلاً «بايجۇره» قۇشيقىدە، بايجۇره ناملى باتيرنى سيل آلىپ كىتكە نى، قىرىنداش- اوروغ، دۇست و برادر لرى نىنگ اونى الم و قيغو بىلن ايزلە گنلرى، آخريدە بايجۇره نىنگ اۆلىگى تاپىلىپ، عرف-عادت بۇيىچە ايل عزا سقلە گە نى و بايجۇره نىنگ كومىلگنى ايخچم سوژيت اساسىدە به تفصيل تصويرلە نه دى. عين پىتدە، قۇشيق قهرمانلرنىنگ مركب كىچىنمە لرى، تاثيرچن حس- تويغولرى واقعه نىنگ بيانى بىلن يانمە - يان، تورلى حالتلرگە باغلىق روشدە افاده له نه دى.

مثلاً:

زردالى نىنگ دانه سى، كۆپ يازىلگن شانە سى.

سىل ايچيدە سرگردان، بايجۇره نىنگ آنە سى. ۱۲۵

۱۲۵ خلاق دردانه لرى. ت. ۸۱۰- بيت.

ياكە:

باغ مۇ من اريغى، شىلدىرلە يدى بليغى.

«تۇره م» ديدى، يىغلە يدى، بايجۇره نىنگ قللىغى. ۱۲۶

خلاق قۇشيقلىرى نىنگ باشقە بىر قطار نمونه لرىدە واقعه لر تۇغرىدن- تۇغرى بيان قىلىنمىس دن تورلى ماتىولرنىنگ و كىچىنمە لرنىنگ لىرىك افاده سى بىلن علاقه دار حالده اولرنىنگ خرە كىترلى قىررە لرى اوقدىرىپ اۆتيلە دى. بوجەتدن افغانستانلىك اۆزبېكلر خلاق قۇشيقلىرى آرە سبيدە كىنگ ترقلگن «يازى وزىبا» روايتى بىلن باغلىق محبت موضوعيدە گى لىرىك تۇرتلىكلر اعتبارنى تارته دى.

خلاق آرە سبيدە كىنگ ترقلگن روايتىگە كۆره، فارياب ولايتىگە قرە شلى المار ديگن قىشلاقده دنياگە كىلگن. يازى اوشە ولايت نىنگ گلجان صياد قىشلاغيده دنيا گە كىلگن زىباگە عاشق بۇلىپ قالە دى. بو ايككى عاشق- معشوق اولرمنسوب قىيلە لر اۆرتە سبيدە عداوت ونزاغلر موجودليگى طفيلى بىر- بىرلرى نىنگ وصالىگە يىتيشە آلمە ى دنيادن اۆتيشە دى. يازى زىبانىنگ ھجرىگە برداش بىرە آلمە ى اۆزىنى اۆلدىرە دى، اونىنگ جسدى غوره ىى تاغى يقينيدە گى المار قىشلاغى قىرستانىگە دفن قىلىنە دى. زىبا يازى نىنگ ھلاک بۇلگە نىدن خبر تاپگچ، دوگانه لرىنى آلىپ اونىنگ قبرىنى زيارت ايتگە نى بارە دى. قە يتيشدە زىبا دوگانه لرىگە: «بىرپاي كاويشىم قبرىنىنگ يانيدە قاليدى» دىب بهانه قىلىپ، يالغىز اۆزى يازى نىنگ قبرى اوستىگە قە يتىپ بارە دى و شو بىردە اۆزىنى-اۆزى اۆلدىرە دى.

افغانستانلىك اۆزبېكلر آرە سبيدە «سوزوان قۇشيقلىرى» نامى بىلن كىنگ ترقلگن لىرىك تۇرتلىكلردە «يازى بىلن زىبا» محبتى نىنگ يوقارى دە كىلتىريلگن روايتدە گىدىك ايزچىل و به تفصيل بيانى بىريلمە سە ھم، عاشق- معشوقلر تىليدن ايتىلگن، يازى بىلن زىبا نىنگ كىچىنمە لرىنى افاده لاووجى نمونه لردن اولرنىنگ اۆرتە سبيدە بۇلىپ اۆتگن عشق- محبت تاريخى نىنگ عمومى يۇلە نيشى نى واپىريم مەھم قىررە لرىنى ايلغب آليش ممكن.

۱۲۶ اۆشە اثر، ۸۲- بيت.

مثلاً :

آتگە میندیم، قۇلیم ییتمس یالیکه،

صدقه بۇله ی لېگینگ نینگ خالیکه.

داد و بیداد آته - آننگ قۇلیدن

رحمی کیلمس مین غریب نینگ خالیکه. ۱۲۷

یاکه :

«آه» دیدیم، «ای واه» دیدیم کویدیم خدا،

عشق اوچون کۆپ جانیمدن تۆیدیم خدا.

لیلی و مجنون نى کۆرماقده ایدیم

لیلی مجنوندن بدتر قیلدینگ خدا. ۱۲۸

مذکور تۇرتلیک لرنینگ مضموناً بیر- بیرگه باغلیقلىگی و تورلی حالتلر بیلن باغلیق حالده عیناً بیرعاشق نینگ اضطرابلرینی افاده له یاتگه نى کۆرینیپ توریدی. افغانستان اۆزبیکلىرى خلق قۇشيقلىرى اساساً تۇرتلیک شکیلده رواجلنگن. اولرنینگ بیرقسمیده معلوم بیر واقعه اطرافیده گى سوژیت بو تۇرتلیکلرنى مضموناً بیرلشتیرسه هم، خلق قۇشيقلىرى اساساً مستقل کمپوزیتسیه گه ایگه تۇرتلیکلردن عبارت. هر بیر تۇرتلیک اۆزى نینگ مستقل مندرجه سى، معین کمپوزیتسیه، سیمالری و افاده واسطه لری بیلن اجره لیب توره دی.

خلق قۇشيقلىرى نینگ اساسی قسمینی تشکیل ایتووچی مذکور مستقل تۇرتلیکلرده کمپوزیسون جەتدن بیر نیچه کۆرینیشنى کوزه تیش ممکن.

بیرینچی کورینیشده تۇرتلیک نینگ باش مضمونى اساساً اوچینچی و تورتنینچی مصراعلرده

۱۲۷ خلق دردانه لری. ت، ۵۳ - بیت

۱۲۸ اۆشه اثر.

افاده له نه دی. اول گى ایکی مصراع کیینگى مصراعلرده گى گپ نینگ ایتیلیشى اوچون بیر تیارگرلیک باسقیچی رولى نى بجره دی. کۆپینچه بیرینچی و ایکی نچی مصراعلرده اساسی مضمونگه بیواسطه علاقه دار طبیعت حادثه لری یا که سیمالر ایسله تیله دی.

مثلاً :

دریا نینگ نریاقیدن سیل کیله دی،

سیل بیلن ایکی اوردک تینگ کیله دی.

اۆردککه اوردک مناسب، غازگه غاز،

ییکیت گه قللیغ مناسب قیزگه ناز. ۱۲۹

ایکی نچی کۆرینیشده، بیرینچیدن فرقلى اوله راق، بیرینچی مصراعدن باشله ب تۇرتلیک نینگ اساسی مضمونینی افاده لشگه اۆتیله دی. اما برییر مضمون نینگ یکونی سۆنگی مصراعلرده عکس ایتتیریله دی. عشقی موضوعه گى تۇرتلیکلرده گپ بیرینچی مصراعلردناق گوزه ل نینگ یا که سیوگی لى نینگ تعرفی بیلن، یا که ایریلیقدن شکایت آهنگلری بیلن باشله نه دی.

مثلاً :

آی یوزینگه قره زلفینگ قۇنغراق،

سینی دردینگ مینگه اورسین، کیل بیراق.

مین سینی «یاریم»، دیدیم، «جانیم» دیدیم،

مبارک قدملرینگ قۇیگین بیراق. ۱۳۰

۱۲۹ خلق دردانه لری. ت، ۴۰ - بیت.

۱۳۰ اۆشه اثر، ۵۴ - بیت.

«الله» دىسىم، مېدە قىل، سامانىدىن جودا قىل.

الله، ھى، الله، ھى،

قارنىنگ كىتتە، بېلىنگ بۇش، «الله» دىسىم، وقتىنگ خوش.

الله، ھى، الله، ھى. ۱۳۳

«گلە گاۋ- چپر قۇشىغى» دىب ناملىگن بو نمونە دە اۋز ارا قافىيە لنگن جفت مصراعلر بېر-
بېرى بېلن مضمون جەھتدن ھم، شىكل جەھتدن ھم «الله ھى، الله ھى» نقراتى ارقە لى باغلە نېب
تورە دى.

ياكە:

سرغە يىب سىرىق سمان بۇلدىم شوگون،

سنى دىب شو جايلىرگە كىلدىم شوگون.

سېن مېنى كىلگە نېمنى خوش كۆرمە دىنگ،

اول ھم خستە ايدىم، سۇلدىم شوگون. ۱۳۱

تۇرتلىكلرنىنگ يەنە بېر قىسمىگە خاص خصوصيت شوندىن عبارت كە ، اوچىنچى مصراعده
ايككى نچى مصراعده گى فكر تاكىد لە ب قە يتە رېلە دى. بو بدىعى تاكىد اۋزىگە خاص پايىتېك
فونكسىيە نى بجرە دى، يعنى تۇرتىنچى مصراعده گى پايىتېك خلاصە اوچون معين معنادە زمين
تیارلە یدی. مثلاً :

يارگېنم يار آيلە دى، باز آيلە دى،

كۆك رومال آليب كۆزىنى باغلە دى.

كۆك رومال آليب كۆزىنى باغلە سە،

مېنى ايلتېپ غمخانه گە تشلە دى. ۱۳۲

افغانستان اۋزىبىكلىرى خلق قۇشيقلىرى اساساً تۇرتلىك شىكلىدە رواجلىگن بۇلسە ھم، اولردە
بند توزىلىشى جەھتدن باشقە فورمە لرنى ھم كوزە تېش مېمكىن. مثلاً :

شاخلىرى بار ماكىدە ى، توياقلىرى پاكىدە ى.

الله، ھى، الله، ھى،

بازار بارسنگ چنگ باسر، قصاب لىنگىندىن آسر.

الله، ھى، الله، ھى،

۱۳۳ اۋشە اثر، ۱۵ - بېت.

۱۳۱ اۋشە اثر، ۶۰ - بېت.

۱۳۲ خلق دردانه لرى، ت، ۴۷ - بېت.

افغانستانلىك اۆزبىكلر خلق قۇشيقلىرى

نينگ قافيه خصوصيتلىرى

قافيه، شعرى نطق نينگ اينگ مهم عنصرلريدن بىرى صفتيده شعریت نينگ برچه ژانرلىرى اوچون كتنه ايستيتيك قيمتگه ايگه ايكنلىگى بيزگه يخشى معلوم. قافيه، بىر تاماندن، شعرى آهنگنى كوچه يتىروچى مهم واسطه لردن بىرى بۇلسه، ايكنى نچى تاماندن، شعرده گى مضمون نينگ يخشى وتاثير چن افاده سيگه خدمت قيله دى. افغانستانلىك اۆزبىكلر خلق قۇشيقلىرىده هم قافيه شونده ى بديعى فونكسيه گه ايگه بۇليب، اولر نينگ اينگ مهم پاييتيك خصوصيتلريدن حسابله نه دى.

افغانستانلىك اۆزبىكلر خلق قۇشيقلىرى قافيه له نيش اصوليگه كۆره بىرنيچه كۆرنيشگه ايگه. بىرينچى كۆرنيشده بىرينچى مصراع اچيق قاله دى بو سيستيمه خلق تۇرتلىك لرى نينگ كتنه قسيميگه تيگيشليدير. مثلاً: abaa

آيگه اۇخشر يوزلىرى، شيرين - شكرسۇزلىرى.

بىر عالمگه ارزىدى، قاره قاشى، كۆزلىرى. ۱۳۴

ايكنى نچى كۆرنيش قسماً قافيه گه اساسله نه دى، يعنى اوندە بىرينچى مصراع اوچينچى مصراع بيلن، ايكنى نچى مصراع تۇرتينچى مصراع بيلن قافيه داش بۇله دى :

ديوال اوستيده ديوال، ديوانه بۇله ى ديمن.

قۇلبىنگده ايپك رومال يانينگده اۇله ى ديمن. ۱۳۵

اوچينچى كۆرنيشده تۇرتلىك مصراعلىرى نينگ همه سى هم قافيه له نه دى. مثلاً: (aaaa)

سوونى قره نگ، انيل - انيل آقه دى،

يارنى قره نگ، دريچه دن باقه دى.

۱۳۴ خلق در دانه لرى. ت، ۱۷ - بيت.

۱۳۵ خلق در دانه لرى. ت، ۲۴ - بيت.

بىر باقيب، ايكنى باقيب، خۇش ياقه دى،

قه ييرىليب قلم قاشىنى قاقه دى. ۱۳۶

تورتينچى كۆرنيش جفت قافيه گه اساسله نه دى. يعنى اوندە بىرينچى، ايكنى نچى مصراعلىر اۇزارا، اوچينچى، تورتينچى مصراعلىر ايسه اوزارا قافيه له نه دى: bbaa

يوقارى بارسم، بوويم نينگ باغى بار،

قويگه كيلسم، شوم اۇليم نى داغى بار.

آه! اۇليم قه يگه باره سن بوزگه نى،

گلنى قوييب مۇچه سىنى اوزگه نى. ۱۳۷

افغانستان اۆزبىكلرى خلق قۇشيقلىرىده قافيه بيلن باغليق كينگ ترقلگن صنعتلردن بىرى رديفدير. ايريم نمونه لردە يوقايرده گى مثالگه اوخشە ب ردیف ايكنى مصراعده قوللنسه، قطار تۇرتلىكلردە همه مصراعلردە قوللە نه دى.

مثلاً:

قاش گيننگ قاره سيگه قوندوز بۇله ى،

كيچه لر يورالمه سنگ، يولدوز بۇله ى.

كيچه نينگ يولدوزيگه يورالمه سنگ،

قۇلبىمگه مشعل آليب، كوندوز بۇله ى. ۱۳۸

مذكور تۇرتلىكده اۆزىگه خاص مهارت بيلن قۇللنگن تجنيس صنعتى (بىرينچى وتۇرتينچى مصراعلىر نينگ قافيه لريده گى تورلى معنا لرگه ايگه «قوندوز» و «كوندوز» (سۇزلىرى) خلق قۇشيقلىرى قافيه لرى نينگ باى پاييتيك امكانيتى نى ينه بىر بار نمايش قيله دى. بوندن باشقه، خلق قۇشيقلىرى

۱۳۶ اۇشه اثر، ۵۰ - بيت.

۱۳۷ اۇشه اثر، ۶۵ - بيت.

۱۳۸ آق آلمه، قىزىل آلمه، ت، ۱۹۷۲. خوارزم خلق قۇشيقلىرى. ت، ۱۹۶۰، گلباره (فرغانه خلق قۇشيقلىرى) ت، ۱۹۶۷ - يىل.

افغانستانلیک اؤزبیکلر خلاق قوشیقلریده

بدیعی تصویر واسطه لری

معلوم که، ژانردن و کتته - کیچیک لیکدن قطع نظر، هر قنده ی بدیعی اثرنینگ، جمله دن، شعر ی نمونه نینگ مضمونی تیل ارقه لی بیان ایتله دی.

بدیعی ادبیات، جمله دن، شعریت اؤز تیلی بیلن، پاییتیک افاده واسطه لری بیلن تیریک. چونکه تیره ن و تاثیرچن بدیعی افاده سین ی تاپمه گن قوریق تصویرنینگ اؤزی کتابخوانلر اوچون هم، خلاق عامه سی اوچون هم کیره ک ایمس.

خلاق اغزه کی ایجاد ی نینگ عصرلر آشه تورلی اولادلر دلی نی مفتون ایتیب کیله یاتگه نینینگ باش سبب لریدن بیر ی اونینگ ابرزلی و تاثیرچن تیلی، بدیعی افاده واسطه لریگه بایلیگیدیر. بو افاده واسطه لری، بو ابرزلی لیک خلاق قوشیقلری نینگ مضمونی، اونینگ ابرزلر و غایه لر عالمی بیلن چمبرجس باغلیق. بیز بدیعی تصویر واسطه لرینی اولر نینگ موضوعی بیلن، اولرده کویلنگن ماتبولر بیلن، اولر نینگ ابرزلر سیستمه سی بیلن باغلیق حالده تحلیل ایتیشگه حرکت قیله میز. چونکه بدیعی تصویر واسطه لری نینگ اساسی وظیفه سی قوشیق مضمونی نینگ و قوشیق قهرمانلری حس-تویغولری نینگ یوکسک و تاثیرچن افاده ایتیلیشیه خدمت قیلیشدن عبارتدیر.

افغانستان اؤزبیکلری خلاق قوشیقلری نینگ موضوعی دایره سی جوده کینگ و رنگ به رنگ بؤلیب، اؤزیه گه عشق-محبت، وفا و صداقت، دؤستلیک و مردلیک، متانت و دیانت، سخیلیک و پاکلیک کی توپغولر تره نمی بیلن باغلیق تورلی ماتبولرنی عکس ایتتیره دی. بولر آره سیده عشق-محبت موضوعی علیحده اؤرین ایگلله یدی. عموماً بدیعی ادبیات نینگ اساسی موضوعلریدن بیر ی بؤلمیش محبت خلاق قوشیقلریده علیحده الهام بیلن قووتله نه دی. محبت موضوعی نینگ تره نمی بیلن باغلیق ایلک ترقیات باسقیچلریدن باشله ب خلاق قوشیقلری نینگ اساسی ابرزلری عاشق و معشوقه، بلبل و گل همده اولر نینگ اوچره شو جای وصال مکانی صفتیده باغ، گلزار، گلستان، چمن، بهار کی یاردمچی ابرزلری شکلنگن. سیویشگنلر تورلی حالتلرنینگ و تورلی حس-

نینگ قافیه لری تیل نقطه ی نظردن هم رنگ به رنگ بؤلیب، تورلی سؤز تورکوملرینی قمره ب آله دی. اولر آره سیده کتته اورن نی فعل-قافیه لر و ات-قافیه لر ایگلله یدی. خلاق قوشیقلری قافیه لری نینگ کتته قسمی توق قافیه گه کیره دی، یعنی سؤنگی بؤغینلرده گی تاووشلر بیر-بیریگه توله ماس کیله دی. افغانستان اؤزبیکلری خلاق قوشیقلری نینگ وزن، قافیه و کمپوزیتسیه سی خصوصیتلری اؤزبیکستان خلاق قوشیقلری نینگ پاییتیک خصوصیتلریگه جوده هم یقین. بونی اینیقسه، «آق آلمه، قیزیل آلمه»، «خوارزم خلاق قوشیقلری» و «گلیاره» (فرغانه خلاق قوشیقلری) تورتلیکلریگه کیرگن نمونه لرده کوزه تیش ممکن.

تويغولرى نىنگ افادە سىگە خىزمەت ايتوۋچى وصال، ھجران، ايرىلىق، رومال، سربىغ گل، قىزىل گل، قلدىرغاچ و باشقە بوبكى بىر قاتار توشونچە و رمزلر ھم خلاق قۇشلىقلرى نىنگ ابرزلر سىستىمە سىدە مھم اۋرىن توتە دى:

باغدە اچىلدى گلر، سە يره شە دى بلبلر.

گلر تگىدن اقن، اربىق سووى شىلدىرلر.^{۱۳۹}

ياكە:

گللرنى تاقە - تاقە، اۋىنب بارە من باققە.

گل توتىشىب يورە مىز، آلمە تىرىب طباققە.^{۱۴۰}

بىرىنچى مصراعگە اعتبار قىلە دىگن بۇلسك، بو قۇشلىق اىلك قرە شەدە محبت موضوعىدە اىمسەدە تويىلە دى. چونكە، اوندە كانكرىت عاشق و معشوقە تىلگە آلىنمە يدى. لىكن يخشىراق اعتبار بىرسك اوندە گى محبت ماتىيونى، وصال ترە نمى نى كوزە تىش ممكن. بو مضمون قۇشلىق دە مھارت بىلن قۇللنگن رمزى گل و بلبل ابرزلرى ارقە لى عكس اىتگن. بىرىنچى واىككى نچى مصراعلردە گللرنىنگ اچىلگنلىگىنى و بوندن خبردار بلبللر نىنگ گل عشقىدە سە يره ياتگە نى خبرىرىلە دى. اوچىنچى و تورىچى مصراعلر نىنگ مضمونى ايسە كتابخوانگە گلر و بلبللر نىنگ مناسبتى يوزە سىدن تۇلە تصوير يرە تە دى. يعنى كتابخوانگە «اربقدە گى سوولر نىنگ شىلدىرە شى» اصلىدە گلر بىلن بلبللرنى وصالگە، اوچرە شوگە چارلە ش اىكنلىگى توشىنرلى بۇلە دى. انه شو مضمون نىنگ روبابگە چقىشىدە قۇشلىق دە قۇللنگن بدىعى افادە واسطە لرى نىنگ رۇلى كتتە.

اىككى نچى مصراعەدە بۇلسە، وصال كىفىتى نىنگ بىراز باشقە افادە سى عكس اىتگن. بوندە لىبرىك قھرمان اۋزى باغنى و گللرنى اىسلتگندن سۇنگ سىوگىلى سىنى اوچرە شوگە و آلمە تىرىشگە دعوت قىلە دى. بوندە ھم «آلمە» سۇزىگە كانكرىت معنادن تشقرى كۇچمە معنا ھم يوكلە تىلگن. «آلمە» عىن پىتدە شىرىن وصال دملرىنى و يارنىنگ شىرىن وعدە لرىنى بىلدىرە دى.

^{۱۳۹} خلاق در دانه لرى. ت، ۶ - بىت.

^{۱۴۰} خلاق در دانه لرى. ت، ۷ - بىت.

خلاق قۇشلىقلرىدە گى سىوگىللىر وفادار، صداقتلى، اۋز سىوگى سى يۇلىدە برچە مشقتلرگە چىدە مىلى، سىوگى سىگە اىرىشىش اوچون ھىچ نرسە دن قە ىتمە يدىگن فدائى لر بۇلىب تصويرلە نە دى. عاشق تىلىدن ايتىلە ياتگن قۇشلىقلردە معشوق نىنگ حسنى تعريفى علىحدە اۋرىن اىگللە يدى. بوندە اساساً معشوقە نىنگ كوزە ل لىلىگى، حسىنىنى نمايش قىلوۋچى اىنگ خرە كتىرلى چىزگىلرگە اعتبار بىرىلە دى.

مثلاً:

كۇزى نىنگ كتتە لىگى، بىش قرانلى آىنە چە.

بدنى نىنگ اق لىگى، بندردە ياقن قارچە.

سىسى نىنگ مە يىنلىگى، چوپانلرچلگن نى چە.

يوزى نىنگ قىزىل لىگى، بازاردە گى شىرمانچە.

بىلى نىنگ نىچكە لىگى، دمبورە ى نىنگ تارىچە.

تىشلىرى نىنگ اق لىگى، بازاردە گى صدقچە.^{۱۴۱}

بو مصراعلردە معشوقە نىنگ تعريفى بىرىنچە بدىعى تصوير واسطە لرىدن فايدە لە نىش ارقە لى افادە لنگن. بىرىنچىدن تشبىه صنعتى واسطە سىدە معشوقە نىنگ كۇزى آىنە گە، بدنى آىپا ق قارگە، اۋازى، نى نىنگ نواسىگە، يوزلرى قىزىل لىگى شىرمانگە، بىلى نىنگ نازىكلىگى دمبورە نىنگ تارىگە، تىشلىرى آىپاق صدقكە اۋخشە تىلە دى. اىككى نچىدن قۇشلىق دە گى مضمون نى تاثيرچن افادە لش مقصدىدە بىر- بىرىگە يقىن و اۋخشش چىزگى و توشونچە لرنى يانمە - يان بىر ترتيبدە كىلتىرىش اصولىدن يعنى پرە لىللىزم اصولىدن فايدە لە نىلگن. خلاق قۇشلىقلرىگە خاص بدىعى تصوير واسطە لرى اۋزى نىنگ سادە لىگى، خلاق چىللىگى، عىن پىتدە، جاذبە دارلىگى، تاثير چىللىگى بىلن اجرە لىب تورە دى. استعارە، تشبىه، مجاز، رمز، مبالغە، صفتلە ش كىبى كىنگ ترقلگن اصوللر بىلن يارنى آىگە، قوياشگە، گلگە، ساچلىرىنى تونگە، شىرشەرە گە، كۇزلرىنى

^{۱۴۱} خلاق در دانه لرى. مزار شريف، ۱۳۸۲ - يىل، ۴۲ - بىت.

مرجانگە، مونچاققە، قشقىرى پپالە گە، لبلرىنى قىزىل گلگە، غنچە گە، ياقوتگە، قاشلىرىنى قلمگە، قوندوزگە اۇخشە تىلىشى خلق قۇشلىقلىرى نىنگ بدىعى افادە امكانىتلىرى كىنگىلىگىنى و بايلىگىنى كۇرسە تىب تورە دى.

خلق قۇشلىقلىرىدە اينى كىنگ ترقلىگن بدىعى صنعتلردن بىرى رمزدىر. رمز نىنگ اساسى خصوصىتى شوندىن عبارتگە، او اۇزىدە قۇشلىق قۇل لە نە ياتگن ماتىولر و حس- تويغولربىلن عضوى باغلىگن بىرمعنانى، قۇشلىق مضمونى نىنگ معلوم بىرقسمىنى مجسم لشتىرە دى. بىرار سۇز ياكە توشونچە قۇشلىق قۇل انىق معناسىدىن تشقىرى، اۇزىدە رمزى معنانى هم عكس ايتتىرىپ، قۇشلىق يە شىرىن افادە لنگن فكرنى انگلە ب يىتىشگە ياردەم بىرە دى. خلق قۇشلىقلىرىدە كىنگ تامىر يايگن عنعنوى رمزلردن بىرى رومال رمزىدېر.

معلوم كە، رومال قديم زمانلرن بىرى يىگىت- قىزلر اۇرتە سىدە گى سىوگى مناسبتلىرى نىنگ معىن قىررە لرىنى افادە لاووجى ايسدە لىك صفتىدە خلق ارە سىدە كىنگ ترقلىگن. سىویشگن لر رومال ارقە لى بىر- بىرى بىلن عهد و پىمان قىلىشە دى. نكاح تۇيلىرىدە ياش يىگىتلرگە رومالچە ترقە تىلە دى و ھكذا. شونىنگ اوچون هم رومال نىنگ خلق قۇشلىقلىرىدە گى عنعنوى رمزلر قطارىدن اۇرىن آلىشى تصادفى ايمس.

خلق قۇشلىقلىرىدە رومال رمزى عهد و پىمان و وفا، وعدە و وصال توشىنچە لرى بىلن باغلىق بۇلىپ، عموماً الگندە سىوگى و عايلە تمثالىدە ى جرە نگلە ىدى.

مثلاً:

مىن كىتە من بۇلىمگە، گلدار رومال بىلىمگە.

آلتى آيدە كىلمە سم، دوزاق قۇيگىن بۇلىمگە. ۱۴۲

۱۴۲ خلق دردانه لرى. ۲۹ - بىت.

ياكە:

يارگىنم رومال يوباردى آسمانى،

اوچىگە توگىپ يوباردى اۇسمە نى.

اۇسمە سى خراب اىكن، ھىچ توتمە دى،

وعدە سى يالغان اىكن بىر كىلمە دى. ۱۴۳

خلق قۇشلىقلىرىدە كويلنگن محبت، عاشق و معشوق نىنگ مركب حس - تويغولرى اساساً اىككى روحى حالت نى تصويرلش بىلن اىضاحلە نە دى. بو لردن بىرى وصال بۇلىپ، عاشق و معشوقە نىنگ بختىاردملرىنى، جۇشقىن و كۇتە رىنگى روحىتى نى و نشە لى كىچىنمە لرىنى قمرە ب آلە دى. اىككى نچى سى ھجران ياكە آيرىلىق بۇلىپ، سىویشگن لرىنىگ بىر- بىرىگە ايرىشىش بۇلىدە گى برچە اضطرابلرىنى، الملى و قىغولى حس- تويغولرىنى بىرلشتىرە دى. شونىنگ اوچون هم خلق قۇشلىقلىرىدە كىنگ ترقلىگن رمزلردن قىزىل گل وصال توشونچە سى بىلن باغلىق بۇلسە، سرىق گل ھجران حالتىنى، آيرىلىق كىفىتى نى افادە لە ىدى. وصال حالتى كۇيلىگن نمونە لردە عاشق نىنگ حس - ھىجانلرى علىحدە ذوق- شوق بىلن افادە لە نە دى. دنبادە يار وصالىدن شىرىنراق ھىچ نرسە بۇق لىگىنى بوتون وجودى بىلن، بوتون روحى بىلن حس قىلە ياتگن عاشق اۇز سىوگى سىگە ايرىشىش اوچون ھر نرسە گە تياراىكن لىگىنى، ھىچ نرسە دن قە ىتمە سلىگى نى، اۇزى نىنگ بار آرزو- اىستكلىرىنى برالا ايتە دى:

لاچىنى يە، لاچىنى يە، لاچىنى،

كۇك تىرە ك تگىدە اۇردىم ساچىنى.

بىر خيال قىلدىم كە: «آلىب قاچ اونى!»

اوستىدن لعل و جواهر ساچ اونى! ۱۴۴

۱۴۳ اۇشە اثر، ۴۳ - بىت.

۱۴۴ اۇشە اثر، ۶۴ - بىت.

بو تۇرتلیک نینگ بیرینچی مصراع سیده گی «لاچینی» سۆزی یار اۇرنیده کیلیب، استعاره اصولی نینگ گوزه ل نمونه سی حسابله نه دی. بیرینچی مصراعده (لاچینی) سۆزی نینگ اوچ مرتبه قه یته ریلیشی و کیینگی مصراعلر قافیله سیده جره نگدار «چ» اونداشی نینگ بیرینچی بار تکراری لیری قهرمان نینگ ذوق و قوانچینی ینه هم بورتیریپ کۆرسه ته دی. بوندن تشقیری، تۇرتلیک نینگ ایککی نچی و تۇرتینچی مصراعلریده گی قافیله لریده «(ساجینی) و» «ساج اونی» (تجنیس صنعتی نینگ چیرایی نمونه سی یره تیگن. بیراق سیوگی موضوعی ده گی خلق قوشیقلری نینگ همه سی هم یوقاریده ایسله تیگن مثالده گیدی سیویشگنلر وصالی، اوچره شو نشه سی و محبت لذتی نینگ یارقین افاده سیدن عبارت ایمس. اولرنینگ کۆپ چیلیگیده هجران و آیریلیق ماتیولری بیلن باغلیق عاشق- معشوقه لری نینگ اضطرابگه توشگن دملری عکس ایتگن.

خلق قوشیقلریده عکس ایتگن هجران ماتیوی نینگ سببلری ایککی خیل خره کتیرگه ایگه. ایریم نمونه لرده بو سببلر سیویشگن لرنینگ اۆز ارا مناسبتی بیلن باغلیق بۆلیپ، اولر اۆرته سیده گی معین توشونماوچیلیکدن، بی وفالیک یا که خیانت طفیلی کیلیپ چیقه دی. بیراق کۆپ گینه نمونه لرده آیریلیق ماتیوی نینگ سببلری اجتماعی خره کتیر کسب ایته دی و عاشق- معشوقلر یه شب تورگن اجتماعی محیط نینگ یره مس قانون- قاعده لری بیلن ایضاحله نه دی. شو سببدن افغانستانلیک اۆزبیکلر خلق قوشیقلری نینگ قطار- قطار نمونه لریده آیریلیک دستیدن نالی یاتگن قهرمان اۆز اعتراضینی تۇغریدن تۇغری ظلم و عدالت سیز اجتماعی محیط گه قره ته دی.

مثلاً:

قلدیرغاچ قناتی نی قه ییردیلر،

گوشتی نی استخوانیدن اییردیلر.

نیچه بیر کوره آلمه گن بنده لر،

دۆستلریمدن ییزلرنی اییردیلر.^{۱۴۵}

بو نمونه ده ظالم و یاوز کیمسه لر تامانیدن اۆز یار- برادرلریدن، یقین آدملریدن، آرزو ایستکلریدن آیریلگن غمزده بیر قلب نینگ، یره دار کونگل نینگ اچیق و الملی فریادلری افاده

^{۱۴۵} خلق دردانه لری، ۴۹- بیت.

لنگن. بو قوشیقده هم استعاره دن فایده له نیلگن و «قلدیرغاچ» سۆزی آرقه لی یار توشونچه سی افاده لنگن. قوشیق نینگ بیرینچی مصراع سیده اوچه له سۆزده هم بیرینچی بوغینلرنینگ آهنگداشلیگی یعنی بیرخیل و اوخشش سۆزلرنینگ تکراری آبرزلی حالت نینگ شدتلی افاده سین ییره تیشگه خدمت ایتگن. اؤتمیش نینگ امان سیز پنجه سیده مینگله ب ییگیت- قیزلرنینگ بی غبار سیوگی سی خوارلنگن. قنچه دن قنچه ییگیت قیزلر محیط نینگ آغیر تضییقی آستیده اۆز سیوگی سیدن، اۆز ایرکیدن اجره لیشگه مجبور بۆلگنلر. بیر تاماندن، نارسیده قیزلر آلتین و بایلیک کوچیگه اۆز آته - آنه لریدن تارتیب آلینگن بۆلسه، ایککی نچی تامان دن، کمبغل آته - آنه لر اۆز فرزندلرینی قنچه لیک یخشی کۆرمه سینلر اولرنی عمل دارلرگه، پولدارلرگه ساتیشگه مجبور بۆلگنلر. خلق قوشیقلری نینگ الملی سطرلری آره سیدن آلتین و بایلیک حساییگه خوارلنگن، پولدار و موغامبیر عملدارلرگه ساتیلگن قیزلرنینگ داد و فریادلری اچیق- آیدن ایشیتیله دی:

آق گل ایدییم، قیزیل گلگه چاتدیلر،

غریب باشیم بندی قیلیب ساتدیلر.

باریب ایتینگ، آنم بیلن آتمگه،

مینى ساتیب، نی مرادگه ییتدیلر.^{۱۴۶}

اؤتمیش نینگ یره مس علت لرنی اچیق آشکار فاش ایتووچی بو خیلده گی نمونه لرده خاتین- قیزلرنینگ ظلم- زوره وانلیک، اجتماعی عدالت سیزلیکگه، آلتین و بایلیک مه لی لریگه قرشی عصیانکار، نفرتلی غضبی بیلن چاتیشیب کیته دی.

اصلیده خلق قوشیقلری نینگ قطار نمونه لریده کۆزه تیله یاتگن ناراضی لیک و حسرت ماتیولری، یارنیک و فاسیز لیگی و خیانتی، وعده بازلیگی و بغری تاشلیگیدن نالیشلر اساسیده بو درجه ده گی اجتماعى اعتراض، زماندن و زمانه اهلیدن شکایت تویغوسی توره دی.

افغانستان اۆزبیکلری خلق قوشیقلری نینگ بیر قسمی ده اخلاقی مضمونلی اجتماعى مساله لر عکس ایتگن بۆلیپ، اولرده محتتگه حلال مناسبت، عالیجنابلیک، سخیلیک، حالالیک، مردلیک

^{۱۴۶} خلق دردانه لری، ت، ۵۱ - بیت

كېي يوكسك اخلاقى فضيلتلر كويله نه دى. عين پيئده، اؤز گه لر محنتى نينگ قدرىگه ييتمسلىك، بىراو نينگ حقينى ييش ، كمبغل نينگ تاپگن- توپگه نينى تورلى يۇللر بىلن اؤزلىشتىرىش، تكين خوارلىك، پاره خورلىك منفعت پرورلىك، نامردلىك كېي قباحتلر، قتتىق قاره له نه دى.

مثلاً :

اق آتينگ دن بۇز آتيم يخشىراق،

تيلپه گينگدن كله پۇشيم يخشى راق.

نيچه نامرد گه محتاج ايتگونچه،

چرخ ييگيريب ييگن نانيم يخشىراق. ۱۴۷

خلق قۇشلىقلىرىده عكس ايتگن آيرىلىق، هجران ماتىولرى بىريريدن جدى شكلده فرق قيلووچى ايككى موضوع بىلن، ايككى توشونچه بىلن باغلنگن. بولردن بىرىنچى سى عنعنوى محبت موضوعى بۇلب، بىر- بىرىنى يخشى كۇريب قالگن ايككى ياش كونگل نينگ بىر- بىرىگه ايرىشيش يۇليده گى قىيناق واضطرابلرنى، سيوگى يۇليده گى تورلى- تومن تۇسقىلىكلرنى برطرف ايتيش ده گى قىين چىلىكلرنى، خلص، محبت نينگ تورليچه و اۆتكينچى عذاب لرئى افاده له يدى. كويينچه معشوقه نينگ بيوفاليجى و محبت عذابلىرىگه بى پروالىگيدن شكايث قىلينه دى. اونينگ ناز و استغنالى نينگ چىك - چىگره سىز ايكن ليگى، اضطرابلر ايچيده قىينالياتگن، يار وصالىگه ايتيله ياتگن عاشق نينگ احوالىنى تصورقيلمسليگى بيان ايتيله دى. بو كېي حالتلر نينگ و حس - توغولر نينگ تره نى اساساً ايتيمىستىك خره كتيرگه اىگه. چونكه، يار وصليگه ايرىشيش يۇليده گى اضطرابلر قنچه ليك كۇپ بۇلمه سين، بونگه متانت بىلن برداش بىرىش كيره ك، محبت نينگ برچه قىين چىلىك لريگه، سيوگلى يار نينگ ناز كره شمه لريگه چيده ش كيره ك، چونكه بو يۇل نينگ سۇنگيده عاشق نى شيرين وصال دملرى كوته دى. سيوگى نينگ اۆتكينچى عذابلىرىگه چيده گن، محبت نينگ تورلى سيناو لريگه برداش بىرگن عاشق گينه آخرده يار وصليگه ايريشه دى. شونده ى قىليب بويۇله نيشده گى آيرىلىق توشونچه سى، هجران ماتىولرى حيات بخش حس- توغولر تره نى بىلن بىرله شيب كيته دى. باشقه تاماندن، خلق قۇشلىقلىرىده آيرىلىق توشونچه

سى، عموماً دنيادن آيرىلىش، آرزو - اىستكلردن بيوقت جدا بۇلىش، حياتدن بيوقت كۇز يوميش، يعنى اۇليم توشونچه سى بىلن باغلنگن. بوتور ده گى نمونه لرده بيوقت وامانسىز اۇليم قتتىق قاره له نه دى. آغىرو قىغولى آيرىلىقدن شكايث قىلينيپ، آته- آنه، دۇست برادر ديدارى، حيات و انسان قدرى اولوغله نه دى:

قلىدبرغاچ كىلدى قلعه نى آلگه نى،

عزرايىل كىلدى جانيمنى آلگه نى.

عزرايىل، آتنگ اۇلسين، آنگ اۇلسين،

قۇيمه دينگ آته - آنم نى كۇرگه نى. ۱۴۸

عصرلر دواميده جوده آغىر فاجعه لرئى باشدن كيچىرگن محنتكش خلق هيچ قچان روحى توشكونلىككه اوچره مه گن. هيچ قچان كيله جككه و ايزگوليككه، حقيقت نينگ و عدالت نينگ غلبه سيگه بۇلگن ايشانچنى يوقاتمه گن. شونينگ اوچون هم خلق قۇشلىقلىرى نينگ منگو سطرلرى شادلىك و قوانچنى اولوغلىش، كيله جككه و حقيقتگه ايشانچ، ايركىنلىك و تينچلىكنى قدرلش، حياتنى و انساننى اعزاز لش كېي چقور انسانى همده حياتبخش توغولربىلن سوغارىلگن. خلق هميشه اۇزى نينگ منگو و اميدبخش قۇشبيگه، اۇز كونگل نواسيگه چقور ايشانچ واعتقاد بىلن قره گن:

چيندى- چيندى، دمبوره م،

چيندىرله مه دمبوره م .

يوره كلرنى غم باستى ،

غمنى كۇتر، دمبوره م. ۱۴۹

افغانستانلىك اۇزىكلر قۇشلىقلىرى نينگ پايتىك خصوصيتلرئى تۇله تصورقيليش اوچون اولر نينگ تىل خصوصيتلرى حقيده مخصوص تۇخته ليشگه، به تفصيل ملاحظه يورتىشگه تۇغرى كيله دى.

يوقارىدە بيان ايتىلگن، اۇرگە نىلگن مساله لرنىڭ بىرقىسمى قۇشېقلىرىنىڭ تىل خصوصىتىلىرى بىلن عضوى باغلىقدىر. بىدىعى تصوير واسطە لرى عىن پىتدە قۇشېقلىرىنىڭ بىدىعى افادە امكانىتىلىرىنى عكس ايتتېرە دى. اما خلق قۇشېقلىرى نىڭ تىل خصوصىتىلىرى فقط بويىلن چېگرە لىمە ىدى. خلق قۇشېقلىرى نىڭ تىل خصوصىتىلىرى اۋزىدە اۋزىك تىلى نىڭ رىڭ بە رىڭ و باى امكانىتىلىرىنى، اونىڭ سۆز بايلىگى نى، بىر سۆزنىڭ تورلى معنا انگلە تىشىنى، اۋزىك تىلى نىڭ فونىتىك خصوصىتىلىرىنى و تورلى - تومن گراممى شىكل لرىنى نمايش قىلە دى.

خلق قۇشېقلىرى نىڭ تىلى اۋز روانلىگى، سادە لىگى، شېرە دارلىگى، اېرزىلىگى، سىرقتلە م لىگى، تاثيردار لىگى، ھمدە خلق عبارە و افادە لرىگە، قاجىرىق و سۆز اۋيىن لرىگە بايلىگى بىلن اعتبارنى تارتە دى. اولردە خلق تىلى نىڭ توگنمس خزىنە سىنى نمايش قىلووچى تورلى - تومن واسطە لرىنى، اسلوبى اويىناقى لىك و اىخچملىكىنى، خىلمە - خىل اۋخشە تىش و صفتلىرىنى ھر قىدەمە كوزە تىش مەكەن. بو جەھتەن، اىنىقسە، خلق قۇشېقلىرى نىڭ قافىە لرى دقتگە سزاوار. اولگى صحىفە لردە قافىە نىڭ بىدىعى وظىفە سىنى، تورلىچە كۆرىنىشلىرىنى، خلق قۇشېقلىرى نىڭ قافىە لە نىش اصولى وقافىە تۈزىلىشى نى علىحدە كۆزدن كىچىرگن ايدىك. حاضر ايسە ، افغانستانلىك اۋزىكلىر خلق قۇشېقلىرى نىڭ قىزارتىل خصوصىتىلىرى حقىدە تۈلە تصور ىرە تىش مقصدىدە ، اولرنىڭ بىرىنچە جەھتەن رىڭ بە رىڭ لىگىنى، اولردە قۇللانگن تورلى سۆز تور كۆملىرىنى، سادە، يە سە مە و قۇشمە سۆزلر نىسبىتى نى، اوزە ك و قوشىمچە لر متناىسلىگىنى، كۆپ معنالى سۆزلرنىڭ تورلىچە معنالىرىنى يىخىراق كۆزە تىش اوچون خلق قۇشېقلىرىدە اىنگ كۆپ قۇللانگن اۋزىگە خاص، اىنگ جانلى قافىە لرنى كۆزدن كىچىرىش مقصدگە موافقىدەر. قۇشېقلىردە گى قافىە لرنىڭ تۈلە اھنگداشلىگى، معنادارلىگى نى قويدىگى مثال لردن ھم بىلىش مەكەن:

بخشى يىخشى نقشى قىزى نازى سر اندازى

دورىشتە بورىشتە توشدە يوزلىرى سۆزلىرى كۆزلىرى

قاقى يە تاقىە اقىە اۋرە من تېرە من كۆرە من

چىمىنگدن غمىنگدن دىمىنگدن كۆلمە ى بىلمە ى اۆلمە ى

تۇلباشى بۇيى باشى قىرىنداشى تېرە ك بى يورە ك

كىرە ك ايتىپ سىنىپ مېنىپ بويىرە سى درياسى پېرە سى

چاپر تاپر نېر(نفر) پلاس گىلاس خلاص

چىللە گولدىرلە بىللە سۇيىلدى اۋيىلدى قۇيىلدى

اۋرتە دن قرتە دن بىتە دن پر سىرە سر جر

دۇلىدن يۇلىدن بىلىدن گىلە سىگە زىنە سىگە سىنە سىگە

جلال ملال حلال شمال دم آل كمال

چيان زيان انديان پتىگە قتىگە آتىگە

سانلىرى جانە جانلىرى پلوانلر نىتە ى تاى كىتە ى

تال خال لال ايسى سوسى سىيسى

غۇرە تۇرە سە رە تاقچە زاقچە اقچە.

كىلتىرىگن مثاللردن كۆرىنىپ تورىيدىكە، افغانستانلىك اۋزىكلىر خلق قۇشېقلىرى اۋزىك تىلى نىڭ برچە نازك قىررە لرىنى و گۆزە للىكلىرىنى اۋزىدە مجسم لشتىرە دى. افغانستان لىك اۋزىكلىر خلق قۇشېقلىرى نىڭ سۆز بايلىگىنى اساساً صاف اۋزىكچە سۆزلر تشكىل ايتە دى. اولردە عرب، فارس سۆزلىرى نسبتاً كمراق اوچرە ىدى. بونى قافىە دە قۇللانگن سۆزلر نىڭ مثالىدە ھم كوزە تىش مەكەن. اولرنىڭ كۆپچىلىگى كىلىپ چىقىشى جەھتەن اۋزىك تىلىگە منسوب بۇلىپ، كۇپراق فعللر و آتلردن عبارت. افغانستانلىك اۋزىكلىر خلق قۇشېقلىرى نىڭ لىكسىكە سى اۋزىكستان لىك اۋزىكلىر خلق قۇشېقلىرى نىڭ لىكسىكە سىگە اساساً ماس كىلە دى. فقط افغانستانلىك اۋزىكلىر خلق قۇشېقلىرى لىكسىكە سى نىڭ معلوم قىسمى اۋزىكستان اۋزىكلىرى خلق قۇشېقلىرىدە اوچرە مە ىدى. بونىڭ اۋزىگە خاص سىبىلىرى بار. بو سۆز لرنىڭ بىرقىسمى افغانستاندە گى اۋزىك شېوہ «لەجە» لرىگە منسوب بۇلسە، باشقە بىرقىسمى افغانستانلىك اۋزىكلىر نىڭ تىلىگە مەكەندە يىشاوچى باشقە خەلقلر نىڭ تىللىرىدن (پشتو، درى و باشقە لر) اۋزىكلىرىگىدەر.

نقل - شېرىنلىك نېنگ بىر تورى

كىلتىرىلگن مثاللار افغانىستانلىك اۋزىكلەر خلاقۇشېقلىرى نېنگ تىل خصوصىيەتلىرى نقتە ى نظرىدىن جملە دن، لىكسىك جەھتدىن اۋزىگە خاص اىكن لىگىنى تصدىقلە ب تورىدى. بو اۋزىگە خاصلىك بىر تماندىن، قۇشېقلرنىنگ تورلى حس- تويغو لرنى و خلاق حياتى نېنگ تورلى ساحە لرىنى عكس ايتتىرىشى بىلن باغلىق بۇلسە، باشقە تماندىن، تورلى نمونە لر تورلى شىوہ (لەجە) لرگە منسوب ادملر تمانىدىن يره تىلگە نىنى و اجرا ايتىلگە نىنى اىضاحلە ىدى.

افغانىستان اۋزىكلرى خلاقۇشېقلىرى نېنگ تىل خصوصىيەتلىرى يوزە سىدىن تۇلە تصورگە اىگە بۇلىش اوچون فقط گىنە مذکور قۇشېقلرنىنگ لىكسىكە سىگە تعلقلى، يعنى اۋزىكىستان اۋزىكلرى خلاقۇشېقلرىدە اوچرە مىدىگن سۇز وبىرىكمە لرنى كۇزدن كىچىرىش فايدە دن خالى ايمس:

شر - ياوزلىك، يامانلى

امن وامان - تىنچلىك، ازادلىك

زولانە - كىشن

موتر - ماشىنە

راستە - كىنگ

برنج - گوروچ

موزى - خسىس، زىقنە

تكە - بورده

اسكنە سىنى قاقماق- پوستە گىنى قاقماق

ايناغە - اىنى - آغە

اىراق- اىراق (تقىنچاق)

چىين - چىگل

درالماق- يانماق

قە وىرچاق- قوغىرچاق

نتى - لطيفە

دىلان- دىلان- جان و دلم، جانگىنم

بىلرلىك - بىلك اوزوك

بە بك - گودك، چقە لاق

خلاصه

مذكور تدقیقاندە افغانستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى نینگ غايوى، بدیعی خصوصیتلریگه، مندرجه سیگه تیگیشلی قطار مساله لرنی اۆرگه نیش مقصدینی کۆزدە توتگن ایدیک. افغانستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى جوده قدیم تاریخی دورلرنینگ محصولی بۇلیپ، اولرنینگ شکلله نیشی و ترقیاتی خلاق نینگ پاییتیک تفکر طرزی نینگ پیدا بۇلیشی و معین ترقیات باسقیچلری بیلن عضوی باغلنگن. قۇشیقلىر، اینگ اول، خلاق حیاتی نینگ تورلی ساحه لری بیلن، خلاق نینگ تورلیچه عرف - عادتلری بیلن، خلاق محنت فعالیتی نینگ تورلی باسقیچلری بیلن همده تورلی دورلرده محنتکش عامه نینگ تورلیچه و مرکب تاریخی واقعه لرگه، اجتماعى - سیاسى حادثه لرگه مناسبتی بیلن باغلیق حالده پیدا بۇلگن. شو باعدن هم افغانستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى نینگ ژانر خصوصیتلرینی بیلگیله شده اولرنینگ اجرا اۆرنی و اجرا اصولی بیلن بیرگه، قیسی تاریخی شرایط ده یره تیلگن لیگی، اجتماعى - تاریخی واقعلیک نینگ قیسی مهم قیرره لری عکس ایتتیریلگن لیگی همده خلاق محنت فعالیتی نینگ قیسی ساحه لری و باسقیچلری بیلن علاقه دارلیگی اهمیت کسب ایتده.

افغانستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى نینگ ژانر خصوصیتلرینی انیقلاش، اولرده باى و چقور اجتماعى ایستیتیک مضمون نینگ رنگ به رنگ و اۆزىگه خاص پاییتیک شکللری نینگ، یوکسک بدیعی مهارتی نینگ موجودلیگینی اۆرگه نیش، تورلی پاییتیک شکللر اۆرته سیده گى مشترک جهتلرنی به تفصیل کوزه تیش ایکیکی مهم خلاصه گه آلیپ کیله دی. بیرینچیدن، موسم قۇشیقلىرى نینگ خلاق آغزه کی ایجادى ده گى ژانر صفتیده رواجله نیشی ایچکی اۆزگیشلرگه دوچ کیلیشی تورلی تاریخی دورلرنینگ و اجتماعى تاریخی واقعلیک نینگ طلبیگه بنا عملگه آشه دی، پاییتیک تفکرده گى سیلجیش و اۆزگیشلرنی عکس ایتتیره دی. ایکیکینچیدن، خلاق قۇشیقلىرى نینگ اوخشش و فرقی تمانلری، مشترک خصوصیتلری اولرنینگ اجرا اۆرنی و اجرا اصولی بیلن مستحکم باغلنگن حالده نمایان بۇله دی.

افغانستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى تاریخی واقعه لرنینگ تقاضاسی بیلن اۆز غايوى بدیعی مندرجه سینى، بومندرجه نینگ طلبلریگه موافق اۆز پاییتیک کۆله مینی، بدیعی افاده امکاناتلرینی هم کینگه یتیرگن و چقور لشتیرگن. عصرلر دوامیده خلاق نینگ باشیدن اۆتگن آغیر فاجعه لرنینگ عکس صداسی صفتیده خلاق قۇشیقلىرىده کیسکین اجتماعى ماتیولر تاباره کینگ وچقور ایلدیز

آته باشله گن. اولرده لیریك قهرمان نینگ مرکب و بی ضابطه روحی دنیاسی، اعتراضلی حس - تویغولری، تراژیدیک کیچینمه لرینی عکس ایتتیروچی عشق - محبت ماتیولری بیلن بیرگه، مظلوم و محنتکش عامه نینگ ایرک و سعادت یوللریده گى آرزو ایتتیلیشلىرى، ظلم و زوره وانلیکه قرشی، آلتین و بایلیک سلطنتیگه قرشی، عدالتسیرلیک و ظلمتگه قرشی لعنت و نفرتینی، عصیانینی عکس ایتتیروچی کیسکین اجتماعى غایه لرمهم اۆرین ایگلله یدی.

افغانستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى نینگ بدیع امکاناتلری چقور و باى پاییتیک مضمون بیلن یانمه یان حالده کینگه یگن، بند توزیلیشی و کمپوزیتسیه سی مکمله شگن، بدیع تصویر واسطه لردن فایده له نیش، تکاملله شگن، عموماً پاییتیک مهارت نینگ درجه سی تاباره اۆسیب بارگن. افغانستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى بیلن اۆزبیکستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى اۆرته سیده گى اؤخششلیک نینگ اساسی سببی، اولرنینگ بیر تیلده یره تیگلنلیگی و بیرخلقعه منسوب ایکنلیگی بیلن باغلیق. مذکور قۇشیقلىرنینگ فرقی تمانلری اولرنینگ تورلی جایلرده یه شاووچی عامه تمانیدن یره تیگلنیدن و تورلیچه اجرا اصولیگه ایگه ایکن لیگیدن کیلیپ چیه دی.

عصرلر دوامیده افغانستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى افغانستانده یه شاووچی باشقه خلقلرنینگ آغزه کی پاییتیک ایجادى بیلن اۆز ارا علاقه ده بۇلدى. بو همکارلیک برحیات و ایلغار ادبی عنعنه لردن ایجادى فایده له نیش یوکسک پاییتیک تجربه لرآرقه لی ینه ده ثمره لی نتیجه لرگه آلیپ کیله دی.

افغانستانلیک اۆزبیکلر خلاق قۇشیقلىرى نینگ اۆزبیکستانلیک اۆزبیکلرنینگ خلاق قۇشیقلىرى بیلن قیاسی روشده اۆزبیکستانلیک فولکلورشناسلیک نینگ باى تجربه سی اساسیده اۆرگه نیش ایکیکی خلاق دۆستلیگی نینگ و ادبی - مدنی علاقه لرینینگ نمونه سی حسابله نه دی.

توگنمس خلاق میوه سی نینگ نمونه سی بۇلمیش خلاق قۇشیقلىرى عصرلر دوامیده محنتکش عامه نینگ ایزگولیک و تینچلیک یۆلیده گى، منگو حیات و پارلاق استقبال یۆلیده گى آرزو ایتتیلیشلىرىنى، ایشانچ و امیدلرینی، تورلی دورلرنینگ تورلی اجتماعى واقعه و مساله لریگه خاص مناسبتتی افاده لش بیلن بیرگه، تورلی زمانلرنینگ یاوز کوچلری آلدیده گى خلاق روحی نینگ مثل سیز قدرتی نی خلاق اراده سی نینگ بی تکرار کوچینی هم عکس ایتتیرگن.

فايدە لە نىلگن ادبىياتلار رۇيخى

- ۱- عليشېرنوايى «خمسە» اۋزىيىكىستان «فن» تاشكىند، ۱۹۶- يىل.
- ۲- پروف. وى. فولكلوراي دىيىست وىتېلنوست، مسكو. ۱۹۷۶- يىل.
- ۳- سىدوف م. اذربايجان ميفىك تفكرى نىنگ ايلدىزى، باكۇ، ۱۹۸۳- يىل.
- ۴- بابىر. مختىصر، تاشكىند، ۱۹۷۱- يىل.
- ۵- سىرپىل لىك خوشوقت بايدىن يازىب آلنىگن قۇشلىق، ۱۳۴۹- يىل.
- ۶- ف. اىماق. خلىق دردانه لرى، غفور غلام نىشرياتى، تاشكىند، ۱۹۸۶- يىل.
- ۷- ف. اىماق. خلىق دردانه لرى، دولت مطبعە سى، كابل، ۱۳۵۹- يىل.
- ۸- ف. اىماق. خلىق دردانه لرى، مزار شريف، ۱۳۸۲- يىل.
- ۹- وى. گوسىلوف، اىستىتىكە فولكلور، ل، ۱۹۸۷- يىل.
- ۱۰- كلكتيف. وپروس پايتىتىك لىترە تورى اى فولكلورە، وروننىز، ۱۹۷۶- يىل.
- ۱۱- كلكتيف. فولكلور پايتىتىچىسكى سىستىمە، م، ۱۹۷۷- يىل.
- ۱۲- كلكتيف. سىپسىفىكە فولكلورنىخ ژانروف، م، ۱۹۷۳- يىل.
- ۱۳- علويه م. اۋزىيىك مراسىم قۇشلىقلرى، تاشكىند، ۱۹۷۴- يىل.
- ۱۴- سىدوف م. س. اۋزىيىك خلىق داستانچىلىگىدە بدىعى مەھارت، تاشكىند، ۱۹۶۹- يىل.
- ۱۵- مرحوم عبدالجلىل كارواندىن يازىب آلنىگن قۇشلىق.
- ۱۶- خدايقل اندخويى (خلىق خوانندە سى) دن يازىب آلنىگن قۇشلىق.
- ۱۷- صالح محمد حساس دن يازىب آلنىگن قۇشلىق، ۱۳۵۰- يىل.
- ۱۸- كالىپاكوه ن. پ. پى اى «لىبودى»، ل، ۱۹۷۷- يىل.
- ۱۹- تىنمىس. سوزوان قۇشلىقلرىدە اۋزىيىك اولوسى نىنگ تويغولرى «يولدوز» ۳۷- سان، ۱۹۸۴- يىل.

- ۲۰- حلىم يارقىن. خاتىن- قىزلر مسالە سى خلىق مقاللىرى كۈزگۈسىدە، «يولدوز» ۱۷- سان، ۱۶- اپرىل، ۱۹۸۶- يىل.
- ۲۱- قابل نىازوف ج. «اۋزىيىك فولكلورى نىنگ رواجلە نىشى يۇللىرى» تاشكىند، فن، ۱۹۶۷- يىل.
- ۲۲- روزىم بايوف س. «خوارزم واهە سى اۋزىيىك خلىق قۇشلىقلرى نىنگ غايوى - بدىعى خصوصىتلىرى» ، تاشكىند، ۱۹۷۱- يىل.
- ۲۳- آچلوف ك. «اۋزىيىك خلىق قۇشلىقلرى». تاشكىند، ۱۹۹۷- يىل.
- ۲۴- جەھانگىروف غ. «اۋزىيىك بالە لىر فولكلورى» ت، «اوقوتوچى»، ۱۹۱۸- يىل.
- ۲۵- سابىروف آ. قۇشلىقلار «اۋزىيىك خلىق آغزە كى پايتىتىك اىجادى»، ت، اوقوتوچى، ۱۹۸۰- يىل.
- ۲۶- حاتموف ن. سىرىمساقوف ب. «ادبىيات شىناسلىك تىرمىنلىرى روسچە اۋزىيىكچە اىضاحلى لغى». اوقوتوچى، ۱۹۸۳ - يىل.
- ۲۷- علويه م. «اۋزىيىك خلىق قۇشلىقلرى» ۱۹۷۳ - يىل.
- ۲۸- ملە يوف ن. عليشېرنوايى و خلىق آغزە كى اىجادىياتى.
- ۲۹- آق آلەمە قىزىل آلەمە. تاشكىند، غ. غلام نىشرياتى، ۱۹۷۲ - يىل.
- ۳۰- قىوموف ا. قىدرىت آبدە لرى. تاشكىند، غ. غلام نىشرياتى، ۱۹۷۲- يىل.
- ۳۱- كىلىنای قۇشلىقلرى. غ. غلام نىشرياتى، تاشكىند، ۱۹۸۱- يىل.
- ۳۲- سىرىمساقوف ب. خلىق داستانلىرى تصنىفى و آرە لى شىكللار. اۋزىيىك تىلى وادبىياتى، ۱۹۸۱- يىل.
- ۳۳- جمعه نىازوف و. اۋزىيىكىسكى نىرودنى سىتىرچىسكىسى يىسنى، اك د، تاشكىند، ۱۹۸۳- يىل.
- ۳۴- صفىروف آ. بالە لىرنى اىركە لاوچى اۋزىيىك خلىق قۇشلىقلرى، تاشكىند، فن، ۱۹۸۳- يىل.
- ۳۵- خوارزم خلىق قۇشلىقلرى. تاشكىند، ۱۹۶۵- يىل.
- ۳۶- گلىارە. (فرغانە خلىق قۇشلىقلرى)، تاشكىند، ۱۹۶۷- يىل.

باشلىغىچ مەكتەپكە جايلاشتىرىپ، بىر نېچە آيدىن كېيىن، ملاريا كىسلىكىگى طفىلى ۴۷ ياشىدا بو جەھان نى ترك ايتدى. اوستىگە اوستىگە، ايككى فرزندىدن اجرە لگن مفتوحە، تورموش اورتاغى نى ھم قۇلدن بىردى.

او، اۇغىللىرىگە ھم آنە، ھمدە آتە بورچىنى اۆتە ب، اولرنى تربىە لە دى و وايە گە يىتكزدى. فيض الله باشلىغىچ مەكتەپ نى اعلى بەھالر بىلن يېتىرگچ ، او نى ، دولت تامانىدن اوقىش نى دوام ايتتىرىش مقصدىدە، كابلگە كىتىشىگە قرار چىقدى. اما اونىنگ عمكى لرى :

«جىيە نىم فيض الله جان! سىنىنگ آتنگ يۇق. سىن آننگى باقىش اوجون كابلگە كىتىشدىن واز كىچىشىنگە تۇغرى كىلە دى» - دىيە اونىنگ كابل كىتىشىگە قرشلىك كۇرسە تىشىدى. لىكن مفتوحە خانىم ايككى آياقنى بىر ايتىككە سالىب: «مىن حىياتىمدە قىنلىسمدە، اۇغلىم فيض الله نى اۇقىشكە جۇنە تە من»- دىپ، تورىپ آلدى. بو اورىنىشلر نتيجه سىز قالمة ى، فيض الله اۆز اۇقىشىنى دوام ايتتىرىش مقصدىدە ، كابلدە گى ابن سىنا ناملى اۆرتە مەكتەپ گە جايلىشىدى. او اۆرتە مەكتەپ، دارالمعلمين و كابل دارالفنونى نىنگ ژورناليزم فاكولتە سى نى تاماملە ب، افغانستان رادىوسى قاشىدە گى يىنگى تشكىل تاپگن اۆزبىكى، توركىمى، بلوچى، پشە يى و نورستانى پروگراملر مديرى لوازىمىدە ايش باشلە دى. بىرنىچە يىللردن سۇنگ، اۆزبىكىستان جەمهورىتى پايتختى تاشكنددە گى اولغىبك نامىدە گى تىل وادىيات فاكولتە سىدن داکترلىك علمى عنوان نى قۇلگە كىرىتدى.

مفتوحە نىنگ كىچىك اۇغلى محمد الله ايسە، درادگارچىلىك (نجارلىك) كسى نى اىگللە دى. ھەر دايم آنە سىدن خبردارلىك قىلە ياتگن اوستە محمد الله نى، دولت ملازملرى عسكرلىك بورچىنى اۇتش مقصدىدە، كابلگە جوتتدى. او ايككى يىل عسكرلىك دۆرى نى چارصد بستر (كابل دە گى تۇرت يوز اۆرنلى كىسلخانە) سى قورىلىشى يېتىدە درادگارچىلىك ساحە سىدە ، اوتكزدى.

اوستە محمد الله نىنگ آنە سى، اندخوى شەھرىدە اوستە اۇغلى نى اونشتىرىش مقصدىدە، ايدىبال قىزنى قىدىرىپ يورگن آنلرىدە، اونىنگ حىياتىدە، اچىنرلى و خنك واقعه يوزىردى. بو حادثە شوندىن عبارت :

محمدالله، قىش موسىمى نىنگ اىزغىرىن ساووق لرىدن آمانده قالىش مقصدىدە، كومىر

كابل نىنگ شەھىدای صالحىن دە گى مفتوحە اىماق مقبرە سى

(مفتوحە اىماق نىنگ ترجمە ى ھالى)

نورعلى قىزى مفتوحە، سابىق شورالر اولكە سىگە تىگىشلى تاتارستان جەمهورىتى نىنگ پايتختى «قازان» شەھىر، كرىاوول يا كە بىگىاوول قىشلاغىدە، ۱۲۸۳- انچى يىلى دنيا گە كىلدى.

مفتوحە اوتكۇبر انقلابىدن سۇنگ، عايلە - اعضالرى بىلن افغانستانگە كىلدى واندخوى نىنگ قورغان شەھىر، باغبوستان محله سىدە استقامت قىلە ياتگن شاھىمردانقل اىماق بىلن تورموش قوردى. بو عايلە نىنگ اىلك فرزندلرى محمد ھاشم و محمد انورلر، كىچىك خستە لىگىگە چە لىنىپ، ۴-۵ ياشلرىدە ، دنيادن كۆز يومىشىدى. ايككى وۇغىل نىنگ بى وقت اۆلىمى، مفتوحە نى اغير قىغۇگە سالدى. بىرنىچە يىل دن سونگ، مفتوحە و شاھىمردانقل خاندانىدە، فيض الله و محمد الله اسملى فرزندلر وجودگە كىلدى. شاھىمردانقل، فيض الله وۇغلىنى يىتى ياشىدە، قورغان نامىدە گى

مەلۇم بۇلىشىچە ئو فولكلور اسلوبىدە ، طىبىى شەرلر ايجاد ايتگن. اونىنگ شەرلرى تاتارچە شىوہ «لەجە» سىدە، وطن ھجرى، يالغىزلىك و فرزند مەھرى موضوعىدە بىتىلگن. بەضى بىر شەرلرى اۆزبىكىستان دە باسلىپ چىقە دىگن «آيدىن» جرىدە سىدە ، ھمدە تركىە نىنگ استانبول شەرىدە چاپ بۇلە دىگن «بىدلىستان و گلدستە» مجموعە سىدە ، باسلىپ چىققن.

قويىدە اونىنگ شەرلرىدن نمونە لر كىلتىرە مىز:

آق ايدىل «۱» بويىندا، يورديم سابان «۲» تويىندا.
بۇلماسم بۇلمام تۇيىندا ، كۇپ يوقلادىم قويىنىندا.

آق ايدىل بويىندا، پىادە يورە سىم كىلە.
سىوہ سىنگىمى سىومىسىنگىمى، شونى بىلە سىم كىلە.

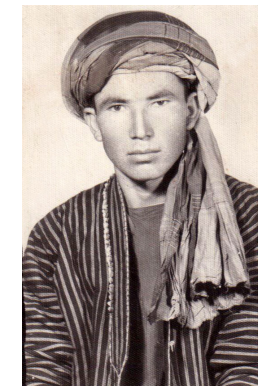
آق ايدل قتيغ آقا، قبلە شريف گە تامان.
دنيا مالى دونغيز قانى، باشنى سالمنگ جفاغا.

مىنىنگ اوغلىم «۳» كابل كىتگچ، بنىم كىتدى ھوشلىرىم.
بو غزل نى چىقار غانغا، عىب قىلمانگ دۇستلىرىم.
تپىدىم ايشىك آچىلدى، گل باغچە سى ساچىلدى.
اۇغلىم اوچون كويە – كويە، استخوانىم چاقىلدى.

ياقىب ايشخانە سىدە ياتىب قالگن پىتى دە، كارىن مونوكسايد گازى دن زەرلە نىب، (۱۳۵۴/۹/۲۲) تاريخدە توسىدن جان بىرە دى. محمدالله نىنگ جسدى نى، اونىنگ اكە سى فيض الله اىماق، اندخوى نىنگ آنە سى يشە ياتگن باغبوستان محلە سىگە انتقال بىرە دى.

اۇغلى نىنگ تويىنى ترددىدە يورگن آنە ى زار، اۇغلى نىنگ ساووق جسدى نى كۇرىب، بىر نىچە مراتبە ھوشدن كىتە دى ، ىنە ھوشگە كىرە دى . «آدم اولادى، باشىگە مصىبت توشگندە، تقدىرگە تن بىرمىسەن باشقە يۇل يۇق»، – دىگە نىدىك ، مفتوحە گە ھم باشقە يۇل قالمە دى. او ۲۴ ياشر اۇغلىنى بى وقت اۇلىمىنى ايشىتىپ ، فى البدىھە شونە ى دىدى :

آقدى ھم كىدىر دىنگىز، كوكدى ھم كىدىر دىنگىز.
اۆلدن كويغان ايدىم اوستىگە، كويدىر دىنگىز.

مرحوم اوستا محمد الله

مفتوحە ، كۇپ وقت اۆتمە ى ، قان باسىمى و جگر خستە لىگى باعث، ۱۳۵۸- نچى يىل، حمل آى نىنگ ۱۶- نچى سى، پنچشنبە آقشامى ۷۵ ياشدە كابل شەرىدە جھاندىن كۆز يومە دى. اونىنگ جسدى، كابل نىنگ شەداى صالحىن دە گى اندخويلىكلر قبرستانىگە دفن ايتىلە دى .

(انالله و انا اليه راجعون)

مفتوحە اىماق سوادسىز بۇلىپ، فى البدىھە شەر ايتىر ايدى.

رومالىم اوچىپ كىتدى، دريانىڭ گىردابىنە،
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەشەببۇس كىتدى، ئاندۇخۇ نىڭ مەيدانىنە.
سماۋار لىر قۇيىدىمەن، قەينە دىدە تۆلمە دى،
كابل جانغە بارىمەن، كابل ياقىن بۆلمە دى.
سماۋار لىر قۇيىدىمەن، قەينە ب غەينە تۆلىسەن دى،
پادىشاھ غە عرىضە بېرەمەن، كابل ياقىن بۆلىسەن دى.
فىيىز ئەلەيھىسسالام بىلەن سىنىمى «قازان» دىگەن قەلئەمنى،
پادىشاھ ياقىنغە مەن بىر بارەن، نى جۇنتىمى بىلەن نى؟
ئاقىدىمەن كىيىمەن دىگەن، كوكىدىمەن كىيىمەن دىگەن.
ئۆلدىمەن كىيىمەن دىگەن، كوكىدىمەن كىيىمەن دىگەن.
ئەي ئايلىرىم - ئايلىرىم، ئايلىرىمەن، تىنكەلەيمەن .
تىنكەلەيمەن ئوچۇن كۆيىمەن، قەلئەنى كە - كۆكەلەيمەن.
ئەم - كۆكەلەيمەن، سىز قەيىدە، ئەلەيھىسسالام بىلەن ئايغە.
چاچىپ چىغەن، ئايغە قەيىمەن، ئايغە دەيىمەن، سىز قەيىدە؟

قەلئەنى كۆكەلەيمەن، كۆكەلەيمەن، كۆكەلەيمەن.
ئايلىرىم ئوچۇن كۆكەلەيمەن - كۆكەلەيمەن، كۆكەلەيمەن.
خەت بىلەن لىر ئۆز لىرى، دىگەن لىرى كۆز لىرى.
ئەيلىرىم سىم يادىمەن چىقماق، «ئەنە» دىگەن سۆز لىرى.
ئەيلىرىم ئايلىرىم، ئايلىرىم قەلئەنى تىنكەلەيمەن.
تىنكەلەيمەن ئوچۇن كۆيىمەن، قەلئەنى توغان ئايلىرىم.
تېرە زەمىن پەردەلەرنى، كۆكەلەيمەن، ئوچۇن كۆكەلەيمەن،
بارچەمەن مەن كۆپ ئايلىرىم، ئايلىرىم تىنكەلەيمەن.
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يىدىرگەن ئايلىرىم سىرىغە ياقىنغە دۆردە سىن،
قەلئەنى سەلىپ كىلەتەيدىلەر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام نىڭ مۇردە سىن.
كۆندە - كۆندە ئۆلگۈنچە، بىر ئۆلگۈنچە يىخىشماق،
ساۋۇق ئاستىخانەنى كۆردىمەن، كۆر بۆلگۈنچە يىخىشماق.
فىيىز ئەلەيھىسسالام بىلەن سىنىمى «قازان» دىگەن قەلئەمنى،
يەككە كۆتەلەردە جان بېردىمەن ئاستە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن.

روسچە:

آخ ما روسە - ماروسە ، پوزلە تويدن تيبيا.

پوزلە تويدن تيبيا، نيزا بوديش تى مينيا.

آخ ما منقا، زغرانش نيا.

آخما منقا ، دَمى خو چيتسا.

۱- قازان شەھرىدە گى دريا نىنگ نامى.

۲- موسومى تۇيلردن بىرى.

۳- اۇغلى كابلگە اۇقىشگە كىتگندە ، بيتىلگن شعر

داكتر فيض الله ايماق

نىنگ قىسقىچە بيوگرافىسى

شاھىمردانقل اۇغلى فيض الله ايماق ۱۳۲۴- نچى ھجرى شمسى يىلدە فارياب ولايتىگە قرە شلى اندخوى شەھرى نىنگ قورغان تومە نى ، باغبوستان قصبە سىدە تولد تاپدى.

او اندخوى شەھرىدە گى قورغان ناملى باشلغىچ مکتىبنى توگە تىب، كابل دە گى ابن سينا اۇرتە مکتىبدە و دارالمعلمين دە تحصيل آلدى. بىر يىل نادريە ليسە سىدە اوقيتوچىلىك قىلىپ، كابل يونيورستى سى نىنگ تىل و ادبيات فاكولتە سىگە اۇقىشگە كىردى. ۱۳۵۰ يىلى مذکور فاكولتە نىنگ ژورناليزم بۆلىمى نى توگە تىب، افغانستان رادىوسى قاشىدە گى اۇزىيىك، ترکمن، بلوچ، پشه يى و نورستانى پروگراملىرى آمرى صفتىدە وظيفە بجردى. ۱۳۵۴ يىلى بو پروگراملر ياپىلىشى سىبىلى افغانستان رادىوسى «روزنه» اداره سى، تربىوى ايشىتتىرىشلىرى بۇيىچە مديرى لوازىمىدە ايشله ى باشله دى.

بىر نيچە يىلدىن سۇنگ «مليتھاي برادر» پروگرامى تىكلنگندىن كىين، ينه اۇز ساحە سىدە ايشنى دوام ايتتىردى. قطار پروگراملرنى ھىكارلرى ياردىمىدە تيارلب، نطاقلىك قىلدى. رادىو ايش فعاليتىنى كوزە تگن رهبرلىك، اونى باش مدير ايتىپ تعيىنلە دى.

داكتر ايماق محلى پروگراملر كارمىندلرى بىلن بىرگە ليكدە ، مىنگگە يقىن قۇشلىقلىرىنى، جملە

نشر ایتیلگن. اونینگ مقاله لری «ادب مجله سی»، «انیس»، «ژوندون»، «عرفان»، «آواز»، «ملیتهای برادر» و ولایتلر جریده و مجله لریده چاپ بؤلگن.

ایماق نینگ اؤزبیک و دری تیللریده گی مقاله لری و شعر لری چیت ایلده باسیلیب چیقہ دیگن مجله لردہ هم باسیلیب چیقماقده. جمله دن، ترکیه نینگ استانبول و انقره شهرلریده گی «بیدلستان» و «راه نیستان» مجله لریده، امریکا قوښمه ایالتلریده چاپ بؤلہ دیگن «پیمان»، «کاروان»، «امید»، «کیوان» مجله لریده، کانادانینگ تورنتو شهریده باسیلیب چیقہ دیگن «اندیشه ی نو»، «آشیان»، «نایاب» مجله لریده اونینگ قطار مقاله لری چاپ ایتیلگن.

دوکتور ایماق نینگ ، باسیلیب چیققن

و باسیلمه گن اثرلری رۇیخطی:

۱ - خلق دردانه لری:

افغانستان اؤزبیکلری خلق آغزه کی ایجادی نمونه لری دریچه ترجمه سی بیلن ، ۱۳۵۹ - نچی ییل، اطلاعات و فرهنگ وزیر لیگی تامانیدن کابل نینگ دولت مطبعه سی ده چاپ ایتیلدی. کتاب ۳۸۰ بیتدن عبارت . بو کتاب چاپ بؤلمسدن آلدین، یعنی ۱۳۵۵- انچی ییلی اطلاعات و فرهنگ وزیر لیگی تامانیدن اویوشتریلگن (مطبوعات جایزه سی) انجمنیده ، «خوشحال خان ختک» نامیده گی عالی مکافات و نقد پولگه سزاوار بؤلگن.

۲ - خلق دردانه لری :

افغانستان اؤزبیکلری خلق آغزه کی ایجادی نمونه لریگه قوښیمچه لر کریتیلگن حالده، ۱۹۸۶ میلادی ییلده تاشکندہ گی غفور غلام نشریاتیده «۱۰» مینگ نسخه ده، کریل خطیده، چاپ ایتیلدی. کتاب ۲۲۶ بیتدن عبارت.

۳ - خلق دردانه لری :

اؤشه موضوع ، بو کتاب ۱۳۸۲- نچی ییل ، جهانی همکارلیکلر اداره سی تامانیدن مزارشریف شهریده باسیلیب چیقدی . مهتمم: استاد نورالله آلتای.

دن فولکلور ژانریده گی قوښیق لرنی رادیو ده ثبت قیلدی . بو قوښیقلر حاضر هم افغانستان رادیوسی نینگ آرشیفیده سقلنماقده.او، ۱۳۵۱ ییلده افغانستان اطلاعات و کلتور وزیرلیگی تامانیدن ایشیتتیریشلرنینگ یوقاری سویه لیگی اوچون فخری یارلیق و پول مکافاتى بیلن تقدیرلندی.

اونی افغانستان رادیوسی محلی پروگراملری نینگ اساسچیسى و ایلك نطقلریدن بیرى دیسک مبالغه بؤلمه یدی.

دیمک، «اساسچی» سؤزی، اوشه پیت اطلاعات و کلتور وزیرى محترم محمد ابراهیم عباسی جناب لری نینگ ، افغانستان رادیوسی رییسى عنوانیگه یازگن مکافات تۇغریسییده گی مکتوبیده هم ، ذکر ایتیلگن.

مکتوب متنی قوییده گیچه:

اطلاعاتو او کلتور وزارت:

د تحریراتو لوی مدیریت

ع . ص . رئیس رادیو افغانستان!

شاغلی فیض الله ایماق ، ترتیب و تنظیم و(بوجود آوردن) پروگرام ازبکی و ترکمنی موفقیت محسوسى حاصل کرده است.

بنا برای موصوف دو ماه معاش طور بخشش داده شود.

محمد ابراهیم عباسی

امضاً (.....)

۱۳۵۰/۱۲/۴

داکتر فیض الله ایماق نینگ قطار علمی و تحقیقی مقاله لری، افغانستان و جهان مطبوعاتیده

۴ - خلق در دانه لری:

اۆشه موضوع، مذکور مجموعه ۱۸ بیتدن عبارت مقدمه و ینگى مطلبلر بیلن بیرگه لیکده، میرزا اولوغبیک باسمه خانه سیده، «جهانی همکار لیکلر» اداره سی تامانیدن، چاپ ایتیلدی. کتاب ۱۶۶ بیتدن عبارت.

۵ - شربت توس:

واسیلی شکایف نینگ داستان کتابی. اۆزبیکچه دن دریچه گه ایماق ترجمه سی. مذکور داستان ۱۹۸۶نچی ییل، تاشکند نینگ رادوگه «کمه لک» نشریاتی آرقه لی، چاپ ایتیلدی. کتاب ۵۹۰ بیتدن عبارت.

۶ - پادو:

ماکسیم گورکی قلمیگه منسوب داستان اثری. اۆزبیکچه دن دریچه گه ایماق ترجمه سی. اوشبو داستان کتابی ۱۹۸۷- ییل، «رادوگه» نشریاتی تامانیدن تاشکند ده باسیلیب چیقادی. کتاب ۴۵۴ بیتدن عبارت.

۷ - گارد جوان:

فادیف قلمیگه منسوب داستان. دری تیلیده گی مصحح و ایدیتور: ایماق. بو اثر، ۱۹۸۶- نچی ییل، تاشکند نینگ «رادوگه» نشریاتی تامانیدن چاپ ایتیلدی. کتاب ۳۹۱ بیتدن عبارت.

۸ - نروندی پیسنی اۆزبیکوف افغانستانه :

ایماق دوکتورا علمی درجه سینى کۆته ریش نیتیده، ۱۹۸۷- نچی ییلی، روس تیلیده «افتو ریفیره ت» (علمی رساله) یازدی. بو رساله اۆزبیکستان فنلر اکادیمییه سی علمی شورا سی تامانیدن تصدیقلنگندن سۆنگ، مذکور اکادیمییه ده چاپ ایتیلدی. رساله - ۲۸ بیتدن عبارت.

۹- سوزوان:

بو کتابده، «یازی و زیبا» داستانی نینگ ۳۷۹ ته ینگى تورتلیکلری اۆرین آلگن. یازیب اَلُوچى ونشرگه تیارلاووچى: ایماق. بو مجموعه، ۲۰۰۳- انچی ییل، تاشکند ده گی «زرقلم» نشریاتیده، چاپ ایتیلدی. مجموعه - ۱۱۵ بیتدن عبارت.

مذکور کتاب، ۲۰۰۴- انچی ییل ۲۱- انچی آگست ده «بنیاد جهانی ژورنالیستان آریانا افغانستان» اداره سی تامانیدن اتریش مملکتی، ویانا شهریده «نخستین جشنواره بین المللی کتاب در تاریخ فرهنگ افغانستان» عنوانی آستیده تشکیل ایتیلگن خلق ارا انجمنده، (عمیق بخارای) ناملی مطبوعات مکافاتى نی ایگلله دی.

۱۰- سوزوان:

بو مجموعه، ۱۳۹۳- انچی ییلی بعضی بیر اۆزگريشلر بیلن «بنیاد غضنفر» نشریاتیده ۵۰۰ نسخه ده کابلده باسیلیب چیقادی.

۱۱- سوزوان قۇشيقلىرى نینگ «سى دی» سى:

سى دی قۇشيقلىرى، فیض الله و انابت ایماقلر تامانیدن ۲۰۰۴- انچی ییلی تاشکند خلق ارا رادیوسى سئدیو لریده، دیکلمه قیلیندی.

۱۲- افغانستان اۆزبیکلری خلق قۇشيقلىرى:

بو علمی تدقیقی رساله، ۲۰۱۰- انچی ییل، کانادا نینگ تورنتو شهریده ۵۰۰ نسخه ده باسیلیب چیقادی. کتاب، ۱۳۷ بیتدن عبارت.

۱۳- افغانستان اۆزبیکلری خلق قۇشيقلىرى:

بو اثر، ایککینچی مراتبه ایسه، ۱۳۹۳- انچی ییلی «بنیاد غضنفر» نشریاتی آرقه لی ۵۰۰ نسخه ده کابلده باسیلیب چیقادی.

۱۴- سوز دل (دل سۆزلری):

گزیده اشعار، مقالات، مصاحبه ها و بیانیه های دری و اۆزبیکى ایماق. بو اثر، ۱۳۹۳- انچی ییلی «بنیاد غضنفر» نشریاتی آرقه لی ۵۰۰ نسخه ده کابلده باسیلیب چیقادی.

۱۵- شگوفه های ادب:

مشتمل بر تک بیتى ها، دو بیتى ها و رباعیات گلچین (دری، پشتو و ترکی) بو اثر، ۱۳۹۳- انچی ییلی «بنیاد غضنفر» نشریاتی آرقه لی ۵۰۰ نسخه ده کابلده باسیلیب چیقادی.

۱۶ - اؤزبیکچه، دریچه و پشتوچه کیچیک قاموس: (آماده چاپ)

۱۷ - افغانستان اؤزبیک شاعرلری نینگ حیاتی و ایجاداتی: (آماده چاپ)

۱۸ - افغانستان اؤزبیکلری رسم - رسملری: (آماده چاپ).

۱۹ - خلق در دانه لری (گور اؤغلی داستانی) (آماده چاپ)

۲۰ - ترک اؤزبیک مقالری نینگ دریچه ترجمه سی: (آماده چاپ).

۲۱ - ما و کشور ما: معرفی شهر ها و ولایات افغانستان. (آماده چاپ).

۲۲ - پروگرامهای محلی رادیو افغانستان:

مونوگراف «پایان نامه دوره لیسانس» فاکولته ژورنالیزم. (آماده چاپ).

فیض الله ایماق افغانستان رادیوسی نینگ محلی پروگرام لریده عمومی مدیر صفتیده ایشله ب تورگن پیتلریده (۱۳۶۱ییلی) تاشکند گه اسپیرانتوره گه اؤقیشگه یوباریلدی. او پروفیسر محمد نادرخان سیدوف رهبر لیگیده، میرزا اولوغ بیک نامیده گی دارالفنون قاشیده «افغانستان اؤزبیکلری خلق قوشیقلری» ناملی علمی ایشی نی حمایه قیلیب، داکتورلیک علمی عنوانگه سزاوار بؤلدی. محترم فیض الله ایماق تاشکند ده اسپیرانتوره ده گی پیتده قوییده گی مدنی ایشلرنی بجردی:

اوج ییل «رادوگه» (کمه لک) نشریاتیده ترجمانلیک وظیفه سیده ایشله ب، شربت توس، پادو ناملی ایککی کتته داستانلر کتابینی اؤزبیک تیلیدن دری تیلیگه ترجمه قیلدی و فادیف قلمیگه منسوب «گارد جوان» داستان کتابی نی دری تیلیده گی مصحح سی و ایدیتوری دیر.

«خلق در دانه لری» کتابیگه قوشیمچه لر کیریتیب، غفورغلام نامیده گی ادبیات و صنعت نشریاتیده ۱۰ مینگ نسخه ده باسیب چیقردی.

تاشکند دولت شرقشناسلیک انستیتوتیده دری تیلیدن درس بیردی.

ایماق نینگ کؤپ مقاله لری اؤزبیکستان مطبوعاتیده چاپ ایتیلگن. ۱۹۸۶م. ییلی «گلستان» مجله سی اداره سی تامانیدن «فخری یارلیق» بیلن مکافاتلندی. مذکور آینامه ده اونینگ بیر قطار مقاله لری باسیلیب چیققن.

تاشکند ده چیت ایلیک وطنداشلر اوچون چیقہ دیگن «آیدین» جریده سیده اوج ییل محرر بؤلیب ایشله دی.

«اؤزبیک فلم» ده ۲۰ ته حجتلی و هنری فلملر نینگ دری و اؤزبیک تیلیده گی ترجمه و دبلار ایشلریده اشتراک ایتدی.

داکتر ایماق نینگ تاشکندده گی اؤقیش مدتی توگه شی بیلن ، او ۱۹۸۷ ییلی کابل گه قه یتیب باردی و ۱۹۹۱ ییل نینگ آخریگه چه افغانستان رادیوسیده ایشله ب، آنه وطن ده ناتینچ وضعیت یوزه گه کیلگنی سببلی قه یتیب اؤزبیکستانگه کیلیب، تاشکند رادیوسی نینگ افغانستان اوچون ایشیتیریشلر بؤلیمیده دری تیلیده نطق و ژورنالیست صفتیده ایشله دی.

ایماق (۱۹۹۱-۲۰۰۵) ییللر مابینیده افغانستان جهان هنرمندلری اویوشمه سی نینگ مرکزی آسیا و جهان ژورنالیست لری اویوشمه سی نینگ اؤزبیکستان جمهوریتی بؤیله ب فخری ریسی صفتیده ایش آلیب باردی.

شو نینگ دیک ایماق مذکور ییللر دوامیده ، ۹ ییل، افغانستان اسلامی جمهوریتی نینگ تاشکند ده گی ایلیچخانه سیده مدنیت ایشلری اتشه سی لوازمیده هم ایشله گن.

ف. ایماق ۱۴ ییل تاشکند رادیوسیده گی افغانستان اوچون دری تیلیده گی برنامه سیده و وطنداش رادیوسیده ایشله ب ، افغانستان و اؤزبیکستان خلقی نینگ اؤتمیشده گی مدنیت بؤلیده قؤلگه کیلتیرگن یوتوقلرینی جهان مملکتلریده استقامت قیله یاتگن اؤزبیک و دری زبان خلقلریگه تیشیتیردی.

چیت ایلده گى و طنداشلر هر دایم ایماق نینگ بونده ی مدنی خدمتلیردن خورسند چیلیک لرینى اظهار قیلیب مکتوب یازر ایدیلر. جمله دن تهرانده استقامت قیله یاتگن رادیو شنونده لریدن بیرى عبدالرحیم حافظ زاده، اؤزی نینگ تاشکند رادیوسیگه یؤلله گن مکتوبیده ایماق نینگ شانیکه قویده گى نظمى سطرلرنی یازگن ایدی. بو مکتوب ۱۹۹۷- انچى ییل، ۱۲- انچى نومبر آییده (ما و شونده گان) برنامه سى آرقه لی تاشکند رادیو سیدن نشر بؤلدى. مکتوب نینگ متنى قوییده گیچه :

مرحبا ای محترم ایماق ما

ای نشاط بخش دل غمناک ما

از دل ما غصه ها بیرون کنی

مهر لطف و عشق را افزون کنی

ما ز فیضت فیض ها آموختیم

درس هایی از وفا آموختیم

باتو ماهر صبح وشام یاریم همیشه

باتو گر نیستیم بیماریم همیشه

تو دواى رنج و درد و غصه ها

مونس قلب حزین بى دوا

بار دیگر من سلامت میکنم

خوشتن را من غلامت میکنم

عمر طولانى بخواهم از خدا

برتو فیض «ایماق» دایم هر کجا

«حافظ زاده» سخت بیمار جفاست

چاره ی درد و علاجش را نما

داکتر فیض الله ایماق ۲۰۰۵ ییل نینگ اکتوبریدن باشله ب، عایله اعضاسى ییلن بیرگه

لیکده، کاناداگه سفر قیلیب، بوگونگی کونده تورنتو شهریده استقامت قیلماقده. او کانادا گه کؤچب کیلگه نیده - ناق، اؤز مدنی- کلتوری فعالیتلرینی دوام ایتتیرماقده. او نینگ علمی تحقیقی مقاله لری تورنتوده باسیلیب چیقه دیگن : «اندیشه ی نو»، «آشیان»، «نایاب» ناملى مجله لریده اؤزبیک و درى تیللریده چاپ قیلینماقده . او «اندیشه ی نو» آینامه سى نینگ تحریر هیاتى اعضاسى همدیر. ایماق امریکا قوشمه ایالتلریده نشر بؤله دیگن خلق ارا افغان تلویزیون کورسه تؤلریده هم قتنه شیب توره دى. شو نینگ دیک ایماق افغانستان ملی تلویزیونی، اؤزبیک پروگرامی چوکاتیده «فولکلور- خلق قلبی ده گى دینگیزدیر» پروگرامی متنى نی ۲۰۰۸ ییل سپتمبر آیی نینگ ۹نچى تاریخیدن باشله ب، اوچ ییل گچه یازیب- تیارله ب، ایمیل آرقه لی افغانستان ملی تلویزیونی اؤزبیک بؤلیمیکه جونه ته دى. مذکور پروگرام متنى سه شنبه کونلری کابل وقتى ییلن ساعت ۱۵:۲۰ ده فروزان خلیلار تامانیدن اؤقیب، ایشیتتیریلدی.

شونی ایتیپ اؤتیشیمیز کیره ک که، داکتر ایماق خیرخواه و مدنیت پرور انسانلر سیره سیگه کیره دى. اونینگ خیر خواهانه و مدنیت پرور ایشلرینی اثباتلش اوچون، توجه لرینگیزنی «اصلاح» آینامه سى ده چاپ بؤ لگن بیر خبرگه جلب قیله میز:

داکتر فیض الله ایماق رییس «ففتا» کشورکانادا (۳۶۸) جلد کتاب را به وزارت اطلاعات و فرهنگ اهداء کرد.

یکتن از افغانان مقیم در کشور کانادا (۳۶۸) جلد کتاب را غرض افزایش غنای کتابخانه عامه، به دکتور سید مخدوم رهین وزیر اطلاعات و فرهنگ جمهوری اسلامی افغانستان، اهداء کرد. به گزارش خبرنگار آژانس باخت، این کتب شامل ترجمه و تفسیر قرآن عظیم الشان، لغت نامه ها، ادبیات زبانهای درى، پشتو، ترکی، اوزبیکى، انگلیسى، روسى و کتب هنرى و معلوماتی میباشد.

دکتور سید مخدوم رهین وزیر اطلاعات و فرهنگ، حین تسلیمی کتب مذکور، این اقدام دکتور فیض الله ایماق رییس فدراسیون فرهنگى تورکان افغانستان در کانادا و خانم وی را نشانه یی از دوستی و علاقمندی آنان به فرهنگ پر بار کشور دانسته گفت: «امیدوار هستم که هموطنان دیگر ما نیز با اهدای کتاب به وزارت اطلاعات و فرهنگ و از این طریق به کتابخانه های عامه افغانستان کمک کنند».

داکتر رهین افزود: «ما احتیاج زیاد به تاسیس کتاب خانه های جدید در پایتخت و ولایات کشور داریم و برعلاوه آنچه کوشش میکنیم که از منابع خارجی به دست بیاوریم، کمک هموطنان نیز برای ما اهمیت زیاد دارد».

دکتور فیض الله ایماق و بی بی حاجی انابت ایماق خانمش گفتند که این کتب را در مدت سی سال گذشته از خارج و داخل کشور خریداری نموده بودند و اکنون مایل اند که این کتابها از طریق کتابخانه عامه به دسترس هموطنانیکه علاقمند مطالعه میباشند قرار بگیرد.

داکتر رهین کتب مذکور را غرض غنای کتابخانه عامه، به عبدالحمید نبی زاده رئیس کتابخانه های عامه تسلیم نمود.

(اژانس باخترا)

اقتباس:

«شماره ۱۹۴۳ مورخ شنبه اول جوزا ۱۳۸۹ هجری شمسی مطابق ۲۲ می ۲۰۱۰ میلادی روزنامه ی اصلاح، چاپ کابل»

حاضرگی وقتده، فیض الله ایماق نینگ ایککی اوغلی، ایککی قیزی، کانادا مملکتی گه تیگیشلی آنتاریو ایالتی، تورنتو شهری اوقویورتلریده تحصیل الماقده لر. او کاناداکه کیلگه نیدناق، افغانستان اوزبیکلری آغزه کی ایجادینی رواجلنتیریش و عامه لشتیریش مقصدیده اوزبیک و دری تیللریده بیر سایت آچیشکه موفق بولدی. مذکور سایت، «ادب گلشنی» عنوانی آستیده انترنت رادیو سیگه ایگه. بو رادیو ده افغانستان اوزبیک زبان شاعرلری حیاتی و ایجادی باره سیده معلومات بیرله دی. بو سایت نینگ آدرسی قوییده گیجه:

www.dordanalar.info